

**STAVOVI GRAĐANA O USLOVIMA ŽIVOTA
U NASELJU KLIČEVAC**

**DR KSENIJA PETOVAR, SOCIOLOG
PROFESOR (U PENZIJI)
ARHITEKTONSKOG I GEOGRAFSKOG FAKULTETA
UNIVERZITETA U BEOGRADU**

SADRŽAJ

SADRŽAJ	2
1. UVODNE NAPOMENE	4
2. DEMOGRAFSKA OBELEŽJA NASELJA.....	5
3. TRETMAN NASELJA KLIČEVAC U PROSTORNO-PLANSKOJ DOKUMENTACIJI	10
3.1. Prostorni plan područja posebne namene Kostolačkog ugljenog basena.....	10
3.2. Izveštaj o strateškoj proceni uticaja PPPPN Kostolačkog ugljenog basena na životu sredinu - SPU	13
3.3. Izmene i dopune Prostornog plana područja posebne namene Kostolačkog ugljenog basena. Radna verzija Nacrta. MGSI, JP „EPS“, Beograd, oktobar 2017.	15
3.4. Izveštaj o obavljenom javnom uvidu u Nacrt Izmjena i dopuna Prostornog plana područja posebne namene Kostolačkog ugljenog basena i Izveštaj o strateškoj proceni uticaja Izmjena i dopuna PPPPN Kostolačkog ugljenog basena na životnu sredinu (MGSI, 1.12.2017).....	16
4. ANKETA GRAĐANA U NASELJU KLIČEVAC (NOVEMBAR – DECEMBAR 2017)	18
5. REZULTATI ANKETE - OBRAĐENI ODGOVORI SA KOMENTAROM.....	19
5.1. Polna struktura ispitanika.....	19
5.2. Vlasnički status	19
5.3. Veličina domaćinstva.....	19
5.4. Starosna struktura domaćinstava	21
5.5. Zaposlenost.....	22
5.6. Prihodi domaćinstva.....	23
5.7. Zdravstveno stanje anketiranih domaćinstava.....	25
5.8. Ocene i znanja o stanju životne sredine	27
5.9. Učešće na javnim skupovima o pitanjima životne sredine u naselju	29
5.10. Uticaji na imovinu/objekte.....	30
5.11. Posledice na uslove života u naselju	32
5.12. Da li se i kako svakodnevne teškoće mogu smanjiti ili potpuno eliminisati?	34
5.13. Mišljenje o ostanku ili preseljenju naselja	36
5.14. Da li bi se odselili iz Kličevca?.....	38
5.15. Završni komentar anketiranih građana.....	39

6. RAZGOVOR U FOKUS GRUPAMA.....	40
6.1. Prva fokus grupa – građani aktivni u javnom životu naselja	40
6.2. Druga fokus grupa o javnom zdravlju.....	45
6.3. Fokus grupa - žene	47
7. ZAKLJUČNE NAPOMENE	49
SAŽETAK.....	54
SUMMARY	59
PRILOZI	64
IZVORI.....	71

1. UVODNE NAPOMENE

Naselje Kličevac se nalazi na putu Požarevac – Veliko Gradište, u Braničevskom okrugu. Administrativno pripada opštini/gradu Požarevcu. U Srednjem veku Kličevac je bio metoh manastira Tisman i Vodica koga je manastirima darivao knez Lazar Hrebeljanović. Javni objekti (zgrada mesne zajednice, osnovna škola, crkva) izgrađeni su krajem 19. i početkom 20. veka, što ukazuje i na dugo trajanje organizovanog života u naselju i na njegov regionalni značaj. Dom kulture izgrađen je neposredno posle Drugog svetskog rata, a zgrada ambulante 1980. godine. U centru sela nalazi se spomenik vojvode Milenka Stojkovića. Spomenik su podigli maja 1924. godine građani varošice Kličevac. Pored ovog, postoji i Spomenik izginulim borcima, ispred Doma kulture, podignut 7. jula 1957. godine. Izgradnja škole krajem 19. veka ukazuje da je naselje Kličevac bilo prosperitetno i sa relativno dobrim uslovima za život u ondašnjim okolnostima.

Od šezdesetih godina 20. veka, broj stanovnika i domaćinstava u naselju se neprekidno smanjuje. Intenzitet opadanja broja stanovnika u Kličevcu veći je od prosečnih vrednosti za ostala naselja ruralnog tipa u opštini Požarevac. Žitelji naselja su suočeni sa negativnim uticajima koje na životnu sredinu proizvode pogoni za vađenje i preradu lignita u električnu energiju u Kostolačkom ugljenom basenu. Do sada nije bilo sistematskog istraživanja stavova i mišljenja građana o uslovima života u naselju i o njihovom viđenju kako se uslovi života mogu poboljšati i na taj način obezbediti bolja perspektiva razvoja i budućnosti ovog naselja.

Organizacija civilnog društva *CEKOR – Centar za ekologiju i održivi razvoj* je u saradnji sa lokalnom organizacijom civilnog društva *Kličevački idol*¹ organizovala sprovođenje anketnog istraživanja s ciljem da se čuju mišljenja i stavovi građana o problemima i teškoćama svakodnevnog života u naselju, o aktivnostima koje bi mogle pomoći da se uslovi života unaprede, kao i o budućnosti naselja i razvojnim perspektivama.

---

¹ Organizacija civilnog društva nazvana je po jednom praistorijskom artefaktu: „*Kličevački idol* je jedan od najinteresantnijih objekata iz praistorije sa teritorije Balkanskog poluostrva. Pronađen je slučajno, prilikom obrade zemljišta, nadomak sela Kličevac kod Požarevca, 1881. godine. Veruje se da je idol kao zavetni dar položen u zemlju zajedno sa spaljenim ostacima značajnog člana praistorijske zajednice. 30771776 Idol je tumačen kao Boginja majka, pratilac na putu u zagrobni život ili kao sam simbol zagrobnog života. Živopisan ornament nošnje i bronzani nakit koji je prikazan na *Kličevačkom idolu* – ogrlica, amulet, privesci koji vise sa pojasa – otkrivaju nam kako su se odevale i ukrašavale žene višeg društvenog statusa u okviru zajednice čiji su se članovi sahranjivali u kličevačkoj nekropoli. Figurina je stradala u austrougarskom bombardovanju Beograda i zgrade Narodnog muzeja 1914. godine. Od *Kličevačkog idola* ostala su samo tri fragmenta pojasnog dela figurine koji su pukom srećom i velikom požrtvovanošću tadašnjih muzejskih poslenika ostali sačuvani za buduća pokolenja. Ali čak i tako okrnjen, *Kličevački idol* priča priču o životu, verovanjima, statusu, pa i modnim trendovima pripadnika višeg društvenog staleža u praistorijskoj zajednici. Simbol *Kličevačkog idola* danas se nalazi na grbu Grada Požarevca“ (Priče iz Narodnog muzeja u Beogradu – *Kličevački idol*. RTS/Narodni muzej. 18. Avgust, 2017) (<http://www.rts.rs/page/magazine/sr/story/2523/nauka/2841489/price-iz-narodnog-muzeja-u-beogradu--klicevacki-idol.html>)

2. DEMOGRAFSKA OBELEŽJA NASELJA

Poslednjih pedeset godina naselje Kličevac beleži kontinuirano opadanje broja stanovnika. Najviše stanovnika živelo je u Kličevcu šezdesetih godina 20. veka – 2.624 stanovnika u 556 domaćinstava. Nakon toga broj stanovnika i domaćinstava se neprekidno smanjuju. (Tabela 2.1.)

Godina popisa	Broj stanovnika	Broj domaćinstava
1948	2572	539
1953	2606	541
1961	2624	556
1971	2477	527
1981	2242	478
1991	2084	457
2002	1329	387
2011	1078	340
Indeks 1961 – 2011	Minus 143%	Minus 63,5%
Indeks 2002 - 2011	Minus 23,3%	Minus 13,8%

Tabela 2.1: Promene broja stanovnika i domaćinstava u naselju Kličevac 1948 - 2011²

U periodu 1961-2011. broj stanovnika je više nego prepolovljen (sa 2.624 na 1.078), a broj domaćinstava je smanjen za nešto manje od jedne polovine (sa 556 na 340), što između ostalog ukazuje na snažan trend iseljavanja i starenja stanovništva.

Prema podacima o demografskim promenama datim u *Prostornom planu područja posebne namene Kostolačkog ugljenog basena*, takođe je evidentan pad broja stanovnika. Računato prema staroj metodologiji, broj stanovnika u naselju Kličevac je opao sa 2.242. u 1981. godini na 1.832 u 2002. godini. Računato prema novoj statističkoj metodologiji, broj stanovnika je u periodu 1991-2002. godina smanjen sa 1717 na 1329. Popisom 2011. godine utvrđeno je da u Kličevcu živi ukupno 1586 stanovnika, od toga su stalno prisutni 1075, dok je 508 stanovnika na radu odnosno žive u inostranstvu (Tabela. 27: Promene broja stanovnika i domaćinstava). Prema projekcijama kretanja broja stanovnika u naselju Kličevac, datim u istom dokumentu, urađene su dve varijante. U prvoj varijanti očekuje se dalji pad broja stanovnika – 1020 u 2015. godini i 960 u 2022. godini. Druga varijanta predviđa blago povećanje broja stanovnika -1150 u 2015. godini i 1110 u 2022. godini. (ista tabela)

² Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. Knjiga 20 – Usporedni pregled broja stanovnika 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002 i 2011. Beograd, 2014. (str. 97); Knjiga 21 – Usporedni pregled broja domaćinstava 1948 – 2011 i stanova 1971 – 2011. Beograd, 2014. (str. 172)

Kada poredimo kretanje broja stanovnika u Kličevcu sa promenama u broju stanovnika u kategoriji „ostala naselja“ (seoska i deo prigradskih) u opštini Požarevac (Požarevac – gradska i ostala naselja) vidimo da je smanjivanje broja stanovnika i domaćinstava u Kličevcu bilo znatno veće od proseka za kategoriju ostala naselja. (Tabela 2.2.). U periodu 1961 – 2011 godina, broj stanovnika u kategoriji ostala naselja u opštini Požarevac opao je za 67,2%, a broj domaćinstava za 27,3%, što je višestruko manje nego u naselju Kličevac. I u poslednjem međupopisnom periodu (2002 – 2011) naselje Kličevac ima znatno veći pad broja stanovnika i domaćinstava od proseka za kategoriju ostala naselja u opštini Požarevac.

Godina popisa	Broj stanovnika - gradska naselja	Broj stanovnika – ostala naselja	Broj domaćinstava – gradska naselja	Broj domaćinstava – ostala naselja
1948	15 474	29297	4905	6433
1953	18529	30375	5853	6565
1961	24269	30485	7580	6799
1971	32828	28984	10448	6569
1981	39735	27746	12800	6282
1991	43885	25953	14412	6128
2002	41739	19666	14622	5436
2011	44183	17514	15596	5055
Indeks 1948 - 2011	Plus 65,0%	Minus 67,3%	Plus 68,5%	Minus 27,3%
Indeks 2002 - 2011	Plus 5,5%	Minus 12,3%	Plus 6,2%	Minus 7,5%

Tabela 2.2: Uporedni pregled broja stanovnika i domaćinstava – Požarevac gradska i ostala naselja³

Iz navedenih podataka se može zaključiti da su u naselju Kličevac znatno snažniji faktori koji utiču na iseljavanje i napuštanje naselja, nego što je to slučaj sa većinom ostalih seoskih naselja u opštini Požarevac. Posledice ovakvih demografskih kretanja vidljive su u prosečnoj veličini domaćinstva i u visokoj prosečnoj starosti građana Kličevca.

³ Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. Knjiga 20 – Uporedni pregled broja stanovnika 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002 i 2011. Beograd, 2014.(str. 97); Knjiga 21 – Uporedni pregled broja domaćinstava 1948 – 2011 i stanova 1971 – 2011. Beograd, 2014 (str. 172)

Samačka i dvočlana domaćinstva čine gotovo polovinu (45,6%) domaćinstava u Kličevcu i može se pretpostaviti da je najveći broj ovih domaćinstava u kategoriji starijih (bez članova mlađih od 65 godina). (Tabela 2.3.)

Broj članova	Broj	Procenat
1 član	81	23,8%
2 člana	74	21,8%
3 člana	53	15,6%
4 člana	44	12,9%
5 članova	38	18,4%
6 i više članova	50	14,7%
Ukupno domaćinstava	340	100,0%
Prosečan broj članova	3,17	

Tabela 2.3: Domaćinstva prema broju članova u naselju Kličevac, 2011⁴

U knjizi 12 Popisa 2011. godine, nalazimo podatak da u Kličevcu živi 312 porodica sa 843 člana. Broj porodica i broj domaćinstava se ne poklapaju, budući da u jednom domaćinstvu mogu biti dve ili više porodica. Međutim, i u toj knjizi nalazimo podatak koji potvrđuje pretpostavku o visokom učešću starijih dvočlanih domaćinstava. Naime, prema Popisu 2011., u Kličevcu je evidentirano 150 parova bez dece (139 bračnih i 11 vanbračnih) u kojima je živelo 300 lica. Relativno je nisko učešće kategorije samohranih roditelja – samohranih majki je bilo 22 sa ukupno 51 članom domaćinstva, a samohranih očeva 14 sa ukupno 32 člana domaćinstva.

Prema podacima iz Popisa 2011 godine, prosečna starost stanovništva u naselju Kličevac je 48,6 godina (47,7 kod muškaraca i 49,5 kod žena). (Popis 2011; Knjiga 2). Prosečna starost stanovništva u Republici Srbiji je oko 42 godine, u seoskim naseljima opštine Požarevac je 44,6 godina, dok je u naselju Kličevac prosečna starost građana znatno veća.

⁴ Izvor: Popis 2011. Knjiga 10: Domaćinstva prema broju članova. Beograd, 2013 (str.102)

I u pogledu starosne strukture stanovništva, naselje Kličevac se dosta razlikuje u odnosu na prosečne vrednosti za ostala naselja u opštini Požarevac. Udeo najmlađeg kontingenta u ostalim naseljima bio je prema Popisu 2011 godine, 19,2%, a u naselju Kličevac 16,5%. Istovremeno, udeo najstarijeg stanovništva (65 i više godina starosti) u ostalim naseljima u opštini Požarevac u proseku je iznosio 21,3%, a u naselju Kličevac čak 29,1%. (Tabela 2.4.)

	Ukupno	0-19 godina	20-49 god.	50-64 god.	65 i više god.	Prosečna starost
Požarevac - ukupno	61.697 100,0%	12.565 20.4%	24.504 39.7%	14.109 22.9%	10.519 17,0%	42.1
Požarevac – gradska naselja	44.183 100.0%	9.200 20.8%	18.240 41.3%	9.960 22.3%	6.783 15.4%	41.1
Požarevac – ostala naselja	17.514 100.0%	3.365 19.2%	6.264 35.8%	4.149 23.7%	3.736 21.3%	44.6
Kličevac – ukup.	1.078 100.0%	178 16,5%	334 31.0%	252 23.4%	314 29.1%	48.6
Muškarci	527	86	172	134	135	47.7
Žene	551	92	162	118	179	49.5

Tabela 2.4: Starosna i polna struktura⁵

U analizi demografskih obeležja naselja Kličevac prikazaćemo i podatke o stambenom fondu u naselju. U prvoj Tabeli (2.5. - Stambene jedinice u naselju Kličevac) data je ukupna struktura stambenih jedinica (kuće, stanovi) prema nameni. Vidimo da od ukupnog broja stambenih jedinica (464) njih 456 su namenjene za stalno stanovanje. Od toga 337 stambenih jedinica su nastanjene (73.9%) a 119 (26,1%) su privremeno nenastanjene (16,2%) ili napuštene (9,9%). Sledi da je više od četvrtine stambenih jedinica u naselju privremeno ili stalno napušteno, odnosno da u njima niko ne živi.

⁵ Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. Knjiga 2: Starost i pol. Beograd, 2012. (str 384-385)

Stambene jedinice prema nameni i korišćenju	Broj	Procenat
Ukupno stambenih jedinica	464	
Za stalno stanovanje - ukupno	456	100,0%
Za stalno stanovanje - nastanjeni	337	73,9%
Za stalno stanovanje – privremeno nenastanjeni	74	16,2%
Za stalno stanovanje – napušteni / nenastanjeni	45	9,9%
Povremeno se koriste	0	
Koriste se za sezonska radove	6	
Koriste se za obavljanje delatnosti	2	
Druge stambene jedinice	3	

Tabela 2.5: Stambene jedinice u naselju Kličevac⁶

Uporedni pregled broja stanova u periodu 1971 – 2011 (Tabela 2.6.) pokazuje neprekidno smanjenje broja stambenih jedinica u Kličevcu (sa 524 u Popisu 1971. na 456 u Popisu 2011.). Kako se iz gornje tabele vidi tih 456 jedinica su fizički objekti (nastanjeni, privremeno nenastanjeni ili napušteni), a nije jasno šta se dogodilo su razlikom od 68 objekata za koliko je manje bilo stanova za stalno stanovanje 2011. u odnosu na 1971. godinu.

Za našu temu ovde je bitno da se pokaže kako je pad u broju stanovnika bio očekivano praćen i smanjenjem broj stalno nastanjenih stanova.

Godina Popisa	Požarevac gradska – Ukupan broj stanova	Požarevac gradska -Stanovi za stalno stanovanje	Požarevac ostala – Ukupan broj stanova	Požarevac ostala – Stanovi za stalno stanovanje	Kličevac – Ukupan broj stanova	Kličevac – Stanovi za stalno stanovanje
1971		9971		6511		524
1981		12546		6744		529
1991		15614		6723		565
2002	16833	16552	6594	6398	497	491
2011	19908	19592	6776	6605	464	456

Tabela 2.6: Uporedni pregled broja stanova 1971 – 2011 – Požarevac (gradska i ostala naselja) i naselje Kličevac⁷

⁶ Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. Knjiga 22: Broj i površina stambenih jedinica. Beograd, 2013 (str. 298)

⁷ Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. Knjiga 21 – Uporedni pregled broja domaćinstava 1948 – 2011 i stanova 1971 – 2011. Beograd, 2014 (str. 172-173)

3. TRETMAN NASELJA KLIČEVAC U PROSTORNO- PLANSKOJ DOKUMENTACIJI

(Prostorni plan područja posebne namene Kostolačkog ugljenog basena, Sl, glasnik 1/2013; Nacrt Izmena i dopuna Prostornog plana područja posebne namene Kolubarskog lignitskog basena. Radna verzija, Beograd, MGSI i EPS, 2017; Izveštaj o obavljenom javnom uvidu u Nacrt Izmena i dopuna Prostornog plana područja posebne namene Kostolačkog ugljenog basena i Izveštaj o strateškoj proceni uticaja Izmena i dopuna PPPPN Kostolačkog ugljenog basena na životnu sredinu, MGSI, 1.12.2017).

3.1. PROSTORNI PLAN PODRUČJA POSEBNE NAMENE KOSTOLAČKOG UGLJENOG BASENA (U DALJEM TEKSTU PLAN)

Usvojen je i objavljen u Službenom glasniku Republike Srbije br .1/2013. U ovom poglavlju izložićemo i dati komentar na delove Plana koji se odnose ili tangiraju naselje Kličevac.

U opisu prostornih makrocelina, stoji da se naselje Kličevac-deo nalazi u istočnom i centralnom ležištu Kostolačkog basena (3.2.). U poglavlju **III - Planska rešenja**, u nekoliko sektora se izričito pominju planska rešenja koja se odnose i na naselje Kličevac. Tako, u *podpoglavljju 5.3.2. Korišćenje voda i vodoprivredna infrastruktura* stoji: „Predviđene su revitalizacija ovog izvorišta (lokalno izvorište u priobalju Mlave za selo Drmno i selo Kostolac), kao i izgradnja lokalnog vodovoda sela Kličevca“. U *podpoglavljju 5.5. Uređenje i zaštita prostora – 5.5.1. Životna sredina*, utvrđene su tri zone u odnosu na uticaj značajnih izvora zagađenja vazduha (kopovi, termoelektrane, deponije), naselje Kličevac se ne pominje, odnosno sledi da Kličevac nije pod uticajem ili u neposrednom okruženju izvora zagađenja. Naselje Kličevac se, pretpostavljamo, nalazi u Zoni III – koja je definisana kao prostor u široj okolini izvora zagađenja, za koju se kaže da postoji izvestan uticaj emisija dimnih gasova iz TE u Kostolcu, ali da su imisije navedenih gasova ispod graničnih vrednosti. U istom poglavlju se dalje navodi da „procena nivoa buke za receptore udaljene do 1.000 m od površinskog kopa Drmno, u naseljima Drmno, Bradarac i Kličevac, pokazuje da nivoi buke ne prelaze dozvoljene vrednosti za grupu poslovno-stambenih područja (50/60 dB), osim na istočnom i severnom obodu naselja Drmno“. U *podoglavljju 2.2. Poljoprivreda i ruralni razvoj* stoji: „U periodu 2010 – 2022. godine planira se proširenje PK Drmno za 953,4 ha, apsolutno preovlađujućim delom na račun zauzimanja plodnih oraničnih zemljišta u KO Kličevac (550 ha) i KO Kostolac selo (283 ha).“ (str. 118). U nastavku stoji da se „u delovima pojedinih KO može očekivati osetnije smanjenje nepovoljnih uticaja obližnjih odlagališta, posebno pepela, na kvalitet zemljišta, vode i vazduha, a to znači i poboljšanje uslova za poljoprivrednu proizvodnju u njihovom okruženju (...)“. I u nastavku se dalje kaže: „Privremeno zauzimanje poljoprivrednih

zemljišta za potrebe površinske eksploatacije lignita, odraziće se na pogoršanje uslova životne sredine u okruženju kopova. Radi eliminisanja tih negativnih uticaja, planira se podizanje imisionih šuma oko ugroženih naselja, pojaseva zaštitnog zelenila oko kopova, duž saobraćajnica i slično“. U *podpoglavlju 3.2. Korišćenje voda i vodoprivredna infrastruktura* (str. 135), u pasusu pod naslovom *Snabdevanje vodom*, govori se o poremećajima režima površinskih voda, koji otežavaju ili onemogućavaju individualno snabdevanje vodom. „Taj proces će se vremenom pogoršavati u zoni kopa „Drmno“ (Kličevac) dok će se stanje popraviti nakon rekultivacije u zonama gde su završene rudarske aktivnosti“. (str. 136)

U vezi teme toplifikacije naselja odnosno izgradnje sistema daljinskog grejanja koje je u Anketi često pominjano, treba skrenuti pažnju na iskaz u Planu dat na strani 142: Na toplifikacioni sistem Požarevca mogu se priključiti zone na kojima je gustina naseljenosti veća od 55 stanovnika/ha, a stepen izgrađenosti veći od 50%.

U *podpoglavlju 4.1. Stanovništvo* (str 144) dati su u Tabeli 27, podaci iz Popisa 2011. godine, da je u Kličevcu te godine popisano 1.586 stanovnika, od toga je broj stanovnika u zemlji iznosio 1075, a broj lica u inostranstvu – 508. Drugim rečima da gotovo trećina popisanih građana (32%) žive u inostranstvu. U istom *podpoglavlju* su date dve varijante procene kretanja broja stanovnika. Prema prvoj varijanti, broj stanovnika 2015 bi bio 1020 a 2022. godine 960 lica. Prema drugoj varijanti, broj stanovnika 2015 bio bi 1150 a 2022. godine 1110 lica. (str. 145) Drugim rečima, prema prvoj varijanti broj stanovnika bi nastavio da opada, a prema drugoj varijanti može se očekivati relativna stagnacija broja žitelja Kličevca. U *podpoglavlju 4.3. Mreža naselja i funkcije centara*, Kličevac ima status centra zajednice naselja odnosno naselja sa razvijenim centralnim funkcijama. (Tabela 28, str. 149) Prema koncepciji rudarskih radova na kojima se zasniva Plan, nije predviđeno preseljenje naselja (str 149).

U *podpoglavlju 5. Zaštita i uređenje planskog područja*. (str 153) - *Životna sredina*, Kličevac je svrstan u Zonu II – područja ugrožene životne sredine, gde se kaže: „moguće povremeno manje prekoračenje GVI i MDK u vodama i zemljištu, povišeni nivo buke, komunalni otpad, ali bez prekomernog zagađivanja radioaktivnim, kancerogenim i mutagenim materijama. Planske mere: kontrolisani režimi korišćenja zemljišta i tehničko-tehnološke i organizacione mere zaštite“. (str. 153). U nastavku su navedene brojne tehničko-tehnološke mere, operativne mere i organizacione mere, od kojih navodimo samo neke:

- Primena postupka orošavanja vodom aktivnih rudarskih površina i presipnih mesta;
- Zaštita režima i kvaliteta podzemnih i površinskih voda i zemljišta – u kopu i u okolini rudnika;
- Postavljanje barijera između površinskog kopa i naseljenih mesta ili izgradnja vetrozaštitnih pojasa radi smanjenja buke i razvejavanja suspendovanih čestica;
- Izgradnja postrojenja za odsumporavanje dimnih gasova .....
- Rešavanje deponovanja komunalnog otpada – sanacijom divljih deponija;

- Uvesti novi sistem monitoringa životne sredine (vazduha, vode, zemljišta, buke, radioaktivnosti) sa optimalnim brojem mernih mesta, a naročito: vršiti kontinualna merenja emisije gasova i čestica u dimnim gasovima, pratiti kvalitet površinskih i podzemnih voda (...)
- Jednom godišnje izveštavati o zdravstvenom stanju stanovništva u naseljima sa ugroženom životno sredinom (Kostolac, Kostolac selo, Drmno, Kličevac, Klenovnik, Maljurevac i Bradarac);
- Obezbediti informisanje javnosti o problemima zaštite životne sredine područja;
- Obezbediti učešće javnosti u donošenju odluka o rešavanju problema zaštite životne sredine;
- Mere zaštite od buke; Itd., itd. (str.154 – 156)

U *podpoglavlju 2.1. Naselja potencijalno ugrožena rudarskim radovima* (str. 205) naselje Kličevac se ne nalazi na listi potencijalno ugroženih naselja. U *podpoglavlju 2.3. Naselja koja se nalaze u kontaktu sa rudarsko-energetskim kompleksom* (str. 207), ne navodi se koja su to naselja, ali se kaže da će „bliža rešenja vezana za razvoj, uređenje i izgradnju ovih naselja rešavaće se u odgovarajućim urbanističkim planovima“.

U *poglavlju IV – Primena i ostvarivanje Prostornog plana*, date su opšte i detaljne odredbe, kriterijumi, mere i instrumenti za ostvarivanje planskih propozicija. Navedeno je da će „analiza ostvarivanja Prostornog plana biti izvršena nakon četiri godine, a po potrebi i nakon isteka 2 godine po donošenju Plana“ (str. 170) U merama za ostvarivanje planskih ciljeva i propozicija (3), detaljno su navedeni opšti principi i kriterijumi, prioriteti razvoja po oblastima. U *podpoglavlju 3.2.5. Uređenje i zaštita prostora*, utvrđene su prioritetne aktivnosti koje je neophodno sprovesti u oblasti zaštite životne sredine. (str 183 – 185) Utvrđena su Opšta pravila upotrebe zemljišta, režimi čuvanja, zaštite i korišćenja poljoprivrednih površina (str. 208 – 209) Na str. 222, gde se utvrđuje prostorni obuhvat i granica kompleksa „površinski kop Drmno – stanje 2022 godine“, stoji: „Istočna granica je određena na terenu (idući od severa ka jugu) ostavljanjem zaštitnog pojasa prema naselju Kličevac ....“. Takođe, na str. 225 – (1.3. *Planirana namena prostora i podela na uže celine*) stoji: „Izdvojene su sledeće površine namenjene rudarskim radovima i objektima: (...) – zaštitni pojas prema naseljima Drmno, Kličevac i Bradarac“. U *podpoglavlju 1.5.2.: Izvorište pijaće vode „Kličevac“* (str.241) se, između ostalog kaže: „Vodosnabdevanjem Kličevca sa novog izvorišta ostvaruje se pouzdano javno snabdevanje higijenski ispravnom vodom za piće i unapređuje se kvalitet života u naselju, što je od posebnog značaja s obzirom da je ovo naselje identifikovano kao jedno od najugroženijih na teritoriji grada Požarevca (izvor: *Generalni razvojni plan vodosnabdevanja opštine Požarevac*, Institut za vodoprivredu „Jaroslav Černi“, Beograd, 2007), a neispravnost je utvrđena na svim analiziranim uzorcima iz individualnih bunara iz kojih se tamošnja domaćinstva snabdevaju. Situacija je još teža, pošto je izdašnost bunara u naselju smanjena, što je moguća posledica odvodnjavanja PK „Drmno“. (str 242) U nastavku su dati tehnički opis i obavezujući elementi za vodosnabdevanje naselja Kličevac, uključujući i rezervoar,

glavi potisno-distributivni i sekundarni razvodni cevovod kroz naselje Kličevac ...". U Planu se navodi da je Glavni projekat vodosnabdevanja mesta Kličevac kod Kostolca urađen u Institutu „Kirilo Savić“ u Beogradu, 2011. godine (str. 242). I u *podpoglavlju 1.6.2. Zaštita životne sredine*, između ostalog, predviđena je Opšta mera uvođenja sistema monitoringa podzemnih i površinskih i otpadnih voda, kvaliteta zemljišta, vazduha, čvrstog otpada i nivoa buke (str. 245). Za sve planirane objekte su detaljno definisane obavezujuće mere kojima se okolina štiti od mogućih negativnih dejstava rada tih objekata.

U Tabeli 13: Pregled broja nepokretnih kulturnih dobara na Planskom području, navedeno je da u selu Kličevac ima 24 nepokretnosti pod prethodnom zaštitom (Spomenik kulture, Odluka Vlade RS br 633-4708/99 od 17-02.2000.)

Komentar: U Planu je na nekoliko mesta ukazano na probleme sa zdravstveno ispravnom pijaćom vodom u naselju Kličevac i utvrđene su planske mere za rešenje ovog problema - izgradnja naseljske vodovodne mreže, kontrola kvaliteta voda u bunarima i drugo. Dalje, u Planu se navodi da će zbog širenja kopa biti zauzeto (konvertovano) 550 hektara poljoprivrednog zemljišta i kaže se da se može očekivati poboljšanje kvaliteta vode, zemljišta i vazduha. Takođe, navodi se da je podizanje imisionih šuma oko ugroženih naselja način da se eliminišu negativni uticaji na životnu sredinu. U poglavlju o životnoj sredini Kličevac je svrstan u zonu II – područja ugrožene životne sredine i propisane su brojne tehničko-tehnološke, operativne i organizacione mere radi suzbijanja odnosno smanjenja negativnih uticaja. U poglavlju o ostvarivanju Prostornog plana detaljno su navedeni kriterijumi, mere i instrumenti za ostvarivanje planskih propozicija i obavezano je da se analiza ostvarivanja Plana uradi nakon četiri godine, a po potrebi i nakon isteka dve godine po donošenju Plana. Prilikom pretraživanja na internet mreži nismo našli izveštaje o praćenju ostvarivanja mera i obaveza utvrđenih u PPPPN.

3.2. IZVEŠTAJ O STRATEŠKOJ PROCENI UTICAJA PPPPN KOSTOLAČKOG UGLJENOG BASENA NA ŽIVOTU SREDINU - SPU

(Beograd, Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, 2011)⁸. Pregledom SPU stiče se utisak da u naselju Kličevac nisu bila postavljena merna mesta za merenje kvaliteta vazduha. Na str. 9 SPU u poglavlju 1.2.3. Kvalitet zemljišta, Kličevac se pominje samo jedanput („jedino je sadržaj kadmijuma na nekim lokalitetima (Ostrovo, Kličevac, Stig) nešto veći od 1 mg/kg“). Podatak je iz 2008 godine). Za buku je napisano (str. 10) da ne prelazi dozvoljene vrednosti. Na str. 15: Potencijalna opasnost za kvalitet vazduha – navodi se naselje Kličevac.

⁸ Napomena: Autorka ovog teksta o Anketi u naselju Kličevac je pogrešno navedena kao član Stručnog tima koji je izradio Izveštaj o strateškoj proceni uticaja (SPU).

U SPU su dati elementi za implementaciju i monitoring (Poglavlje 3), koji sadrže Smernice za izradu strateških procena uticaja planskih dokumenata na nižim nivoima i procena uticaja projekata na životnu sredinu (podpoglavlje 3.1.), potom Program praćenja stanja životne sredine u toku sprovođenja Prostornog plana (podpoglavlje 3.2.) u kome su definisani opšti i posebni ciljevi i indikatori na osnovu kojih se može procenjivati uticaj rudarskih i energetskih aktivnosti na životnu sredinu, uslove života i zdravlje stanovništva (Tabela 17 – Sistem indikatora životne sredine za monitoring implementacije Prostornog plana i Strateške procene uticaja, str. 59). Utvrđeno je 18 posebnih ciljeva zaštite životne sredine i održivog razvoja Planskog područja, između ostalog: Zaštita kvaliteta vazduha (poseban cilj br. 1), Održivo korišćenje voda (br. 2), Očuvanje režima podzemnih i površinskih voda (br.3), Unapređenje kvaliteta podzemnih i površinskih voda (br.4), Očuvanje obradivog poljoprivrednog zemljišta (br. 5), Ublažiti negativan uticaj razvoja na demografiju (br. 11), Zaštita i unapređenje zdravlja stanovništva (br. 12), Smanjiti uticaj na naselja i objekte (br. 13), Podsticaj ekonomskog razvoja i zaposlenosti (br.14), Unapređenje vodosnabdevanja (br.16), Unapređenje tretmana i odlaganja čvrstog otpada (br. 17), i Unapređenje sistema monitoringa i ekomenadžmenta (poseban cilj br. 18).

U Tabeli 17 navedeni su svi posebni ciljevi SPU sa listom indikatora (ukupno 35) kojima se ocenjuje ostvarivanje navedenih posebnih ciljeva.

Navešćemo samo one indikatore iz SPU koji se pominju i u odgovorima anketiranih domaćinstava o najtežim problemima svakodnevnog života građana Kličevca, učestalosti zdravstvenih smetnji i tegoba, kao i mogućim merama za poboljšanje uslova života i opstanka naselja Kličevac:

- Broj dana sa prekoračenjem GVI za čađ, SO₂, NO_x i taložne materije (cilj br. 1)
- Potrošnja vode (m³/st) (cilj br.2)
- Snižavanje nivoa podzemnih voda (m) (cilj br. 3)
- Promena stepena zagađenosti podzemnih voda (%); Otpadne vode koje se prečišćavaju (%); Domaćinstva priključena na kanalizaciju (%) (cilj br. 4)
- Promena površina obradivog zemljišta (%) (cilj. br. 5)
- Promena broja stanovnika (%) (br. 11)
- Učestanost respiratornih oboljenja (%); Procenat stanovnika izloženih povišenom zagađenju vazduha (cilj br. 12)
- Procenat domaćinstava priključenih na vodovodnu mrežu; Broj sati bez vode mesečno (cilj br. 16)
- Procenat industrijskog otpada koji se reciklira; Procenat komunalnog otpada koji se odlaže na deponiju (cilj br. 17)
- Broj mernih tačaka u sistemima monitoringa (cilj br. 18)

U Tabeli 8 data je *Procena uticaja varijanti razvoja pojedinih sektora Plana na životnu sredinu*. Iz ove tabele sledi , što je sasvim očekivano, da sektor rudarstva ima najveće negativno dejstvo na gotovo sve definisane parametre (u obe varijante razvoja), a da energetika (proizvodnja

energije ???) ima neutralno dejstvo („nema uticaja ili nejasan uticaj“) na sve posebne ciljeve, izuzev cilja br. 8 – Očuvanje i unapređenje predela (?), a da u obe varijante ima pozitivan uticaj na podsticanje ekonomskog razvoja i zaposlenosti.

U Tabeli 9: *Rezime efekata varijanti Plana*, kao pozitivni efekti navedeni su: 14 – podsticanje ekonomskog razvoja i zaposlenosti (u obe varijante), kao i brojni pozitivni učinci na stanovništvo i njegove aktivnosti u varijanti razvoja „B“: zaštita kvaliteta vazduha, zaštita i unapređenje zdravlja stanovništva, zaštita voda (PPOV), razvoj poljoprivrede, primena mera zaštite životne sredine, unapređenje tretmana i odlaganja otpada, unapređenje kvaliteta voda, očuvanje kvaliteta obradivog poljoprivrednog zemljišta, podsticanje održive poljoprivrede, unapređenje saobraćajne mreže, ublažiti depopulaciju seoskih sredina, unapređenje sistema monitoringa i ekomenadžmenta (str. 40 – 44).

Komentar: Na mreži nismo našli izveštaj niti bilo kakvo saopštenje u vezi praćenja i merenja kvaliteta životne sredine na području Prostornog plana. Centar za ekologiju i održivi razvoj je uputio Javnom preduzeću „EPS“ 6. februara 2018. godine dopis sa zahtevom da se na osnovu Zakona o pristupu informacijama od javnog značaja odgovori na pitanje gde se nalaze podaci o ostvarivanju mera i obaveza u pogledu merenja i praćenja stanja životne sredine i zdravlja stanovništva na području Prostornog plana područja posebne namene Kostolačkog ugljenog basena, koje su utvrđene u tom Planu u Poglavlju 5 – Zaštita i uređenje planskog područja, sa navođenjem konkretnih podataka koji se traže. Odgovor nije dobijen. Drugim rečima, ne postoje javno dostupne informacije o stanju kvaliteta životne sredine u selima u blizini Kostolačkog ugljenog basena, niti bilo kakvi javno dostupni izveštaji o merenjima stanja životne sredine i uticajima na zdravlje stanovništva, te biljni i životinjski svet. To sve su obaveze utvrđene u PPPPN Kostolačkog ugljenog basena i SPU.

3.3. IZMENE I DOPUNE PROSTORNOG PLANA PODRUČJA POSEBNE NAMENE KOSTOLAČKOG UGLJENOG BASENA. RADNA VERZIJA NACRTA. MGSJ, JP „EPS“, BEOGRAD, OKTOBAR 2017.

U Poglavlju 2.1. „Prioriteti u izradi planske dokumentacije“ novi tekst glasi: „(...) predviđa se izrada i donošenje odgovarajućih (planova generalne regulacije) za sledeća naselja: (...) Kličevac (...)“.

Poglavlje II – Proširenje površinskog kopa „Drmno“ i novi infrastrukturni objekti. U Paragrafu pod 12. Pravila uređenja i pravila građenja za proširenje površinskog kopa „Drmno“, (str.59), u pasusu 12.2. navodi se da je „Konačna kontura površinskog kopa određena na osnovu sledećih ograničenja prostornog karaktera: (...) Istočna granica je određena na terenu (idući od severa ka jugu) ostavljanjem zaštitnog pojasa šumskih i poljoprivrednih površina minimalne širine 800 m do granice građevinskog područja naselja Kličevac; ..“ (str. 60).

3.4. IZVEŠTAJ O OBAVLJENOM JAVNOM UVIDU U NACRT IZMENA I DOPUNA PROSTORNOG PLANA PODRUČJA POSEBNE NAMENE KOSTOLAČKOG UGLJENOG BASENA I IZVEŠTAJ O STRATEŠKOJ PROCENI UTICAJA IZMENA I DOPUNA PPPN KOSTOLAČKOG UGLJENOG BASENA NA ŽIVOTNU SREDINU (MGSJ, 1.12.2017)

U Izveštaju o obavljenom javnom uvidu naglašeno je da je „Planski obuhvat izmena i dopuna Prostornog plana ograničen samo na prostorne celine za koje su urađena pravila uređenja i pravila građenja. Shodno tome, rešenja i planske propozicije u ovom planskom dokumentu ne odnose se na veći deo planskog područja obuhvaćenog postojećim Prostornim planom“.

Za primedbe pristigle iz mesnih zajednica Drmno, Kličevac i Bradarac (br.01-009 od 7. novembra 2017. godine) je ocenjeno da se ne odnose na planirane vetroelektrane i solarne elektrane, nego na uticaj rudarsko-energetskog kompleksa na ova tri naselja. U obrazloženju zašto primedba nije prihvaćena se kaže: „Primedbe i zahtevi nisu predmet izmena i dopuna Prostornog plana. Rešavanje navedenih problema i zahteva moguće je kroz saradnju sa JP EPS i Ogrankom TE KO Kostolac. Postojeći Prostorni plan sadrži veoma razrađen sistem mera predviđenih za zaštitu životne sredine u svim aspektima, koje nisu realizovane u postojećim planskim horizontima. (podvukla K.P.) S obzirom da predmetne izmene i dopune Prostornog plana imaju veoma ograničen obuhvat (...), dalja razrada i primena mera zaštite životne sredine predviđena je da se realizuje putem izrade planova generalne regulacije za naselja Drmno, Kličevac i Bradarac, kao i kroz novi planski ciklus“. (str.10).

Ovo obrazloženje je u istoj formi ili sa manjim izmenama dato za sve primedbe koje ukazuju na loše uslove života i na nesprovođenje mera zaštite životne sredine u naseljima Drmno (Udruženje „Zdravo Drmno“), Kličevac i Bradarac. Najčešći odgovor je „Primedba nije osnovana“, s obrazloženjem da primedbe i zahtevi nisu predmet izmena i dopuna Plana.

Od Udruženja građana „Kličevački idol“ stigli su predlozi koji se odnose na: snabdevanje pijaćom vodom; izgradnju toplovodne mreže; zapošljavanje radno sposobnog zainteresovanog stanovništva; izdvajanje novčane naknade od rudne rente i ekološke takse radi formiranja mesnih službi čija bi delatnost bila usmerena na organizaciju kulturnih i sportskih aktivnosti, komunalnog uređenja, infrastrukturno održavanje instalacija i objekata i dalje stvaranje ambijenta za razvoj sela; izgradnja kanalizacione mreže; detaljna geološka ispitivanja terena sela Kličevac na eventualnu pojavu klizišta usled uticaja podzemnih voda i intenzivne eksploatacije uglja u neposrednoj blizini sela (trenutno je udaljenost 380 m od prvih kuća, iako po Planu treba da bude 800 m); izgradnja asfaltnog puta do Kurjača; izgradnja lokalnog reciklažnog centra i uređenja deponije za komunalni i industrijski otpad; uređenje seoskih neasfaltiranih ulica; izvođenje potrebnih radnji na istraživanju i iskorišćavanju termalnih izvora; rekonstrukcija puta prema Dunavu“. Dalje se u dopisu navodi

da realizacija predloženih zahteva neće bitno uticati na profit privrednog društva (misli se na JP „EPS“ – K.P.), ali će značajno poboljšati uslove opstanka naselja i kvaliteta života meštana.

Pored već navedenog obrazloženja, u odgovoru Komisije stoji: „ ... dalja razrada i primena mera zaštite životne sredine predviđena je da se realizuje putem izrade Plana generalne regulacije sela Kličevac, SPU, kao i kroz novi planski ciklus“. (str.11-12)

Isti je slučaj sa komentarima i predlozima Centra za ekologiju i održivi razvoj (CEKOR) iz Subotice. Ključni predlozi CEKOR-a odnose se na usklađivanje ovog planskog dokumenta sa evropskim (i međunarodnim) dokumentima u oblasti energetike, životne sredine i održivog razvoja, kao i na rešavanje problema koji nisu rešeni u dosadašnjem sprovođenju važećeg Prostornog plana. U drugom dopisu, CEKOR težište stavlja na dodatne analize, naročito zdravstvenog stanja stanovništva, uticaja buke, vibracija, te popis i uvid u oštećenja na objektima u selima u okolini kopova. I ovde je odgovor da primedba nije osnovana, jer navedeni predlozi nisu tema izmena i dopuna Prostornog plana.

4. ANKETA GRAĐANA U NASELJU KLIČEVAC (NOVEMBAR – DECEMBAR 2017)

Anketiranje građana naselja Kličevac urađeno je tokom novembra i decembra 2017. godine. Anketni upitnik (Prilog 1) sadrži 36 pitanja od kojih je veći broj sa tzv. otvorenim odgovorima. Ovakva forma anketnog upitnika je složenija za obradu odgovora, ali daje pouzdanije i realističnije odgovore od pitanja sa zatvorenim odgovorima u kojima se ispitanik opredeljuje za jedan od ponuđenih odgovora. Anketiranje građana sproveli su volonteri nevladine organizacije „Kličevski idol“, uz prethodne konsultacije i dvodnevno prisustvo autorke ovog Izveštaja. Ispitanici su mogli da budu kućedomaćin ili kućedomaćica, bez obzira da li su on ili ona jedini vlasnici ili suvlasnici imovine. U anketnom upitniku je jasno navedeno da „podaci iz ove ankete ne mogu se koristiti za bilo koje druge svrhe i razlogom izuzev za izradu izveštaja o stavovima anketiranih građana o uslovima života u naselju i mogućim uticajima koji dolaze od aktivnosti na površinskom kopu“. S tog razloga su iz exel tabele koja se nalazi na sajtu www.cekor.org, (http://www.cekor.org/documents/pages/668_3.xls), a u kojoj su navedeni odgovori iz anketnih upitnika, izbrisani podaci o imenu i prezimenu, adresi i polu anketiranog lica.

Original anketnih upitnika nalazi se u arhivi organizacije CEKOR.

Učešće u anketi prihvatilo je 188 domaćinstava. To predstavlja 55,3% domaćinstava u odnosu na broj domaćinstava evidentiran u Popisu 2011. godine, odnosno 55,8% u odnosu na broj stalno nastanjenih stanova prema istom Popisu. Sagovornici na terenu i članovi udruženja građana „Kličevski idol“ procenjuju da je broj aktivnih, odnosno „živih“ domaćinstava u kojima je neko stalno prisutan tokom cele godine oko 303. U odnosu na taj broj, procenat anketiranih domaćinstava je 62%.

5. REZULTATI ANKETE - OBRAĐENI ODGOVORI SA KOMENTAROM

5.1. POLNA STRUKTURA ISPITANIKA

Od 188 anketiranih domaćinstava, u 153 domaćinstva (81,4%) sagovornik je bio muškarac, u 34 domaćinstva (18,1%) sagovornica je bila žena, a u jednom domaćinstvu (0,5%) u anketnom upitniku nije navedeno ni ime ni pol sagovornika. Od 34 domaćinstva u kojima je žena bila sagovornik, 11 domaćinstava (32,4%) su jednočlano odnosno samačko domaćinstvo. Nema sumnje da muškarci dominiraju i kao vlasnici imovine i kao prvi „među jednakima“ u hijerarhiji domaćinstva. Ovakva polna (rodna) struktura sagovornika je ilustracija komentara koje smo dobili tokom razgovora u fokus grupi sa ženama, na jednoj strani, kao i nesumnjiva potvrda na koga se vodi imovina i ko su faktički vlasnici imovine u domaćinstvima, na drugoj.

5.2. VLASNIČKI STATUS

Najveći broj domaćinstava je jedini vlasnik imovine na parceli (171 odnosno 91,0%). Na ovo pitanje nije odgovorilo 6 anketiranih (3,4%). Na 11 parcela ima ili više vlasnika ili su stanari u zakupčkom odnosu (5,6%). Od tih 11 parcela, na 4 postoji jedan ili više suvlasnika, tri domaćinstva su u statusu zaštićenih stanara, tri u podstanarskom statusu, a jedno domaćinstvo je u rodbinskom odnosu sa vlasnikom objekta.

5.3. VELIČINA DOMAĆINSTVA

Struktura anketiranih domaćinstava prema broju članova prikazana je u Tabeli 5.3. Iz dobijenih odgovora o broju članova domaćinstva sledi da su najbrojnija četveročlana, petočlana i šestočlana domaćinstva (17,0%, 16,0% i 18,6%), a da slede samačka, dvočlana i tročlana domaćinstva (11,2%, 11,2% i 12,2%). Nije zanemarivo učešće ni velikih domaćinstava – sedmočlanih je 11 (5,9%), osmočlanih je 13 (6,9%), a evidentirano je i jedno domaćinstvo sa devet članova. Prosečan broj lica u domaćinstvu je 4,4.

Broj članova u domaćinstvu	Broj	Procenat
Samačko	21	11,2%
Dvočlano	21	11,2%
Tri člana	23	12,2%
Četiri člana	32	17,0%
Pet članova	30	16,0%
Šest članova	35	18,6%
Sedam članova	11	5,9%
Osam članova	13	6,9%
Devet članova	2	1,1%
Ukupno	188	100,0%
Ukupno 819 lica		

Tabela 5.3: Veličina domaćinstva

Podaci o veličini domaćinstva koje smo dobili u Anketi, znatno se razlikuju od podataka o domaćinstvima prema broju članova iz Popisa 2011. (Videti Tabelu 2.3. u Poglavlju 2 ovog Izveštaja: Demografska obeležja naselja). Prosečna veličina domaćinstva u naselju Kličevac, prema podacima iz Popisa 2011 bila je 3,17 lica, dok je udeo samačkih i dvočlanih domaćinstava bio čak 45,6%.

Razlike u ovim brojevima mogu se objasniti metodologijom prikupljanja popisnih podataka i definicijom domaćinstva koje koristi statistika, na jednoj strani, i razumevanjem pojma domaćinstvo od strane ispitanika u Anketi, na drugoj. Naime, očigledno je da veliki broj ispitanika u članove domaćinstva ubraja i lica koja su već godinama na tzv. privremenom radu u inostranstvu, što zvanična statistika ne čini. S tog razloga je prosečna veličina domaćinstva, odnosno broj članova, veći u našoj Anketi od podataka iz Popisa stanovništva.

Anketirano je 188 domaćinstava u kojima prema izjavama sagovornika živi 819 lica. Od toga su 405 muškarci, a 413 žene. Prilikom sprovođenja Ankete i u razgovorima sa sagovornicima nismo uspjeli da dođemo do pouzdanog podatka o stvarnom broju („živih“, „aktivnih“) domaćinstava, odnosno domaćinstava u kojima stalno živi bar jedno lice. Prema Popisu 2011 godine, takvih domaćinstava je bilo 340 (Tabela 2.3. u Poglavlju 2: Demografska obeležja naselja). Istovremeno, prema tom istom Popisu, broj stalno nastanjenih stambenih jedinica bio je 337. S druge strane, sagovornici sa kojima smo pripremali i sprovodili Anketu procenjuju da danas u Kličevcu ima najviše 303 do 310 takozvanih „aktivnih domaćinstava“, odnosno domaćinstava u kojima stalno (preko cele godine) živi bar jedno lice. Očigledno, da nećemo doći do pouzdanog podatka o broju „aktivnih“ domaćinstava, koji je svakako manji od brojke 340 koja je utvrđena u Popisu 2011. godine.

Prema izjava anketiranih o broju generacija u domaćinstvu, najbrojnija su tro-generacijska domaćinstva (68 odnosno 36,2%), iza kojih slede dvo-generacijska (44 odnosno 23,4%) i četvero-generacijska (40 odnosno 21,3%). Domaćinstava u kojima živi samo jedna generacija je 34 odnosno 29,4%. Izjave sagovornika o broju generacija u domaćinstvu potvrđuju tezu da su ispitanici u članove domaćinstva uključili i srodnike po vertikalnoj liniji koji žive i rade u inostranstvu. Drugim rečima da je u svakodnevnom životu znatno veće učešće samačkih i dvočlanih domaćinstava od podataka koje smo dobili u Anketi.

5.4. STAROSNA STRUKTURA DOMAĆINSTAVA

Podaci o starosnoj strukturi dobijeni anketom takođe potvrđuju da ispitanici pod domaćinstvom razumevaju i lica koja su na radu u inostranstvu.

Dece do 19 godina starosti im ukupno 109 i ona žive u 70 domaćinstava. Sledi da u 118 (62,8%) domaćinstava nema dece odnosno lica tog uzrasta.

Uzrast	Ukupno	Dečaka	Devojčica
Do 6 godina	35	22	13
7 – 14 godina	48	19	29
15 – 18 godina	26	13	11
	Za dvoje dece nije naveden pol		
Ukupno	109	54	53

Tabela 5.4.1. Broj dece u domaćinstvu

U anketiranim domaćinstvima živi 215 lica starih 65 i više godina. Od toga 92 su muškarci, a 123 su žene. Ukupno, starosna struktura u anketiranim domaćinstvima daje sledeću sliku:

Godine starosti	Ukupno	Procenat
Do 19 godina	109	13,3%
19 – 64 godine	495	60,4%
65 i više	215	26,3%
Ukupno	819	100,0%

Tabela 5.4.2: Starosna struktura anketiranih domaćinstava

I ovde uočavamo razliku između podataka iz Popisa 2011. godine i podataka iz Ankete, koji nisu samo posledica protoka vremena. Naime, prema Popisu 2011. godine, udeo lica starih 65 godina i više bio je 29,1%. Taj podatak je realističniji, zbog prethodno datog objašnjenja da je jedan broj anketiranih u članove domaćinstva uključio i lica koja rade i borave u inostranstvu, što je za posledicu imalo smanjenje učešća najstarijeg kontingenta stanovništva.

Istovremeno prema Popisu 2011, udeo kontingenta do 19 godina starosti bio je 16,5%, što ponovo potvrđuje napred navedenu hipotezu o razlikama u definiciji pojma domaćinstvo u Popisu i među anketiranim građanima. Ne treba, međutim, zanemariti ni uticaj negativnog prirodnog priraštaja, odnosno sve manjeg broja novorođene dece.

5.5. ZAPOSLENOST

Ukupan broj **stalno zaposlenih** članova domaćinstva je 136, dakle manje od jednog člana po domaćinstvu. U 99 domaćinstava (52,3%) ni jedan član nije stalno zaposlen. U 53 domaćinstva zaposlen je po jedan član (28,2%), u 30 domaćinstava po dva člana (16,0%), u 5 domaćinstava po tri člana (2,7%), a u dva domaćinstva po četiri člana (1,1%).

U **državnom sektoru** zaposleno je 70 lica iz 55 domaćinstava.

U **privatnom sektoru** zaposlena su 42 lica iz 30 domaćinstava.

U **sopstvenoj radnji** (biznisu) zaposlena su 24 lica iz 15 domaćinstava.

Sažeto: zaposlenost je relativno niska, što je i očekivano s obzirom na starosnu strukturu stanovništva i visok udeo građana starijih od 60 odnosno 65 godina. S druge strane, više od polovine zaposlenih (51,5%) radi u javnom/državnom sektoru, što ukazuje na značajnu zastupljenost državnog sektora u sferi rada. To ima odgovarajuće posledice i na očekivanja građana, koji u svojim odgovorima često naglašavaju važnost zapošljavanja mladih i očekuju da to bude javni sektor.

Pitali smo ispitanike o mestu/naselju u kome rade zaposleni. Za 16 zaposlenih nismo dobili podatke. Za ostale smo dobili sledeće podatke: U naselju Kličevac – 46 zaposlenih; u nekom drugom naselju u opštini/gradu Požarevac – 65; Van teritorije opštine/grada Požarevca – 9.

U 65 domaćinstava (34,6%) jedan ili više lica rade **u inostranstvu**. Ukupno je navedeno 154 lica koja rade u inostranstvu, dakle više od članova domaćinstva koji su zaposleni a stalno žive u naselju (136). U 17 domaćinstava jedan član radi van zemlje, u 29 domaćinstava dva člana, u 7 domaćinstava tri člana, u 8 domaćinstava četiri člana, u 2 domaćinstva 5 članova, u 1 domaćinstvu sedam članova a u jednom čak 9 članova (?!).

U nekom od **pogona Elektroprivrede Srbije** zaposleno je 34 lica iz 32 domaćinstva. U 30 domaćinstava zaposlen je po jedan član a u 2 domaćinstva po dva člana.

Ukupan broj **penzionera** je 209. Pensioneri čine četvrtinu stanovništva u anketiranim domaćinstvima. Oni žive u 142 domaćinstva. Od toga:

- u 89 domaćinstava živi po jedan penzioner
- u 40 domaćinstava žive po dva penzionera
- u 12 domaćinstava žive po tri penzionera
- u 1 domaćinstvu žive 4 penzionera.

Od 209 penzionera, 97 su **poljoprivredni penzioneri** (46,4%). U 48 domaćinstava živi po jedan poljoprivredni penzioner, u 20 domaćinstava po dva, a u 3 domaćinstva po tri poljoprivredna penzionera.

Poljoprivredom se bave 93 anketirana domaćinstva (49,5%). Dve trećine domaćinstava koji su rekli da se bave poljoprivredom (60 domaćinstava odnosno 64,5%) poljoprivredne proizvode koriste samo za svoje potrebe, dok 31 domaćinstvo (33,3%) prodaje svoje poljoprivredne proizvode. Dva domaćinstva nisu odgovorila na ovo pitanje.

Poljoprivreda je van svake sumnje medju dominantnim izvorima prihoda i dominantnim aktivnostima u naselju Kličevac. O tome se može suditi kako na osnovu procenta poljoprivrednih penzionera u ukupnom broju penzionera, tako i na osnovu odgovora na pitanje da li se domaćinstvo bavi poljoprivredom i da li prodaje poljoprivredne proizvode.

5.6. PRIHODI DOMAĆINSTVA

I pored toga što većina istraživača zna da odgovori na pitanja o ličnim/porodičnim prihodima nisu pouzdani i da ne odražavaju realne prihode, ta pitanja se ipak postavljaju u anketama. U ovoj anketi pitali smo sagovornike „Koliki je mesečni prihod vašeg domaćinstva – ukupno iz svih izvora“ (Pitanje 13) i „Da li možete da nam kažete kolika je mesečna novčana vrednost od poljoprivrede koju ostvaruje vaše domaćinstvo“ (Pitanje 16).

Na prvo pitanje nije odgovorilo 55 domaćinstava (29,2%). Među domaćinstvima koja su odgovorila na pitanje o ukupnom mesečnom prihodu, distribucija odgovora je sledeća:

- Do 10.000 RSD – 10 anketiranih (7,5% od onih koji su odgovorili na pitanje)
- 10.000 do 19.000 RSD – 9 anketiranih (6,8%)
- 20.000 do 29.000 RSD – 14 anketiranih (10,5%)
- 30.000 do 49.000 RSD – 28 anketiranih (21,1%)
- 50.000 do 79.000 – 40 anketiranih (30,1%)
- 80.000 do 99.000 RSD – 4 anketirana (3,0%)
- 100.000 do 149.000 RSD – 18 anketiranih (13,5%)
- 150.000 do 199.000 RSD – 2 anketirana (1,5%)
- 200.000 RSD i više – 8 anketiranih (6,0%).

Koliko su ovi iskazi pouzdani znaju samo anketirana lica. To se naročito pokazuje kada ukrstimo iskaze o ukupnim prihodima domaćinstva i broju članova koji imaju prihod. Treba skrenuti pažnju da je nekoliko anketiranih reklo da su doznake iz inostranstva jedini izvor prihoda.

Ukupan prihod	Ukupno domaćinstava	Bez lica sa prihodom	1 prihod	2 prihoda	3 prihoda	4 i više prihoda
Do 29.000	33	6	19	5	3	
30-49.000	28	1	15	7	4	1
50-99.000	44	3	10	13	13	5
100-199.000	20		3	9	3	5
200.000 i više	8		3	5		
Bez odgovora	55					
UKUPNO	188	10	50	39	23	11

*Tabela 5.6: Visina prihoda i broj lica sa prihodima
(zaposleni, penzioneri, socijalna pomoć, bez lica sa prihodima)*

Već smo izneli podatak iz Ankete da je od 188 domaćinstava, njih 93 reklo da se bave poljoprivredom. Od tih 93 domaćinstva, 60 domaćinstava odnosno oko dve trećine poljoprivredne proizvode koriste samo za svoje potrebe (sami ih konzumiraju) dok 31 domaćinstvo (oko trećine) poljoprivredne proizvode koristi za svoje potrebe ali ih i prodaje. Nekoliko domaćinstava je odgovorilo na pitanje o visini mesečne novčane vrednosti od poljoprivrede. Domaćinstva koja poljoprivredne proizvode sami konzumiraju ne vide u tome neki novčani ekvivalent ili dobitak. U tome su možda u pravu, budući da mali poljoprivrednici u našoj zemlji ne mogu da se pohvale vrednijim podsticajima.

Da ne ostvaruju nikakvu dobit od poljoprivrede kojom se bave reklo je 19 anketiranih, dok je njih 4 reklo da od tog posla imaju gubitak, budući da su ulaganja veća od dobiti. Jedan broj anketiranih su rekli da ostvaruju prihod i naveli sledeće vrednosti: do 10.000 RSD mesečno – 4 anketirana; 10.000 RSD – 5 anketiranih, a 15.000 RSD – 3 anketirana. Dvoje anketiranih su naveli sumu od 20.000 RSD mesečno, a po jedan anketirani sume od 30.000 RSD, 50.000 RSD i 120.000 RSD mesečno. Dvoje su rekli da ne znaju, a jedan je rekao da su prihodi promenjivi (od gubitka do dobiti). Jedan je, pak, samo odgovorio „Prodaje se“.

Poljoprivredi i prihodima od poljoprivrede vratićemo se ponovo, s razlogom što je veći broj anketiranih domaćinstava, kao i sagovornika u fokus grupama, skrenuo pažnju na negativan uticaj zagađenja od kopa i termoelektrane na poljoprivrednu proizvodnju, kako na njen materijalni aspekt tako i na uticaj na zdravlje ljudi.

5.7. ZDRAVSTVENO STANJE ANKETIRANIH DOMAĆINSTAVA

Pitanje 17 odnosilo se na zdravstveno stanje članova domaćinstva: „Da li u vašem domaćinstvu ima članova koji su oboleli od neke bolesti ili imaju učestale zdravstvene smetnje? Molimo da nam za svakog člana koji ima neko oboljenje ili učestalu zdravstvenu tegobu date podatke o uzrastu i polu tog člana, vrsti tegobe i da li je zbog toga bio kod lekara, da li se lečio i koliko dugo to stanje traje?“.

Bez obolelih članova, uključiv i domaćinstva koja nisu odgovorila na ovo pitanje, je 56 domaćinstava (29,8%), dok u 132 domaćinstva (70,2%) sagovornici kažu da ima članova sa zdravstvenim tegobama. U 72 domaćinstva (38,3%) živi jedan član sa zdravstvenim smetnjama, u 42 domaćinstava su dvoje takvih lica (22,3%), u 13 domaćinstava (6,9%) po tri člana, a u 5 domaćinstava (2,7%) po 4 člana. Ukupno sa zdravstvenim tegobama označeno je 215 građana (104 muškarca i 111 žena). To je nešto više od četvrtine (26,3%) građana (819) koji žive u anketiranim domaćinstvima. (Napomena: Podsećamo da je broj lica za koja su anketirani građani rekli da žive u njihovim domaćinstvima veći od stvarnog, budući da je jedan broj anketiranih građana u članove domaćinstva uključio i lica koja borave i rade u inostranstvu). Drugim rečima, ima razloga da se pretpostavi da je broj stanovnika Kličevca sa učestalim ili hroničnim oboljenjima veći od navedenih 26,3% od ukupnog broja građana naselja.

Građani su najčešće navodili kardio-vaskularna oboljenja (92 puta), potom astmu, bronhitis i plućne bolest (37 puta) i isto toliko puta visok pritisak. Oboljenja kičme, kostiju, zglobova i reumatske bolesti navedeni su kod 29 članova domaćinstva, dijabetes kod 18 građana, moždana obolenja i neurološke bolesti kod 15 građana, bolesti očiju kod 19 građana, psihičke teškoće ima 13 građana, kancer ima 8 građana, gastro-enterološka obolenja ima 6 građana i isto toliko ima oboljenje štitne žlezde. Oboljenja bubrega i urinarnog trakta ima 5 lica, a alergiju 3 građana. (Napomena: broj oboljenja (288) je znatno veći od broj građana, jer su neki naveli dva ili tri oboljenja istovremeno). Posmatrano prema uzrastu građana sa oboljenjima dobijamo sledeću tabelu:

Uzrast	Broj građana sa smetnjama	Procenat od ukupnog broja obolelih
0-9 godina	0	
10 – 19 godina	4	1,9%
20 – 39 godina	7	3,3%
40 – 64 godina	90	41,9%
65 i više godina	114	53,0%
Bez odgovora	1	0,5%
Ukupno lica	215	100,0

Tabela 5.7: Godine starosti građana sa zdravstvenim smetnjama i oboljenjima

Očekivano je da je najveći procenat lica sa zdravstvenim tegobama u najstarijoj uzrasnoj grupi. Međutim, visoko je učešće lica u starijoj srednjoj dobi (40 do 64 godine). U četiri domaćinstva živi po jedno dete sa učestalim zdravstvenim smetnjama (1.9%). Već smo napomenuli da su ispitanici rekli da u anketiranim domaćinstvima živi 109 lica sa navršениh 18 godina starosti, iz čega sledi da je procenat mladih tog uzrasta sa zdravstvenim tegobama oko 3.7%. S obzirom na razgovore u fokus grupama, odgovore anketiranih građana o broju članova domaćinstva sa zdravstvenim smetnjama i oboljenjima, vrstama oboljenja i dužini trajanja zdravstvenih teškoća, kao i na slabu dostupnost službenih podataka o zdravstvenim pokazateljima, smatramo da je neophodno uvesti **obavezu sistematskih pregleda i temeljnog istraživanja zdravstvenog stanja i vrsta oboljenja** građana Kličevca i istražiti u kom obimu su ova oboljenja uzrokovana stanjem životne sredine, a koliko osobenim stilovima života obolelih lica i članova njihovih porodica.

Zanimljivi su odgovori i na sledeća dva pitanja u vezi sa zdravljem stanovništva. Na pitanje: „Da li su vam lekari nekada rekli da oboljenje nekog od članova vašeg domaćinstva može da bude povezano sa blizinom kopova, radom termoelektrane ili drugim informacijama u ugljenom basenu?“, 52 anketirana domaćinstva (27,7% od ukupnog broja anketiranih domaćinstava odnosno 39,4% domaćinstava u kojima postoje zdravstvene tegobe članova) su potvrdno odgovorili⁹. Jedan anketirani je doslovno rekao: „Lekari u Austriji su rekli da utiče, a u Srbiji ništa ne pominju“. 58 anketiranih su odgovorili da lekari nisu pominjali povezanost oboljenja sa kopovima i radom pogona za proizvodnju energije, dok 22 anketiranih nisu odgovorili na ovo pitanje. Već smo naveli da je 56 anketiranih reklo da u domaćinstvu nema članova sa zdravstvenim tegobama.

Na pitanje gde se lečite – u državnim i/ili privatnim zdravstvenim ustanovama?, više od polovine anketiranih (112 ili 59,6%) su rekli da se leče samo u državnim ustanovama, 8 anketiranih (4,3%) se leče samo u privatnim ustanovama, a 59 (31,4%) i u jednim i u drugima. Sedmoro (3,7%) je reklo da ne odlazi kod lekara, a dvoje nije odgovorilo na ovo pitanje (1,1%).

---

⁹ „Povezano je sa zagađenjem i nečistoćom vazduha“; „Blizina kopa može uticati na zdravlje“; „Bronhitis je možda pruzrokovan od toga“; „Da, za astmu“; „Da, astma je posledica uticaja kopa“; „Da, zagađenje okoline“; „Da, doktor je rekao da je (anketirani) osetljiv na miris uglja“; „Da, ugljenmonoksid i nezdrava sredina uzroci su za kardiovaskulane bolesti“; „Da, otac zbog dugog rada na ugljenokopu i izloženosti radioaktivnom zračenju“; „Da, dete je dobilo bronhitis i astmu od toga“; „Da, zbog blizine kopa mnoge bolesti se brže šire“; „Lekari su napomenuli da rad elektrana i kopa može uticati na rad štitne žlezde i obolenja disajnih puteva“; „Možda“; „Da, uzrok svakog oboljenja“; „Da, lekari su rekli da štetne materije u vodi, zemlji i vazduhu prilično utiču na razvoj bolesti“; „Za astmu i maligne bolesti lekari pretpostavljaju da je razlog zagađenje od kopova“; „Da, doktor je povezo radno mesto u Elektrani sa bolestima“.

5.8. OCENE I ZNANJA O STANJU ŽIVOTNE SREDINE

Na pitanje „Da li imate neka saznanja o stanju životne sredine u vašem naselju?“, 153 anketiranih (81,4%) su odgovorili potvrdno, 32 odrečno (17,0%), a troje anketiranih (1,6%) nisu odgovorili na ovo pitanje. Anketirani koji su potvrdno odgovorili na ovo pitanje, navodili su da se radi o sledećim saznanjima/informacijama:

Vrsta informacija o stanju životne sredine	Broj	Procenat total	% od potvrdnih odgovora
Povećano zagađenje okoline (vode, vazduha, zemljišta)	102	54.3%	66.7%
Buka, smrad i drugi štetni uticaji od kopa (rad bagera, čak i noću, dim)	63	33.5%	41.2%
Voda nije ispravna za piće	23	12.2%	15.0%
Nerešeno odlaganje otpada / divlje deponije, nema kontejnera,	21	11.2%	13.7%
Prašina	15	8.0%	9.8%
Vibracije i potresi	15	8.0%	9.8%
Nema naseljske kanalizacije. Septičke jame	11	5.8%	7.2%
Smanjenje nivoa vode (isušivanje zemljišta, nestanak vode u bunarima)	6	3.2%	3.9%
Nedostatak komunalnih službi	4	2.2%	2.6%
Zagađenost poljoprivrednih proizvoda i slabija plodnost zemljišta	5	2.7%	3.3%
Pepelište će biti u neposrednoj blizini sela	3	1.6%	2.0%
Loši uslovi života zbog kopova i TE, zračenje	3	1.6%	2.0%
Visok nivo podzemnih voda	3	1.6%	2.0%
Povećanje ugroženosti zbog približavanja kopa	2	1.1%	1.3%
Zagađenost od grejanja/lokalnih ložišta	1	0.6%	0.7%
Pukotine na objektima, pucanje objekata	3	1.6%	2.0%
Informacije preko interneta o zagađenju od površinskih kopova	1	0.6%	0.7%
Od meštana iz sela i ličnog iskustva	6	3.2%	3.9%
Preko društvenih mreža, TV,	2	1.1%	1.3%
Informacije na javnim skupovima	1	0.6%	0.7%

Napomena: Zbir procenata je veći od 100, zbog mogućnosti davanja višestrukih odgovora.

Tabela 5.8: Vrsta informacija o stanju životne sredine

Najveći broj anketiranih građana su naveli da znaju da je **životna sredina zagađena** i da je to najveći problem života u naselju (preko polovine anketiranih). Neki od odgovora su bili vrlo precizni: „*Stepen zagađenosti vode i vazduha su veće od dozvoljenog*“; „*Zagađenost od kopa i elektrane*“; „*Zagađenost od basena – iznenadna pojava bolesti*“; „*Loši uslovi života zbog kopa i TE*“; „*Vidi se da je okolina oko nas sve zagađenija*“; „*Životna sredina je negativnim dejstvom kopa i TE u jako lošem stanju, a daljim radom stanje se samo pogoršava*“; „*Ugrožena životna sredina od delovanja kopa*“; „*Imam informacije o izuzetnim koncentracijama štetnih materija u vazduhu i vodi*“; „*Zagađenost, nema uslova za život*“.

Kao drugu najčešću vrstu informacije o problemima sa životnom sredinom navedeni su **buka, smrad** i drugi **štetni uticaji od kopa, približavanje kopa i planirano pepelište** (više od polovine anketiranih): „*Noću se čuju bageri kako rade*“; „*Biće sve ugroženiji od blizine kopa*“; „*Pored sela se pravi pepelište*“; „*Sve je zagađeno od kopa*“.

Veći broj anketiranih su naveli probleme sa **divljim deponijama**, lošom odnosno nikakvom organizacijom odnošenja smeća, lošim odnosno nepostojećim komunalnim službama, nepostojanjem kontejnera za smeće i sličnim nerešenim pitanjima odlaganja i tretmana otpada u naselju.

Ne mali broj anketiranih ukazuje na **probleme sa vodom za piće**: „*Voda nije za piće i niko ne obaveštava meštane*“.

Nekoliko meštana su pomenuli **štetne posledice na poljoprivredne proizvode** i aktivnosti: „*Zagađeni voda, vazduh, usevi*“; „*Glavice kupusa sadrže crnilo u sebi. Vidljiva su oštećenja perja crnog luka, lista vinove loze i mnogo toga*“; „*Slabija plodnost zemljišta*“.

Sagovornici su pominjali probleme zbog nepostojanja **naseljske kanalizacije, gubljenja vode u bunarima, visokih podzemnih voda u pojedinim delovima naselja, snažnih vibracija i podrhtavanje tla, pucanja zidova na objektima** i dr.

Ne mali broj sagovornika kaže da su razne vrste zagađenja i štetne posledice radova na kopu i termoelektrane vidljivi golim okom – prašina, dim, buka, vibracije, propadanje useva, smrad i neprijatni mirisi.

Anketiranim građanima koji su odgovorili da nemaju saznanja o stanju životne sredine, postavili smo pitanje da li su nekada tražili takve informacije (pitanje 22). 55-oro anketiranih su rekli da nisu tražili informacije, a 33 da jesu. Na sledeće pitanje od koga su tražili informacije, postavljeno anketiranim koji su potvrdno odgovorili na pitanje da li su tražili informacije, dobili smo sledeće odgovore: Da – 31: Mesna zajednica – 14; Priča se po selu – 4; Tražio informacije ali ih nije dobio – 3; Zavod za javno zdravlje – 1; Internet i društvene mreže – 1; Službenice kod crkve koje proveravaju vodu – 1; Sam o tome razmišlja – 1; Osoba iz ministarstva – 1; Čuje veliku buku i

oseća smrad – 1; Od meštana – 1; Od lokalne uprave – 1; Na poslu – 1; Od nastavnika iz škole – 1. (Nije primenjivo - vezano za odgovor na prethodno pitanje – 44; Nisu tražili informacije ali su naveli razloge – 5; Bez odgovora – 106).

Odgovor na ovo pitanje potvrđuje da ne postoji praksa sistematskog, kontinuiranog i pouzdanog obaveštavanja građana o stanju životne sredine, što je, treba naglasiti, njihovo osnovno građansko pravo, koje je država obavezna da im garantuje, bez obzira šta je izvor i koji su uzroci zagađenja. Sporadično prenošenje nepotpunih i neproverenih informacija je najgori način informisanja, naročito u okolnostima kada se radi o problemu koji se ne može prikriti i čije postojanje je očigledno.

Na pitanje 24, zašto nisu tražene informacija o stanju životne sredine, većina onih koji su odgovorili kažu da ne znaju od koga mogu da traže takva obaveštenja¹⁰. Jedan broj građana nije zainteresovan za tu temu¹¹. Samo jedan sagovornik je rekao da su dovoljno obavešteni o toj temi¹².

Indikativni su i odgovori na pitanje 25: Da li imate neka znanja o zdravstvenim tegobama vaših komšija? Polovina anketiranih (50,5%) zna ili su čuli da neko od sugrađana ima zdravstvene tegobe¹³, dok jedna petina (20,7%) nije o tome ništa čula. Na pitanje nije odgovorilo 54 anketiranih. Od onih koji su čuli, većina je odgovorila sa da ili delimično.

---

10 „Nemam od koga“. „Ne znaju od koga“. „Nisu znali“. „Ne veruje u osobe koje bi vršile ispitivanje – Čuo sam da se rezultati lažiraju i lažno predstavljaju“. „Nije imao priliku za razgovor“. „Meštani nisu dovoljno upućeni o uticaju kopa na životnu sredinu“. „Ne znam ko mi može odgovoriti na pitanja“. „Nisam zato što ne daju nikakve informacije o tome“. „Nismo znali kome da se obratimo“. „Nemamo kome da se obratimo za takve informacije“.

11 „Nisam imao potrebu da tražim takve informacije“. „Samo smo tokom leta u Kličevcu“. „Nije zainteresovan“. „Nije imao potrebe“. „Ne interesuje je“. „Ne zanima ga“. „Nije razmišljao o tome“. „Nije tražio“. „Nije imao vremena“. „Nezainteresovan“. „Nije njegov posao“. „Nije ga zanimalo“. „Nije mislio da treba“. „Nije smatrao da treba“. „Star je za takve aktivnosti“. „Živeo je i radio u inostranstvu“.

12 „Upoznat je sa problemom“.

13 „Da. Delimično“. „U poslednje vreme ljudi lakše i češće oboljevaju“. „Sve više ljudi je bolesno“. „Više komšija je obolelo od karcinoma pluća“. „Da, razne hronične bolesti“. „Da. Sve više je obolelo od kancera“. „Da, srčani bolesnici“. „Bolesti srca i krvnih sudova“. „Da, srčani problemi i astma“. Nekoliko sagovornika je pomenulo srčane probleme, astmu i bolesti disajnih puteva.

5.9. UČEŠĆE NA JAVNIM SKUPOVIMA O PITANJIMA ŽIVOTNE SREDINE U NASELJU

Na pitanje (26) „Da li ste na nekom javnom skupu razgovarali o problemima i uticajima blizine kopa i TE na uslove života u naselju i na zdravlje građana?“ preko tri četvrtine (76,6%) anketiranih su rekli da nisu bili na takvim skupovima, dok je manje od petine (18,6%) potvrdilo da su bili na takvim skupovima. Devetoro anketiranih nisu odgovorili na ovo pitanje.

Od sagovornika koji su rekli da su učestvovali na takvim skupovima, dobili smo sledeće informacije i komentare. Nekoliko sagovornika su rekli da je u selu održano više skupova na temu stanja životne sredine¹⁴. Jedan skeptični sagovornik je rekao da „Nema takvih skupova“ i da se „skupovi održavaju samo pred glasanje i kada treba nešto da platimo“. Jedan je rekao da se informiše preko društvenih mreža. Sudeći prema odgovorima sagovornika koji su učestvovali na različitim javnim skupovima, očigledno je da se takvi skupovi održavaju. Drugo je pitanje njihove posećenosti, a naročito njihovog uticaja na rešavanje problema zbog kojih se i sazivaju.

5.10. UTICAJI NA IMOVINU/OBJEKTE

Nekoliko pitanja u anketi odnosi se na percepciju građana o mogućim uticajima proizvodnje i prerade uglja na njihovu imovinu: Da li aktivnosti na proizvodnji i preradi uglja proizvode neke štete na vašoj imovini? (pitanje 28) Velika većina anketiranih (157 odnosno 83,5%) je potvrdno odgovorila na ovo pitanje, jedna šestina (29 odnosno 15,4%) je rekla da takvih šteta nema, a po jedan anketirani je rekao da ne zna odnosno da nema imovinu.

Sledeće pitanje (29) odnosilo se na detaljnije podatke o tim štetama. Dobijeni odgovori su prikazani u tabeli u nastavku.

---

¹⁴ „Poslednji put na javnoj raspravi o proširenju ugljenog basena Kostolac“. „Skup zbog izgradnje vodovoda“. „Povodom širenja kopa“. „U mesnoj zajednici“. „Skup o prezentaciji prostornog plana kopa Drmno u Požarevcu“. „Na sastancima mesne zajednice“ - nekoliko sagovornika. „Razgovori sa građanima/meštanima“. „Javna prezentacija Prostornog plana“. „Sa direktorima SPS i ministrom energetike više puta u organizaciji MZ i grada Požarevca“. „Na zborovima u skupštini i na sastancima u MZ“. „Zeleni sto sa nevladinim organizacijama“. „U opštini Požarevac“. „Ranije u zgradi skupštine grada, povodom uticaja kopa na selo“. „Redovno se priča na sednicama o neophodnom uvođenju grejanja, zapošljavanju mladih i otkazivanju (izmeni?) prostornog plana kopa“. „Skup meštana u Domu kulture“. „Na skupovima u organizaciji MZ, nevladinih organizacija i na javnoj prezentaciji prostornog plana ugljenokopa u gradskoj skupštini“. „Razgovor u skupštini grada o problemima sela“. „Na zboru građana“. „Savet mesne zajednice. Više javnih skupova“. „Na sastancima u MZ i drugim forumima“. „Predizborna kampanja. Partijske tribine i dr.“

Vrsta štete	Broj	% od ukupnog broja anketiranih
Sleganje tla, pucanje zidova na kućama i drugim objektima, pukotine i oštećenja na objektima	136	72,3%
Zagađenost vazduha, zemljišta, vode, buka u selu i okolini	27	14,4%
Visoke podzemne vode (i u podrumima kuća)	18	9,6%
Gubitak vode u bunarima, isušivanje zemljišta	14	7,4%
Negativan uticaj na poljoprivredne proizvode	13	6,9%
Vibracije	10	5,3%
Neispravna voda za piće	9	4,8%
Eksproprijacija zemljišta (bez naknade)	5	2,7%
Ostalo (Erozije i klizišta – 3; Štete na putevima- 2; Pucanje zidova u crkvi – 2; Odvode vodu u Dunav a ne daju da se navodnjava – 1)	8	4,3%

Napomena: Zbog mogućnosti višestrukog odgovora, ukupan broj odgovora je veći od broja anketiranih koji su potvrdno odgovorili na pitanje o štetama.

Tabela 5.10: Štete na imovini

Prema dobijenim odgovorima, gotovo tri četvrtine anketiranih građana (72,3%), odnosno 86,6% od onih koji su rekli da imaju štete od rada ugljenokopa, navode štete na objektima (stambeni, pomoćni, poljoprivredni) koje se pokazuju kao pukotine i/ili pucanje zidova, ploča, sleganje tla i sl¹⁵. Gotovo šestina anketiranih (14,4%) i ovde ukazuje na zagađenje okoline, buku, smrad, prašinu kao značajne uzročnike šteta koje imaju boraveći u svojim domovima¹⁶. Jedan broj anketiranih rekao je da trpe štete zbog visokih podzemnih voda, koje često nadiru u podrum i ugrožavaju temelje objekata, unose smrad i vlagu i ruinišu objekat (9,6%)¹⁷, dok nekoliko drugih sagovornika (7,4%) skreće pažnju na gubitak vode u bunarima u pojedinim područjima naselja¹⁸. Štete koje zagađenje vazduha, prašina, gubitak vode nanosi poljoprivredi pomenulo je 6,9% sagovornika¹⁹.

Kao i nekoliko prethodnih i odgovori na ovo pitanje nameću obavezu temeljnog i sistematskog snimanja uslova života u naselju i stepena u kojem su ugroženi zdravlje i imovina žitelja naselja zbog radova na proizvodnji i preradi uglja.

15 „Došlo je do pucanja zidova na stambenoj zgradi sazidanoj posle 1990“; „Erozija, sleganje kuće“; „Sleganje tla i pucanje kuća“; „Klizišta“; „Vibracije“; „Sleganje objekata i pucanje zidova“; „Uzeta mu je njiva. Zemljište nije plaćeno. Šteta nije plaćena za oštećenje kuće“; „Pucanje i tonjenje zgrada“; „Sleganje zemljišta i popuštanje temelja kuće“.

16 „Uzimanje imovine“; „Buka“; Zagađen vazduh“; „Smrad“.

17 „Visok nivo podzemnih voda“; „Pojavljivanje vode u podrumu“; „Podrum je pun vode i kuća je u jako lošem stanju zbog vlage“; „Voda izvire u dvorištu. Podrum je potopljen“.

18 „Isušena arterska bušotina urađena namenski za zalivanje bašte“; „Presušio bunar“; „Nedostatak pijaće vode i vode u zemljištu“.

19 „Negativan uticaj na poljoprivredne proizvode“; „Smanjeni prinosi poljoprivrednih proizvoda“; „Utiče na sve vrste poljoprivrednih poslova“; „Zagađenost poljoprivrednih proizvoda“; „Zagađenje voća i povrća“; „Na povrću ostaje čađ od pepela“.

5.11. POSLEDICE NA USLOVE ŽIVOTA U NASELJU

Prethodno pitanje odnosilo se na moguće uticaje aktivnosti na ekstrakciji i preradi uglja na imovinu i privređivanje anketiranih domaćinstava. Naredno pitanje (30) odnosilo se na povezanost blizine kopa, termoelektrane i ostalih pogona sa uslovima života u naselju. Odgovori na ovo pitanje dati su u tabeli u nastavku.

Vrsta uticaja	Broj	Procenat
Nema uticaja	3	1,6%
Da, ima posledice, bez specifikacije	16	8,5%
Buka (od teških vozila, traka, mašina)	86	45,7%
Zagađenje vazduha	67	35,6%
Prašina (pepeo)	44	23,4%
Zagađenje okoline/životne sredine (uopšte, isparenja,)	38	20,2%
Vibracije	21	11,2%
Zagađenje i nedostak pijaće vode	31	16,5%
Smrad od uglja i raznih gasova (smrdi odeća)	37	19,7%
Zagađenost zemljišta i poljoprivrednih proizvoda	22	11,7%
Negativan uticaj na zdravlje	15	8,0%
Odlazak stanovništva, osiromašenje građana, oduzimanje zemlje	11	5,9%
Uništavanje lokalnih puteva teškim mašinama	8	4,3%
Popucali objekti, oštećenje objekata (stambeni, pomoćni, poljoprivredni),	10	5,3%
Gubitak vode (u bunarima, presušili izvori)	9	4,8%
Ostalo: Vozila sa kopa uništavaju posede, Selo je ugroženo blizinom kopa, Podizanje nivoa podzemnih voda, Vec je navedeno, Zapošljavanje stranačkih kadrova, Nema uslova za normalan život, Sve je već navedeno, Klizišta, Nepostojanje daljinskog grejanja i kanalizacije, Loša infrastruktura i ostale potrebe.	17	0,0%
Ne zna, moguće,	3	1,6%
Bez odgovora	8	4,3%

Napomena: Zbog mogućnosti višestrukog odgovora, zbir odgovora prelazi broj anketiranih lica, odnosno veći je od 100 procenata.

Tabela 5.11: Posledice blizine kopa i TE na uslove života u naselju

Kako se iz gornje tabele vidi, neznatan broj anketiranih građana (1,6%) je rekao da blizina kopa i termoelektrane ne proizvodi uticaje na život u naselju. Na pitanje nije odgovorilo 4,3% anketiranih.

Najveći broj odgovora odnosio se na negativne uticaje u vidu buke i zagađenja životne sredine (uopšte ili navođenje pojedinih segmenata – voda, vazduh, zemljište, smrad, prašina i dr.). Anketirani su navodili i probleme od vibracija, uništavanje lokalnih puteva teškim mašinama, pucanje i oštećenje objekata, zagađenost poljoprivrednih proizvoda. Jedan broj je naveo osiromašenje građana zbog oduzimanja zemljišta i suženih mogućnosti za pokretanje privatnog biznisa, kao i generalno propadanje naselja usled otežanih uslova za život i iseljavanja naročito mladih sugrađana²⁰. Ovakvi odgovori nameću obavezu stalnog monitoringa aktivnosti na ugljenokopu i javnog uvida u evidentirane podatke i vrednosti. Ovakve obaveze slede kako iz prostorno-planske dokumentacije na osnovu koje je utvrđen pravni osnov (javni interes) za aktivnosti vađenja i prerade uglja, tako i iz normativnog sistema države, koji uključuje i pravno obavezujuće dokumente kao što su Ustav Republike Srbije i Evropska konvencija o ljudskim pravima, koji obavezuju državu i njene službe da garantuju mirno uživanje/korišćenje imovine građana. Neophodno je utvrditi koliko je obezvređena imovina građana Kličevca i obavezati aktere koji realizuju ovaj javni interes (proizvodnja struje) da izvrše kompenzaciju šteta pričinjenih građanima u lokalnim zajednicama pod uticajem rudarskih radova i proizvodnje električne energije.

---

20 „Popucale kuće, štale, obori, krovovi“; „Selo se polako gasi“; „Vozila kopa uništavaju posede“; „Da, velike posledice. Selo će nestati u bliskoj budućnosti“; „Uništava prirodu i životnu sredinu; stanovništvo primorava na iseljenje“; „Ugrožavaju sve za život – vazduh, okolinu“; „Zagađenost okoline, uticaj na zdravlje“; „Proizvodi posledice trovanja, raka, tumora, zagađivanja vode i zemljišta“; „Neprestana buka“; „Ne može da diše od smoga“; „Povećanje oboljenja i mladih i starih“; „Buka i prašina, zagađen vazduh, zagađena voda. Nama predstavljaju druge podatke o tim stvarima, kao da smo u vazdušnoj banji“; „Presušili su svi bunari“; „Pojačano zagađenje vazduha, pa su i poljoprivredni proizvodi zagađeni“; „Zagađene biljke utiču na zdravlje ljudi i životinja“; „Smanjenje obradivih površina“; „Da, građani zbog smanjenja obradivog zemljišta i nezaposlenosti napuštaju selo, zagađuje se voda, vazduh, zemljište, oštećuju se građevine“; „Ugljenom prašinom su zagađena polja na kojima proizvodimo hranu. Ostali smo bez vode. Ostajemo bez oranica“.

5.12. DA LI SE I KAKO SVAKODNEVNE TEŠKOĆE MOGU SMANJITI ILI POTPUNO ELIMINISATI?

Pitali smo građane da li se, po njihovom mišljenju, navedene teškoće mogu umanjiti ili potpuno eliminisati i kako se to može uraditi (pitanje 31). Odgovori su prikazani u donjoj tabeli.

Odgovor	Broj	Procenat
Ne mogu se smanjiti ni eliminisati; teško; kasno je; kop je blizu sela;	16	8,5%
Preseljenjem naselja	5	2,7%
Mogu (bez specifikacije na koji način)	19	10,1%
Ne zna, nije siguran, bez odgovora	18	9,6
Izgradnja/uvođenje daljinskog grejanja (toplifikacija naselja)	79	42,0%
Izgradnja kanalizacije u naselju	57	30,3%
Izgradnja/formiranje zelenog zaštitnog pojasa oko naselja	45	23,9%
Zapošljavanje meštana i mladih	26	13,8%
Ispuniti obaveze i poštovati propise i standarde (iz Prostornog plana, ono što su obećali, redovne kontrole vazduha i zemljišta, poštovati evropske standarde)	20	10,6%
Kontrola emisije štetnih gasova iz elektrane i sa kopa (zaštitni filteri), uvođenje savremene tehnologije u TE i kopovima	15	8,0%
Udaljavanje linije kopa	8	4,3%
Obezbeđenje pijaće vode	9	4,8%
Da naprave sopstvene puteve za svoja vozila	6	3,2%
Ostalo: Da, kada bi se vodilo više računa o naselju (1); To je pitanje za EPS (2); Regulisanje otpada i izgradnja deponije (3); Održavanje lokalnih puteva (1); Veće investicije u infrastrukturu (2); Plaćati naknadu za oduzeto zemljište (1); To je obaveza EPS ali i mala investicija (1); Da se ne napravi pepelište (1); Poboljšanjem kvaliteta životne sredine (3); Prekinuti diskriminaciju meštana seoskih naselja (1); Regulisati podzemne vode (1); Uređenjem okoline (1);	18	9,6%

Tabela 5.12: Mogućnosti eliminacije ili smanjenja problema u svakodnevnom životu

Iz odgovora na pitanje da li se mogu smanjiti ili eliminisati negativni uticaji, vidimo da velika većina sagovornika smatra da postoje načini i rešenja za smanjenje zagađenosti životne sredine i negativnih uticaja sa kopa i od rada termoelektrane i ostalih pogona odnosno da je moguće poboljšati uslove života u selu i samim tim obezbediti opstanak i bolju i izvesniju budućnost Kličevca. Svega 8,5% sagovornika smatra da se negativni uticaji i sadašnji problemi ne mogu ni

smanjiti niti eliminisati, a ovim sagovornicima treba dodati i 2,7% onih koji smatraju da se problemi mogu rešiti samo preseljenjem naselja. Dakle, svaki deseti sagovornik smatra da su problemi takve prirode i obima da ne mogu da budu razrešeni na način povoljan za žitelje naselja. Još toliko njih ne zna ili nije siguran da se sadašnji problemi mogu rešiti ili nisu odgovorili na to pitanje.

Sledi da četiri petine sagovornika (preko 80 procenata) smatra da postoje rešenja kojima se značajnije mogu poboljšati uslovi života u naselju. Najveći broj sagovornika rešenje vidi u infrastrukturnim projektima: izgradnja daljinskog grejanja u naselju (42,0%), koje bi omogućilo da se napuste lokalna ložišta, koja značajno doprinose zagađenju vazduha i ukupne životne sredine; izgradnja kanalizacije u naselju (30,3%) koja bi rešila problem sengrup jama i nekontrolisanog izlivanja fekalija, kao i obezbeđenja zdravstveno bezbedne i kvalitetne pijaće vode u gradskom vodovodu (4,8%), odnosno veće investicije u infrastrukturu – 1,1%. Pored ovih rešenja, gotovo četvrtina sagovornika (23,9%) se zalaže za formiranje zaštitnog zelenog pojasa između kopa i naselja. Više od petine sagovornika rešenje vidi u poštovanju obaveza koje javna preduzeća i javni sektor, a posebno EPS, imaju prema građanima - poštovati propise, standarde i propozicije Prostornog plana – 10,6%; stalna i obavezna kontrola emisija iz elektrane i sa kopa, ugradnja filtera i sl. – 8,0%; odgovornost EPS – 1,6%; regulisanje otpada i izgradnja deponije – 1,6%. Gotovo šestina sagovornika (13,8%) ukazuje na problem migracije mladih zbog slabih ili nikakvih izgleda da se dobije zaposlenje. Jedan broj sagovornika ukazuje na obaveze koje bi EPS morao da ispunjava, kao što je saniranje šteta na lokalnim putevima odnosno izgradnja posebnih puteva za potrebe rada kopa i elektrane (3,7%).

Iz dobijenih odgovora sledi da gotovo svi sagovornici smatraju da postoje obaveze koje javni akteri (EPS, lokalna samouprava, resorna ministarstva i drugi) imaju prema žiteljima naselja Kličevac, čije trajanje je daleko duže od aktivnosti na eksploataciji i preradi uglja. Pored toga, smatramo važnim mišljenje većine sagovornika da se veliki i sasvim očigledni problemi svakodnevnog života u naselju mogu rešiti, a da to zavisi pre svega od volje i odluke javnog sektora i aktera uključenih u eksploataciju uglja i proizvodnju električne energije.

5.13. MIŠLJENJE O OSTANKU ILI PRESELJENJU NASELJA

Građani Kličevca, slično meštanima nekih drugih naselja u blizini kopa i u Kostolačkom ugljenom basenu (Petovar, 2016) otvaraju pitanje preseljenja naselja, zbog štetnih posledica kojima su dugo i kontinuirano izloženi od aktivnosti kopa i termoelektrane. Sagovornicima smo, u Anketi, postavili nekoliko pitanja na tu temu. Prvo pitanje je bilo „Kakvo je vaše mišljenje o ostanku ili preseljenju naselja? Šta vi lično mislite o tome?“ (pitanje 32). Dobijeni odgovori su prikazani u nastavku:

- Preseljenje nije moguće zbog spoljnih razloga/faktora²¹ - 6 sagovornika (3,2%)
- Ukoliko se ne poboljša kvalitet životne sredine i drugi uslovi, naselje treba seliti²² - 50 sagovornika (26,6%)
- Ukoliko se nastavi pogoršanje uslova života, naselje treba seliti²³ - 8 sagovornika (4,3%)
- Sve je teže živeti u naselju²⁴ - 4 sagovornika (2,1%)
- Porodica se već iselila²⁵ - 3 sagovornika (1,6%)
- Razmišlja o selidbi²⁶ - 5 sagovornika (2,7%)
- Naselje treba iseliti²⁷ - 33 sagovornika (17,6%)
- Iseliti samo deo naselja²⁸ - 1 sagovornik (0,5%)

21 „To se nikad neće desiti, jer nisu ni ostala sela selili“; „Neizvodljivo“; „Teško da se to može izvesti“; „Iselice nas ako ima uglja ispod sela“.

22 „Ako ne zaštitite životnu sredinu naselje treba seliti“; „Bilo bi dobro da se naselje preseli ili da se život u Kličevcu poboljša“; „Ako mora – mora“; „Pod ovakvim uslovima Kličevac nije dobro mesto za život“; „Ako se ništa ne promeni, a kop dođe još bliže, sve je moguće“; „Trenutno stanje je zabrinjavajuće. Treba razmisliti o preseljenju“; „Kakvo je trenutno stanje, treba tražiti preseljenje“; „Ako se ništa ne preduzme onda preseljenje“; „Ukoliko se ne obezbede elementarni uslovi za život“; „Sa ovakvim uslovima nisam za ostanak u selu, a kamoli ako se pogoršaju“; „Ako nastave ovako da se ophode prema selu iseljenje je neizbežno“; „Ostanak u ovakvim uslovima nije moguć“; „Bez ispunjenja navedenih uslova, selo nema perspektivu“.

23 „Ako se uslovi još pogoršaju, treba razmišljati o preseljenju“; „Trenutno ne razmišljam o preseljenju, ali ako situacija postane još gora, nemamo drugi izbor“; „Ako ovako nastave da rade, treba razmišljati o preseljenju“; „Moguće, kada se kop približi naselju“.

24 „Selo je u teškoj situaciji. Sve više ljudi odlazi“; „Sve je teže živeti u selu“; „Ako ne dođe do promena, život u Kličevcu nije moguć“.

25 „Moja porodica se odselila, jer ovde nije imala perspektivu. Živim sama“; „Porodica je u inostranstvu. Živim sam i nisam razmišljao o tome“; „Za njega i ženu je kasno“.

26 „Razmišlja o preseljenju“.

27 „Iseljenje“; „Treba se iseliti ako i dalje ne budu poštovali propise“; „Dajte mi stan i odmah idem“; „Ostanak u zagađenom naselju bi naneo veliku štetu po zdravlje ljudi. Iseljenje bi bilo dobra solucija“; „Naselje zbog prevelike ugroženosti treba iseliti“; „Selo nema perspektivu pod ovakvim životnim i ekonomskim uslovima“; „Uz određenu nadoknadu“; „Preseljenje bi bilo rešenje ali zbog sentimentalnosti mislim da to nije moguće“; „Treba da nas iseje zbog bezbednosti naše dece“; „Ako bi bilo izvodljivo, selo treba preseliti“; „Ako se ne preseli, selo će u bliskoj budućnosti nestati“; „Ovakav život nije moguć i naselje treba preseliti“; „Mislim da će to biti jedino rešenje. Jer neće moći da se živi u ovom naselju“; „Mislim da će naselje morati da se preseli, ali to nije moja želja“; „Kakvi su uslovi, naselje će morati da se preseli, ali mi to ne bi želeli“.

28 „Preseljenje samo kuća u blizini kopa, a ne celog naselja“.

- Naselje treba da ostane, uz unapređenje životne sredine i ispunjenje drugih uslova²⁹ - 20 sagovornika (10,6%)
- Ne želi da se seli³⁰ - 44 sagovornika (23,4%)
- Bez odgovora / nema mišljenje / nije razmišljao to tome do sada³¹ - 14 sagovornika (7,4%)

Odgovori na pitanje o preseljenju/iseljenju naselja mogu se svrstati u dve grupe. Prva koja vidi preseljenje kao opciju kojoj se treba prikloniti ukoliko se ne poboljšaju uslovi života u naselju odnosno kao opciju koja je jedino moguća imajući u vidu već dostignuti nivo degradacije životne sredine i uslova života koji ugrožavaju zdravlje, privređivanje i uopšte egzistenciju meštana – sagovornika koji dele takvo mišljenje je 103 ili 54,8% (grupe odgovora: Ukoliko se ne poboljša kvalitet životne sredine i drugi uslovi, naselje treba seliti - 50 (26,6%); Ukoliko se nastavi pogoršanje uslova života, naselje treba seliti - 8 (4,3%); Sve je teže živeti u naselju - 4 (2,1%); Porodica se već iselila - 3 (1,6%); Razmišlja o selidbi - 5 (2,7%); Naselje treba iseliti - 33 (17,6%). U ovoj grupi su manjina oni sagovornici koji smatraju da naselje treba bezuslovno iseliti (17,7%) odnosno oni koji smatraju da naselje nema nikakve izgleda da opstane na ovom mestu i pod ovakvim uslovima. Većina sagovornika u ovoj grupi (35,7%) veruje da postoje mogućnosti da se uslovi života u naselju unaprede i da se sadašnje teškoće i rizici reše uz aktivno angažovanje onih aktera koji su najviše ili u potpunosti doveli do ovakvog stanja uslova života u naselju.

Druga grupa sagovornika smatra da naselje bezuslovno treba da ostane, odnosno da se ne preseljava - 65 odnosno 34,5% sagovornika (Iseliti samo deo naselja - 1 (0,5%); Naselje treba da ostane, uz unapređenje životne sredine i ispunjenje drugih uslova - 20 (10,6%); Ne želi da se seli - 44 (23,4%).

Ovim odgovorima treba dodati i 6 (3,2%) sagovornika koji smatraju da preseljenje nije moguće zbog spoljnih razloga/faktora, kao i 14 sagovornika (7,4%) koji nisu odgovorili na pitanje ili su rekli da nemaju stav o tome odnosno da o tome do sada nisu razmišljali.

Većina anketiranih (150 ili 80,0%) kažu da njihovi ukućani dele njihovo mišljenje. Ostali nisu odgovorili na ovo pitanje, ili žive sami.

29 „Želim da ostanem, ali u zdravoj sredini“; „Naselje da ostane ali uz zapošljavanje i investiranje u infrastrukturu“; „Trebalo pokušati da se situacija sredi i ostati“; „Lično se ne bih preselio. Ali ako nam posle dolaska bagera na 300 metara od sela urade i pepelište ispod sela, onda je svaki ostanak ugrožen“; „Ostanak pod uslovima da obezbede normalan život“; „Ostanak naselja a iseljenje kopa“; „Naselje treba da ostane zbog bogate istorije. Potrebno je ulaganje u naselje i zapošljavanje radi vraćanja ljudi u selo“; „Zavisi od uslova, ali sumnjam da mogu biti povoljni“.

30 „Ne želim preseljenje“; „Preseljenje naselja ne dolazi u obzir. Uslovi moraju da se promene“; Ne dolazi u obzir preseljenje naselja“; „Samo ostanak. Preseljenje naselja je neizvodljivo i neprihvatljivo za stanovništvo“; „Želim da ostanem u svom selu“; „Kop je zadnji došao pa neka se kop seli“; „Ne mislim o preseljenju“; „Taman posla“; „Tu su koreni“; „Ne, trenutno“; „Mislim da ne bi trebalo da dođe do iseljenja sela, već da se nađe rešenje za dobrobit građana“; „Ne slažem se sa preseljenjem“; „Preseljenje nikako“; „Nema preseljenja“; „Ne idem iz sela“; „Kada kop dođe do sela sve je moguće. Sada ne“.

31 „Ne razmišlja o tome“.

5.14. DA LI BI SE ODSELILI IZ KLIČEVCA?

Iz odgovora na pitanje „Da li biste se vi odselili iz Kličevca?“, sledi da veliki broj sagovornika koji su rekli da naselje treba iseliti ako se ne poboljšaju uslovi života i kvalitet životne sredine, ne veruje da će se to zaista i dogoditi. Naime, na pitanje da li bi se odselili iz Kličevca, više od polovine anketiranih (105 odnosno 55,9%) su odgovorili potvrdno, a 79 odnosno 42,0% odrečno. Bez odgovora je bilo četvoro odnosno 2,7% anketiranih domaćinstava.

Sagovornici koji su odgovorili da bi se iselili iz Kličevca mahom su ponovili razloge i probleme svakodnevnog života u naselju, za koje oni smatraju da su dovoljan razloga da svoju porodicu izmeste iz ovakvog okruženja³².

Trećina naših sagovornika (64 odnosno 34,0%) su već razmišljali od iseljavanju iz naselja, dok njih 120 ili 63,8% o tome nisu razmišljali. Četvoro sagovornika nisu odgovorili na ovo pitanje.

Iako smo sledeće pitanje uputili samo anketiranim koji su odgovorili da su već razmišljali o iseljavanju, dobili smo od jednog broja anketiranih i objašnjenje zašto o tome do sada nisu mislili ili o razlogu zašto to pitanje nije bilo raspravljano u njihovom domaćinstvu.

Razlozi	
Finansijski razlozi. Nedostak novca	45
Stari su ili zbog starih ukućana	7
Velika vrednost imovine – 3; Teško je napustiti sve što je godinama stvarano bez naknade – 1;	4
Ostalo: Ima ovde posao (2), Teško je napustiti selo (2), Mislili su da će biti bolje (2), Razni razlozi – (2), Nije završio kuću u Požarevcu (1), Bave se poljoprivredom (1), Kuće u selima se ne mogu prodati. Nemaju kupca (1), Pokušavaju da se odsele zbog boljeg života i budućnosti dece (1), Nemam kud da odem (1), Bolest (1), Očekuju ispunjenje obećanja o poboljšanju uslova za život (1), Nije očekivao približavanje kopa i ovakvu ugroženost zdravlja građana (1),	16
Bez odgovora	1
Ukupno	73

Tabela 5.14: Zašto se nisu odselili

32 „Selo je najniža kategorija stanovništva. Služi samo za plaćanje poreza“, „Ugroženo zdravlje“, „Vazduh zagađen, lekar i ambulanta rade jednom nedeljno“, „Zbog infrastrukture, grejanja, pijaće vode, kanalizacije“, „Zbog loših uslova života“, „Zbog odumiranja sela“, „Zato što ne mogu da ostvarim svoja građanska prava, i otimanje imovine od T.E.K.O. Kostolac, zbog policije i suda u Požarevcu“, „Zbog blizine rudnika i nepostojeće infrastrukture“, „Zbog boljih uslova života“, „Deca su otišla kod majke u Nemačku zbog nemogućnosti zaposlenja“, „Pucanje kuća, voda u podrumu, zagađenost vazduha“, „Zbog širenja kopa i blizine selu“, „Zbog zdravlja dece“, „Uticaj kopa na zgrade i opasnost od klizišta“, „Nema perspektive u selu“, „Zbog prethodno navedenih razloga“, „Nema lekara, čest nestanak struje, loša infrastruktura“.

Finansijski razlozi, tj, nedostatak ili nemanje novca za kupovinu novog stambenog prostora su najčešći razlog zašto se domaćinstvo nije odselilo iz naselja. Ostali razlozi se znatno ređe pominju, kao što su starost, bolest, zaposlenost i sl. Međutim i tu se indirektno pominju finansije bilo kao velika vrednost imovine koja se praktično ne može prodati, bilo kao izneverena obećanja da će situacija u selu biti sanirana a uslovi za život poboljšani.

5.15. ZAVRŠNI KOMENTAR ANKETIRANIH GRAĐANA

Jednom broju anketiranih postavljeno je i dodatno odnosno završno pitanje „Koji su uslovi da se ostane u selu Kličevac i da domaćinstvo tu nastavi da živi?“. To pitanje nije bilo planirano na samom početku sprovođenja ankete, ali smo u toku anketiranja ipak odlučili da ga postavimo sagovornicima. Pokazalo se da u odgovoru na to završno pitanje, sagovornici po pravilu rezimiraju prethodne odgovore o mogućnostima da se navedene teškoće i problemi u selu reše, kako se to može uraditi i ko su akteri koji bi bili odgovorni za saniranje sadašnjih teškoća i poboljšanje uslova života u naselju.

Sagovornici koji su odgovorili na ovo pitanje, naglasili su rešavanje sledećih problema kao najurgentnijih za meštane Kličevca:

- Poboljšanje lokalnih puteva
- Izgradnja naseljske kanalizacije
- Izgradnja mreže daljinskog grejanja
- Rešavanje pitanja gradskog vodovoda i obezbeđivanje zdrave vode za piće
- Regulisanje deponovanja otpada, zatvaranje divljih deponija
- Zapošljavanje radno sposobnih članova domaćinstva, naročito mladih koji masovno napuštaju selo
- Unapređenje kvaliteta javnih usluga, a naročito dostupnosti zdravstvene zaštite (neophodno je svakodnevno prisustvo lekara u Domu zdravlja u Kličevcu)
- Odustati od formiranja pepelišta koje će sasvim sigurno doprineti pogoršanju stanja životne sredine
- Aktivnija i posvećenija delatnost mesne zajednice i bolja saradnja članova MZ
- Uvođenje komunalnog reda i sankcije za građane koji ga ne poštuju
- Poštovanje propisa i standarda utvrđenih u dokumentima (Prostorni plan, monitoring stanja životne sredine, javna dostupnost podataka o merenju kvaliteta vazduha, vode i drugih elemenata sredine).

6. RAZGOVOR U FOKUS GRUPAMA

Razgovarali smo sa **tri fokus** grupe.

Prva je bio razgovor sa troje građana aktivnih u lokalnoj organizaciji civilnog društva. Niko od članova lokalne uprave nije bio spreman da učestvuje u razgovoru. Tokom razgovora sa troje aktivista civilnog sektora, otvoreno je nekoliko tema o uslovima i teškoćama života u naselju Kličevac. **Druga** fokus grupa trebalo je da razmotri teme javnog zdravlja i dostupnosti podataka o kvalitetu životne sredine, zdravstvenim problemima građana i odnosu institucija prema problemima zagađenosti životne sredine u naselju i njegovom okruženju. Međutim, niko od građana koji bi s obzirom na njihova stručna znanja mogli da nam daju neke od odgovora na ova pitanja nije bio spreman da učestvuje u razgovoru. O toj temi smo razgovarali samo sa dvoje nastavnika u osnovnoj školi, koji su nam dali svoje viđenje zdravstvenog stanja učenika. **Treća** fokus grupa je bila sastavljena od nekoliko žena sa kojima smo razgovarali o položaju žena, razlozima njihove relativne pasivnosti u javnom životu, uslovima i motivima da budu aktivnije i glasnije u zaštiti javnog interesa i specifičnih interesa žena.

6.1. PRVA FOKUS GRUPA – GRAĐANI AKTIVNI U JAVNOM ŽIVOTU NASELJA

Prva tema o kojoj smo razgovarali odnosila se na spremnost meštana da se **organizuju i udružuju, da pokreću aktivnosti u javnom interesu** i za dobrobit svih stanovnika, a naročito aktivnosti koje se odnose na poboljšanje uslova života i stanja životne sredine u naselju. Tokom razgovora rečeno je da spremnost na angažman i aktivno učestvovanje zavisi od **stepena informisanosti**. Ukoliko su građani dobro informisani o razlogu okupljanja, oni će biti zainteresovani i doći na sastanak. Blagovremeno informisanje je neophodan korak u povećanju motivacije građana da se uključe u rešavanje problema svakodnevnog života u naselju. Druga opservacija (dosta rašireno gledište) je **neverica u mogućnost i efekte (učinkovitost) organizovanja, udruživanja i pokretanja akcija**. To ćemo ilustrovati reakcijom na predlog da se inicira povezivanje nekoliko seoskih naselja u okruženju koji bi aktivirali projekat navodnjavanja i odvodnjavanja poljoprivrednog zemljišta. Rečeno nam je da je u Institutu „Jaroslav Černi“ takav projekat napravljen još sedamdesetih godina 20 veka, i da je ekonomski bio isplativ. Iz znanih i nezvanih razloga³³ taj projekat nikad nije ostvaren. Na pitanje zašto se danas mesne kancelarije i građani ne bi dogovorili i pokrenuli zajedničku inicijativu da se takav projekat „oživi“ i pokrene, da se konkuriše kod fondova koji bi ga mogli finansijski podržati, gotovo istovetno je odgovarano: to nije moguće, sela neće da se udruže, seoske zajednice nisu sposobne da se dogovore itd., itd.

---

³³ Prvenstveno je to bilo odsustvo elementarnog interesa za razvoj seoskih područja od strane tadašnje državne i partijske administracije i nomenklature, koja je jedino mogla da realizuje takav projekat.

Komentar: Smatramo da su dva ograničenja u izgledima da se građani organizuju i udruže prisutna. Prvo ograničenje je **pasivnost i očekivanje** da će neko drugi (država, partija, neko ko ima moć, ukratko „veliki tata“ ili „velika mama“) to učiniti. Da je neko drugi taj ključni akter koji je ovlašćen i jedino sposoban da to ostvari i da se time bavi. To pasivno iščekivanje i pozicija građana i njihovih udruženja u javnim poslovima je dugog trajanja u našoj sredini i nema sumnje da su neophodni aktivni naponi da se takve vrednosti i percepcije promene. Drugo ograničenje je **strah od bavljenja javnim poslovima**. Izvesno je da postoji strah među građanima od javnog angažovanja i aktivnosti u javnom interesu. U svakoj javnoj aktivnosti prvo se pita koja stranka stoji iza te aktivnosti. Čini se kao da je svaka javna aktivnost vezana za stranačku pripadnost, stranački interes i stranačku afilijaciju ili za nekog prikrivenog neprijatelja koji stoji iza ovakvih aktivnosti. Drugim rečima, sindrom *Balkanskog špijuna* je još uvek evidentno prisutan i prožima našu svakodnevnicu, čak i kada se radi o rešavanju elementarnih potreba svakodnevnog života. Stvara se uverenje da iza legitimnog i potpuno očekivanog nastojanja građana da obezbede ispravnu pijaću vodu u stvari stoji velika i prikrivena zavera da se sruši politička struktura. I to je tako u svim sferama javnog života. Iz ovakve percepcije javnog angažmana sledi strah od uključivanja u javne aktivnosti. Kao primer za ovu tvrdnju možemo navesti komentar iz telefonskog razgovora sa građaninom koga je član Inicijativnog odbora za sprovođenje ankete (organizacija civilnog društva „Kličevački idol“) pozvao da učestvuje u anketiranju kao ispitanik/sagovornik. Njegov komentar je bio: „Ne znam ko (*čitaj koja stranka*) stoji iza organizovanja ove ankete“. Strah od javnih aktivnosti koje se odnose na neposrednu zaštitu osnovnih prava i interesa lokalnog stanovništva (imovinska prava, životna sredina, zdravlje ljudi...) je osnovni ograničavajući faktor za unapređivanje i intenziviranje udruživanja građana radi ostvarivanja zajedničkih interesa i zaštitu svojih građanskih i imovinskih prava. Neophodno na lokalnom nivou razvijati kulturu dijaloga i obrazovati građane o važnosti udruživanja radi rešavanja lokalnih problema. Nema sumnje da u javnom životu u Srbiji postoji strah od udruživanja koje može biti shvaćeno kao prikrivena stranačka aktivnost, ili kao „antidržavna delatnost“ kako je politička/partijska nomenklatura u periodu socijalizma objašnjavala opasnosti koje donosi udruživanje građana. Ovo je tema o kojoj se mora mnogo više govoriti u javnosti. Svođenje javnih aktivnosti na stranačke aktivnosti i pripisivanje javnih inicijativa stranačkim afilijacijama će još više pasivizirati građane i isključivati ih javnog angažovanja i uključivanja u aktivnosti i projekte od javnog interesa za lokalnu zajednicu. Posledica će biti jačanje i apsolutna dominacija stranačkog totalitarizma i stranačke despotije i potpuno urušavanje već ionako niskog i nedostojanstvenog nivoa kvaliteta i uslova života u naselju.

Druga tema u razgovoru sa aktivistima lokalne organizacije civilnog društva odnosila se na **probleme svakodnevnog života** u naselju Kličevac. Navodimo sve pomenute teškoće sa kojima se građani suočavaju, razloge njihovog nerešavanja i otvorena pitanja budućnosti naselja:

- Nedovoljno izgrađena infrastruktura (kanalizacija, nebezbedna voda za piće, nerešeno pitanje deponije za otpad).
- Sagovornici kažu da je vodovodna mreža u naselju izgrađena 2012. godine, ali da još

uvek nije primljena od strane Javnog komunalnog preduzeća Vodovod iz Požarevca. Za sada kontrolu kvaliteta vode obavljaju laboratorije JP EPS. Prema rečima sagovornika, JKP Vodovod neće da primi mrežu zato što su nerešeni vlasnički odnosi. Ne zna se šta je vlasništvo JP EPS a šta JKP „Vodovod“ u Požarevcu. **Napomena:** Na nekoliko adresa pokušali smo da dobijemo odgovor o statusu vodovodne mreže u naselju Kličevac. Iz JKP „Vodovod i kanalizacija“ u Požarevcu smo dobili odgovor da „ne poseduju informacije koje ste tražili, tako da vam ne možemo izaći u susret, osim u delu koji se tiče naplate vode u selu Kličevac. Naime, JKP „Vodovod i kanalizacija“ Požarevac, kako nema ingerencija nad ovim lokalnim vodoizvorom i mrežom, ne naplaćuje svoje usluge meštanima Kličevca“. (office@vodovod012.rs; 19. februara 2018)³⁴.

- O ispravnosti vode u gradskom vodovodu postoje oprečna mišljenja. Nekoliko sagovornika kažu da se ispravnost vode redovno kontroliše od strane nadležne institucije. Kažu i da je kvalitet vode dobar, mada se voda kategorise kao tehnička voda. Navodno da laboratorije EPS-a vrše ispitivanje vode. Drugi sagovornici, nasuprot ovom mišljenju, smatraju da voda dok god se vodi kao tehnička nije bezbedna za piće. To se mora pravno rešiti. Dodaju da je u nekoliko navrata prilikom uzimanja uzoraka utvrđena neispravnost vode. Objašnjavaju da dolazi do mešanja vode iz javnog vodovoda sa vodom iz bunara na koje su još uvek povezana domaćinstva koja su se priključila i na gradski vodovod. U svakom slučaju, postoji problem sa pijaćom vodom u naselju Kličevac. Očigledno da ne postoje pouzdani podaci o ispravnosti vode u javnom vodovodu. Informisanost građana o tome je nepotpuna i nepouzdana. Dodaju da se javnost povremeno obaveštava da voda nije ispravna, što unosi dodatnu konfuziju. Ali ne postoji javni uvid niti dostupnost u zvanične podatke o merenjima ispravnosti vode u Kličevcu. Ti podaci se ne mogu dobiti niti proveravati.
- Naseljska kanalizacija ne postoji. Cisterne sa fekalijama se istovaruju nekontrolisano i na različitim lokacijama. Građani su upozoreni da su septičke jame potencijalna opasnost za formiranje klizišta odnosno pomeranja tla u gornjem delu sela. Još pre osam godina je otvoreno pitanje o izgradnji kanalizacije, ali do sada nije ništa urađeno. Priče o klizištima nisu bez osnova. Ukazano je da ako dođe do pomeranja tla, da će doći do odrona, a ne klasičnog klizišta. Nije poznato da li je podnet zvaničan zahtev za rešavanje problema i izgradnju kanalizacije.
- Podzemne vode su problem. Nivo podzemnih voda je podignut nakon izgradnje brane Đerdap. Međutim, sa približavanjem površinskog kopa, podiže se nivo podzemnih voda. Kop isisava vodu i upućuje je u rukavac, koji podiže podzemne vode u donjem delu sela.

---

34 NVO CEKOR je 19.02.2018. godine uputio Zahtev za pristup informacijama od javnog značaja lokalnoj samoupravi Požarevac u kome se tražene sledeće informacije: (1) Da li je vodovod u selu Kličevac zvanično primljen, odnosno da li je izvršen tehnički prijem i kog datuma?; (2) Koja ustanova i u kojim vremenskim intervalima vrši kontrolu vode?; (3) Poslednji izveštaj o kontroli pijaće vode sa mišljenjem; (4) Da li se domaćinstvima u Kličevcu naplaćuje utrošena voda? Iz Gradske uprave Grada Požarevca dobijen je odgovor da „tražene informacije ne posedujemo, jer je investitor radova na navedenoj mreži bio Ogranak EPS-a, „TE-KO“ Kostolac, a ne Grad Požarevac, a prema našim saznanjima tu mrežu nije radilo naše JKP „Vodovod i kanalizacija“. Sve tražene informacije možete pribaviti od JKP „Vodovod i kanalizacija“ u Požarevcu, na adresi Jug Bogdanova 22, koje će uskoro primiti navedenu mrežu po zakonu“.

Podignut je nivo Dunavca. Posledice su povećana vlažnost u kućama, mokra dvorišta, poplavljene su bašte. Podzemne vode se pojavljuju u selu. Mesna zajednica je pokrenula postupak protiv Đerdapa i dobila na sudu. Tužba se zagubila, drenažni kanali nisu izgrađeni, a problemi sa podzemnim vodama su sve veći. I pored toga što problemi sa podzemnim vodama datiraju još od izgradnje brane i formiranja akumulacije zbog hidroelektrane „Đerdap“, niko nikada nije dobio nikakvu odštetu za pričinjene štete koje je izazvao ovaj projekat. Štete su prvenstveno posledica visokog nivoa vode u kanalima. Sabirni kanal koji je trebalo da bude izgrađen pre više od 50 godina nikada nije završen, kao ni ostale obaveze koje je HE trebalo da uradi na tim prostorima.

- Sagovornici ponovo ističu da angažovanje građana zavisi od njihove informisanosti. Kao jednog od aktera u lokalnim aktivnostima navode Organizaciju civilnog društva „Kličevački idol“, koja je formirana aprila 2017. i registrovana je u APR. Organizacija ima 5-6 osnivača. Građani se odazivaju na pozive na različite aktivnosti. Posebno su zainteresovani mladi ljudi. Ova organizacija je prvi osnivački sastanak imala u aprilu 2017. Članovi ove organizacije učestvuju u javnim raspravama o Prostornom planu, savetuju građane u vezi eksproprijacije i o visini cena. Uspeli su pregovornima da utiču na povećanje naknada za eksproprijirano zemljište. Prvobitna ponuđena cena bila je 1,4 EUR/m². Posle skoro godinu dana pregovora, eksproprijaciona cena je podignuta na 1,9 EUR/m² za prvu klasu. Angažovali su veštaka. Sud na osnovu veštačenja utvrđuje cenu od 2,5 do 3 EUR za I klasu koja se navodnjava (kvalitetno zemljište). Anketu građana o uslovima života u naselju Kličevac je pokrenula, organizovala i sprovela ova organizacija.
- Postoji zakonska obaveza da se prostor Kopa rekultiviše. Tu obavezu niko ne sprovodi, niti postoje javni uvidi i javno izveštavanje o tome šta se dešava na deponijama i u jamama Kopa.
- Kličevac je slabo saobraćajno povezan sa opštinskim centrom – gradom Požarevcem. Veoma su retke linije javnog prevoza do Požarevca (20 km je razdaljina između Kličevca i Požarevca). Javni prevoz je privatizovan. Mesečna karta Kličevac – Požarevac je 8000 RSD. Učenici osnovne škole ne plaćaju prevoz, dok učenici srednje škole za mesečnu kartu moraju da izdvoje 6.200 RSD (prosečna plata u Kličevcu je oko 40.000 RSD).
- Nerešeno pitanje odlaganja otpada je jedan od najtežih problema. Nije uređeno odlaganje smeća. To je u nadležnosti grada. Ali grad nije to nikada rešio. Ne postoje kontejneri ni kante za odlaganje smeća. Komunalni otpad se baca na sve strane. Postoje divlje deponije. Građani svojom neodgovornošću doprinose da se javna higijena neprekidno pogoršava. Zbog širenja kopa, nekadašnja naseljska deponija je izmeštena pored javnog puta, na neadekvatnu lokaciju. Sagovornici smatraju da bi Mesna zajednica morala da traži od Grada i TE-TO da reše pitanje deponije. Dodaju, međutim, da ni sam Grad Požarevac nije rešio pitanje deponije. Sagovornici kažu da je lokacija za novu deponiju određena na vrhu brda i upozoravaju da to mesto nije adekvatno za deponiju otpada.

- Registar navedenih socijalnih problema je dugačak: mladi napuštaju selo, natalitet je izrazito nizak, demografska struktura je loša, velika je nezaposlenost. Osmorazredna osnovna škola ima oko 70 učenika (sa decom iz sela Rečica). Prošle godine je rođeno svega 2 ili 3 dece.
- Privatno preduzetništvo gotovo da ne postoji. Jedine privatne radnje su bifei i prodavnice. Mladi rađe odlaze u inostranstvo nego da pokrenu privatni biznis.
- Prema rečima sagovornika u Kličevcu ima oko 400 domaćinstava, od toga je 303 aktivno sa nekim ko je stalno nastanjen. Veoma veliki broj domaćinstava ima bar jednog člana u inostranstvu ili penzionera koji je penziju zaradio u inostranstvu.
- Mnogo je nepoznanica u vezi sa poljoprivredom. Kličevac je imao oko 3000 ha obradivog zemljišta. Sada posle eksproprijacije imaju oko 2500 ha. Postoji manji broj - 10-ak velikih zakupaca (oko 100 ha). Uglavnom se bave ratarstvom. Zemlja se ne navodnjava. Nemaju informaciju o intenzitetu i vrstama zagađenja životne sredine. Ne postoje zvanične informacije. Uočavaju, međutim, promene na poljoprivrednim proizvodima. Takođe, imaju informacije da ne bi mogli da dobiju sertifikat organske proizvodnje zbog zagađenosti zemljišta i vode. Ne postoje merenja ni zvanične studije, istraživanja niti podaci o zagađenosti zemljišta i vazduha. Ili ako postoje, nisu javno dostupni.
- Bilo je dosta reči o daljinskom grejanju. Pravljene su procene (davno), da se izgradi toplovod do naselja Kličevac. Rečeno je da je to veoma skupo. Požarevac se greje toplom vodom iz Termoelektrane. Po rečima sagovornika, mnogu građani Kličevca sanjaju da se dovede toplovod i izgradi daljinsko grejanje u naselju. Sagovornici smatraju da bi građani Kličevca imali interes i spremnost da uvedu grejanje u svoje kuće. Da bi im se isplatilo. Dobili smo informaciju da su pre nekoliko godina instalirane cevi za dovod gasa u naselje Kličevac. To je bilo u periodu 2012-2014. Posao je organizovao Gas-prom iz Novog Sada. Mesna zajednica nije učestvovala u tome. Gas nije doveden do naselja ali su dovedene gasne cevi i provedene do kuća. Sagovornik kaže da se radi o očiglednom pranju para. Cevi su uvedene na divlje, bez ugovora, a male sume novca (30 dinara za dužni metar) su isplaćene, na crno, na ruke.
- Naselje Kličevac ima probleme sa strujom. Česti su prekidi struje. Napon varira, a često je veoma nizak. Navodno, ispada dalekovod. Građani ne znaju kada će biti nestanka struje. Nemaju informaciju gde se to najavljuje (preko lokalnog radija, lokalnih novina).
- Poseban problem je buka. Trake i bageri rade 24 sata. I tokom noći. Niko ne meri buku tokom noći.

Komentar: Gotovo sve ove probleme i teme su pominjali anketirani građani tokom sprovođenja Ankete. Nema sumnje da se radi o teškoćama svakodnevnog života koji se godinama gomilaju a koji se ne rešavaju. S jedne strane, očigledna je nedovoljna moć, pasivnost i nepostojanje zajedničke

odluke da se problemi stavljaju na dnevni red i da se aktivnije traže načini za njihovo rešavanje. Najčešća reakcija je pasivno iščekivanje da neko drugi reši probleme i pokrene aktivnosti sa mrtve tačke ili napuštanje naselja odnosno pripreme da se porodica iseli iz Kličevca. S druge strane, javno preduzeće i zvanični akteri (lokalne i republičke vlasti) koriste poziciju „delanja u javnom interesu“ koje im obezbeđuje činjenica da proizvode električnu energiju, i taj interes smatraju superiornim i od većeg prioriteta u odnosu na osnovna ljudska prava žitelja u naseljima pod uticajem aktivnosti na vađenju i preradi uglja. Brojne obaveze u odnosu na garantovanje prava (imovina, ekonomska prava) i zaštitu stanovništva (zdravlje, bezbednost, sigurnost) koje su jasno definisane u planskim dokumentima na osnovu koji je utvrđen javni interes za aktivnosti na području Kostolačkog basena (PPPPN Kostolačkog lignitskog basena, Strateška procena uticaja na životnu sredinu i dr.) jednostavno se neispunjavaju i prenebregavaju. Koristi se pozicija jačeg, zaštićenog i amnestiranog od pravnog poretka i vladavine prava.

6.2. DRUGA FOKUS GRUPA O JAVNOM ZDRAVLJU

Već smo pomenuli da nismo mogli naći sagovornike medicinske profesije sa kojima bismo razgovarali o zdravlju građana koji žive u naselju Kličevac. Ipak, o toj temi smo razgovarali sa dvoje sagovornika. Prvi je nekadašnji nastavnik Osnovne škole u naselju. On nam je rekao da je 2010. godine ispitivan vazduh u okolini škole. Instrumenti za merenje kvaliteta vazduha su postavljeni u školsko dvorište. Posle pet dana su došli neki ljudi, pokupili instrumente i otišli. Nikada im nisu rekli zašto su povukli aparate i kakvi su bili rezultati obavljenog merenja. Ne zna ko je postavio aparate i obavljao merenje. Nikada nije saznao zašto su se pokupili i otišli. Sagovornik kaže da je ranije lekar dolazio u Kličevac svakog dana, sada dolazi jedanput nedeljno. Ambulanta radi četvrtkom i tada lekar dolazi u selo. Samo četvrtkom je u naselju i medicinska sestra.

Sagovornik navodi sledeće zdravstvene rizike i tegobe meštana Kličevca:

- Dosta astmatičara i reumatskih bolesti. Dosta alergija u vreme ambrozije.
- Najučestalije su kardiovaskularne bolesti, naročito tokom zimskih meseci.
- Starija populacija je najčešće suočena sa hroničnim bolestima.
- Deca iz Kličevca se leče u školskom dispanzeru u Požarevcu.
- Stručne edukacije u vezi sa zagađenjima nisu nikada držane.

Drugi sagovornik je sadašnji nastavnik. Sažeto, on je rekao sledeće:

- Školu pohađa oko 70 učenika.
- Bar 40% dece ima probleme sa bolestima respiratornih organa. Po nekoliko puta godišnje.
- Jednom godišnje se rade sistematski pregledi dece u Domu zdravlja u Požarevcu. Škola nema povratne informacije o rezultatima zdravstvenih pregleda.
- Deca takođe imaju osipe na koži i alergijske reakcije tokom školske godine.

- U njegovom razredu (kombinovano odelenje od dva razreda), desetak učenika ima oko 25 do 30 izostanaka mesečno.
- Roditelji moraju da vode decu u Požarevac i da na osnovu lekarskog pregleda dobiju opravdanje za izostanak.
- Voda u školi je tehnička. Kao u celom Kličevcu. Većina dece donose flaširanu vodu u školu.

Komentar: Podaci o zdravstvenom stanju stanovništva, broju obolelih i smrtnim ishodima objavljuju se samo zbirno, po okruzima, poneki podaci se objavlju na nivou opštine, a podaci po naseljima nisu dostupni. Za verovati je da takva evidencija na nivou naselja ipak postoji. „Evidencija o tome kakva je situacija u svakoj od opština ne postoji (osim u arhivama svake od zdravstvenih ustanova)“. U izveštajima i analizama koje se mogu naći na mreži, u potpunosti su izostavljeni podaci koji se odnose na seoska naselja. Tako, na primer, nalazimo podatak da je u Braničevskom okrugu od 2012. godine, aktivan program obaveznog skrininga kojim se žene **organizovano pozivaju na preglede**. Posrednik u tom programu koji se, sticajem okolnosti, u Braničevskom okrugu još uvek sprovodi samo u Požarevcu, jeste Zavod za javno zdravlje. Problem je u prostornoj dostupnosti ovakvih programa, koji, po pravilu, izostavljaju žitelje seoskih naselja: „S druge strane, napominje on, **ima i onih koje nemaju zdravstveno osiguranje pa se do njih teže dolazi, posebno u ruralnim sredinama**. Razlika je evidentna već u poređenju Požarevca i Kostolca, pa nije teško zamisliti kakva bi situacija bila u drugim opštinama, kada bi postojao organizovani skrining (...) **Suština nije da dođu one žene koje bi i bez tog programa otišle kod ginekologa, već one koje to čine jako retko, uglavnom iz prigradskih i seoskih sredina. Pitanje je kako da se dopre do njih, kako ih motivisati da na svoju inicijativu odu na pregled. To je i najveći izazov struke. Neretko se dešava da kada oboli neko drugi u njihovom okruženju odluče da dođu kod lekara, ali to nije dovoljno**“ – **zaključuje Nikolić.** (<http://ebranicevo.com/rak-grlica-materice-i-dalje-hara-branicevom-smrtnost-velika>) (7.10.2017)

Drugi primer je način prikazivanja podataka u *Analizi zdravstvenog stanja Braničevskog okruga za 2016 godinu*. 21.11.2017. godine (<http://zzjzpo.rs/data/document/AnalizaZdrStanjaBranicevski2016>). Podaci su dati na nivou okruga i opština. U dokumentu se navode rezultati ispitivanja ispravnosti vode za piće, ali se ne kaže u kojim seoskim naseljima je utvrđena neispravnost vode u vodovodu „od ukupno 88 uzetih uzoraka na bakteriološki pregled, 34,09% je bilo neispravno zbog prisustva koliformnih bakterija, a na fizičko-emijskom pregledu od ukupno 88 uzeti uzoraka 15,9% je bilo neispravno zbog prisustva nitrita (NO₃), amonijaka i mutnoće. (str.38-39)“. Ni jedan podatak se ne odnosi na naselja pojedinačno. Svakako da ovakav način obaveštavanja ne doprinosi unapređenju informisanosti lokalnog stanovništva, nego je pre razlog za strah i neizvesnost da li se među ugrženim naseljima sa neispravnom vodom nalazi i njihovo.

6.3. FOKUS GRUPA - ŽENE

U razgovoru su učestvovala tri žene (45, 51 i 41 godina starosti). Prva tema odnosila se na učešće žena u donošenju značajnijih odluka u domaćinstvu. Sve su se složile sa stavom „dogovaramo se ali je konačna muževljeva odluka. Žene se kao članovi domaćinstva pitaju za mišljenje, ali je njihova (muževljeva) reč poslednja/konačna“. U navodno „sitnim“ stvarima (svakodnevni poslovi, deca, briga o starima i bolesnima) se pitaju žene, odnosno one snose sav teret i svu brigu. Još uvek preovlađuju tradicionalni odnosi među polovima, gde muškarac dominira. Muškarci teško menjaju svoje tradicionalne stavove i vrednosti. Sagovornice ukazuju i na veliku finansijsku i imovinsku zavisnost od roditelja, baba i deda koji su otišli i dugo godina rade u inostranstvu, koji su relativno imućni, ali nisu promenili svoje tradicionalne stavove i vrednosti. Čak i ukazuju na dvostruke standarde: iako dugo vremena žive u SAD, Austriji i drugim evropskim zemljama, zadržavaju svoje tradicionalne stavove i uverenja, naročito u komunikaciji i ponašanju kada su u selu, „kod kuće“. Sagovornice kažu da žene pušači po pravilu ne puše u svojim kućama. Žene koje rade u inostranstvu tamo puše, nose farmerke, ali kada dodju u Kličevac praktikuju lokalne, tradicionalne i očekivane norme ponašanja. Pominju model arapske žene – dvostrukost ličnosti – jedan model ponašanja u lokalnoj sredini i zajednici a drugi u stranoj zemlji u kojoj živi.

Bazični problem žena je što nemaju ekonomsku samostalnost. Jedna od sagovornica se nije zaposlila „jer je muž bio protiv zapošljavanja van kuće“. Žene su najvećim brojem lišene imovine. Mali broj žena ima imovinu na svoje ime. Uglavnom je to imovina doneta mirazom. Ta imovina se uglavnom odnosi na vlasništvo nad zemljom. Kuće se po pravilu vode na muškarce (izuzeci su tamo gde su kćeri naslednice). U slučaju razvoda braka, žene dobiju vrlo malo posle razvoda. Sudski postupak ne garantuje zaštitu ženinih prava. Advokatske tarife su veoma visoke.

U Kličevcu ima samo jedna žena koja je pokrenula privatnu firmu, koja je i vodi. Ona je došla iz Austrije. Firme se formalno registruju na žene, ali pravi nosioci firme i oni koji donose odluke su muševci.

Žene slabo učestvuju u javnim aktivnostima i akcijama u selu. Dodaju i da im nikad nije bilo jasno ko u selu donosi odluke. U selu ne postoji ni jedna ženska organizacija. U obližnjem selu Ram postoji jedna ženska organizacija. U Kličevcu žene nemaju hrabrost da se udružuju. Ipak, jedna od sagovornica razmišlja o osnivanju jedne ženske organizacije. Sagovornice su skeptične prema izgledima da se nešto radikalnije promeni u bliskoj budućnosti. Mali su izgledi da će se žene organizovati i više boriti za svoja prava.

Druga tema razgovora je bila zdravlje. Sagovornice se slažu da postoje zdravstveni rizici. Kod sve tri sagovornice, deca su imala probleme sa disajnim organima. Nabrajaju slučajevce dece sa leukemijom, kancera kod žena. Kažu da ima puno kancera dojke i reproduktivnih organa. Dodaju da nikakvi programi niti edukacija od strane zdravstvenih radnika nisu organizovani u selu. Upozoravaju da čak i tokom leta, veš koji se suši napolju vrlo često pocrni, bude pun čestica i prašine.

Sagovornice nisu optimisti u pogledu budućnosti naselja. Obrazovani mladi ljudi iz Kličevca ne mogu da dobiju posao u javnom sektoru u Kličevcu i susednim naseljima. Razlozi su stranačko zapošljavanje i niska plata. Mladi ljudi odlaze u gradove. Vlasnici čija zemlja je ekspropisana su kupili stanove u Beogradu i Požarevcu, i njihova deca se tamo preseljavaju. Odlaze iz Kličevca zato što ne mogu da se zaposle u Kličevcu. Kličevcu fale ljudi koji gledaju i planiraju budućnost. Niko nije zainteresovan za javno dobro i javni interes. Sagovornice kažu da je 1994. godine postojalo obdanište (oko 20 dece), radilo je dva do tri sata dnevno. Bio je problem kada je trebalo zaposliti novu vaspitačicu. Obrazloženje je bilo da ni jedna vaspitačica neće da prihvati posao od tri sata i da zbog toga putuje do sela. Iz Kličevca nije bio niko stručan. Vaspitačica iz sela Ram je bila zainteresovana za rad u Kličevcu. Peticiju za angažovanje i opstanak obdaništa potpisalo je preko 100 građana. Obdanište je radilo dok je bilo dece. Sagovornice kažu da danas ima svega troje dece predškolskog uzrasta u Kličevcu. Ništa se ne preduzima po pitanju smanjenja negativnog uticaja sa Kopa. Zemlja se ekspropriše. Nema zemlje na prodaju. Umesto zemlje, kupuju se lokali i stanovi van Kličevca. Mnogi bi se vratili kada bi naselje funkcionisalo kako treba.

Komentar: Na pitanje šta se može učiniti da se situacija u Kličevcu poboljša i unapredi u pogledu položaja žena, dati su neki predlozi, od kojih navodimo one koji se mogu realizovati u lokalnoj zajednici: Da se žene osposobe i organizuju da privređuju, da budu ekonomski samostalne, da se žene uključe u organizacije i institucije u selu i da muškarci budu ti koji će podržavati i podsticati žene da se uključuju u aktivnosti od javnog interesa u naselju. Po našem sudu, ekonomsko i imovinsko osamostaljivanje žena je osnovni uslov za ostanak žena u seoskim naseljima, a time i za opstanak naselja i seoskih područja u Srbiji. Mlade žene u znatno većem procentu napuštaju seoska naselja u Srbiji u poređenju sa njihovim muškim vršnjacima. Jasno je da muškarac bez žene ne može zasnovati porodicu, imati decu i obezediti reprodukciju gazdinstva. Dakle, ekonomsko i imovinsko osnaživanje žena je uslov opstanka ruralnih područja u Srbiji a to se ne može ostvariti bez aktivne i ključne uloge i odluke muškaraca.

7. ZAKLJUČNE NAPOMENE

Žitelji naselja Kličevac u opštini/gradu Požarevac izloženi su evidentnim negativnim uticajima od aktivnosti na iskopavanju i preradi uglja u električnu energiju. I u slučaju ovog naselja na delu je matrica koja legitimne privatne i pojedinačne interese građana, zasnovane na njihovim građanski, političkim, ekonomskim i socijalnim pravima u potpunosti podčinjava tzv. javnom interesu, u ovom slučaju proizvodnji električne energije. Kao i u slučaju Kolubarskog lignitskog basena i ostalih površinskih kopova u regionu na kojima se iskopava lignit i sagoreva u termoelektranama (Kosovski lignitski basen, Pljevlja u Crnoj Gori, Kakanj u BiH i dr.), najveći i najteži račun plaća lokalno stanovništvo koje je pod neposrednim uticajem rudarskih aktivnosti i proizvodnje električne energije iz lignita. Negativni uticaji su višestruki, dugoročni i krše osnovna građanska prava ovih ljudi.

Anketa u naselju Kličevac potvrdila je prisustvo svih negativnih uticaja koji su posledica blizine kopa i termoelektrane. Naselje ubrzano gubi stanovništvo (više od polovine u poslednjih 50 godina), i pored toga što se nalazi u blizini razvijenog gradskog centra i što raspolaže poljoprivrednim zemljištem visokog kvaliteta. Dakle, ne radi se o udaljenom selu u brdsko-planinskom i perifernom, prostorno i saobraćajno nedostupnom i izolovanom području. Smanjivanje broja stanovnika u Kličevcu je znatno veće od proseka za kategoriju „ostala naselja“ u opštini Požarevac, što ukazuje da su u naselju Kličevac znatno snažniji faktori koji utiču na iseljavanje i napuštanje naselja, nego što je to slučaj sa većinom ostalih seoskih naselja u opštini Požarevac. Samačka i dvočlana domaćinstva čine gotovo polovinu (45,6%) domaćinstava u Kličevcu i može se pretpostaviti da je najveći broj ovih domaćinstava u kategoriji staračkih (bez članova mlađih od 65 godina). Prema podacima iz Popisa 2011 godine, **prosečna starost stanovništva u naselju Kličevac je 48,6 godina** (47,7 kod muškaraca i 49,5 kod žena), dok je u ostalim seoskim naseljima opštine Požarevac 44,6 godina.

U Prostornom planu područja posebne namene Kostolačkog ugljenog basena i u Studiji opravdanosti uticaja na životnu sredinu, identifikovani su neki od ključnih problema u naselju Kličevac. U poglavlju o životnoj sredini Kličevac je svrstan u zonu II – područja ugrožene životne sredine i **propisane su brojne tehničko-tehnološke, operativne i organizacione mere radi suzbijanja odnosno smanjenja negativnih uticaja**. U poglavlju o ostvarivanju Prostornog plana detaljno su navedeni kriterijumi, mere i instrumenti za ostvarivanje planskih propozicija i obaveza javnog sektora (resorna ministarstva, JP EPS, lokalna uprava). Odgovori koje smo dobili u Anketi ukazuju da se **većina mera i obaveza utvrđenih Planom jednostavno ne ostvaruje**.

Negativni uticaju rudarsko-energetskog sistema nisu kompenzovani zapošljavanjem lokalnog stanovništva. Prema rezultatima Ankete, broj **stalno zaposlenih** je manji od broja anketiranih domaćinstava. U nekom od **pogona Elektroprivrede Srbije** zaposleno je 34 lica iz 32 anketirana domaćinstva.

Najbrojnija kategorija sa stalnim prihodima su penzioneri, koji čine četvrtinu stanovništva u anketiranim domaćinstvima. Gotovo polovina su **poljoprivredni penzioneri** (46,4%). **Poljoprivredom** se bave 49,5% anketiranih domaćinstva. **Poljoprivreda je van svake sumnje među dominantnim izvorima prihoda i dominantnim aktivnostima** u naselju Kličevac. Visok udeo domaćinstava koja se bave poljoprivredom otvara pitanje o ispunjavanju obaveza koje te tiču zaštite životne sredine i smanjenja odnosno eliminisanja negativnih učinaka na okruženje. Jer ovde nije u pitanju samo zdravstveni aspekt ugrožene životne sredine, nego i direktni negativni uticaji na privređivanje i ekonomsku situaciju domaćinstava.

U Anketi smo dobili podatak da u 70,2% domaćinstva ima članova sa zdravstvenim tegobama. Ukupno sa zdravstvenim tegobama označeno je 215 građana, a to je nešto više od četvrtine (26,3%) građana (819) koji žive u anketiranim domaćinstvima. Građani su najčešće navodili kardio-vaskularna obolenja, astmu, bronhitis i plućne bolesti, visok pritisak, oboljenja kičme, kostiju, zglobova i reumatske bolesti, dijabetes, moždana obolenja i neurološke bolesti, bolesti očiju, psihičke teškoće, kancer, gastro-enterološka obolenja, oboljenje štitne žlezde, bubrega i urinarnog trakta, i alergiju. **Iz razgovora sa građanima razumeli smo da ne postoje organizovani sistematski pregledi** i da ne postoje podaci da li i u kom obimu su oboljenja uzrokovana stanjem životne sredine, a koliko osobenim stilovima života obolelih lica i članova njihovih porodica.

Više od polovine anketiranih je reklo da zna da je **životna sredina generalno zagađena** i da je to najveći problem života u naselju. Kao drugu najčešću vrstu informacije o problemima sa životnom sredinom navedeni su **buka, smrad i drugi štetni uticaji od kopa, približavanje kopa i planirano pepelište.** Veći broj anketiranih su naveli probleme sa **divljim deponijama,** lošom odnosno nikakvom organizacijom odnošenja smeća, lošim odnosno nepostojećim komunalnim službama, nepostojanjem kontejnera za smeće i sličnim nerešenim pitanjima odlaganja i tretmana otpada u naselju. Ne mali broj anketiranih ukazuje na **probleme sa vodom za piće.** Nekoliko meštana su pomenuli **štetne posledice na poljoprivredne proizvode** i aktivnosti. Sagovornici su pominjali probleme zbog nepostojanja **naseljske kanalizacije, gubljenja vode u bunarima, visokih podzemnih voda u pojedinim delovima naselja, snažne vibracije i podrhtavanje tla, pucanja zidova na objektima** i dr. Ne mali broj sagovornika kaže da su razne vrste zagađenja i štetne posledice radova na kopu i termoelektrane vidljivi golim okom – prašina, dim, buka, vibracije, propadanje useva, smrad i neprijatni mirisi.

Veći broj sagovornika kaže da **ne postoji praksa sistematskog, kontinuiranog i pouzdanog obaveštavanja građana o stanju životne sredine,** što je, treba naglasiti, njihovo osnovno građansko pravo, koje je država obavezna da im garantuje, bez obzira šta je izvor i koji su uzroci zagađenja. Sporadično prenošenje nepotpunih i neproverenih informacija je najgori način informisanja, naročito u okolnostima kada se radi o problemu koji se ne može prikriti i čije postojanje je očigledno.

Primer sa vodosnabdevanjem je ilustrativan. Na mrežo smo našli veliki broj izveštaja i vesti da je vodovod u naselju Kličevac izgrađen i pušten u rad. S druge strane, u Anketi smo dobili veliki broj odgovora da je voda koju koriste tehnička, da nije ispravna, da deca u školu nose flaširanu vodu itd., itd.. Od Javnog komunalnog preduzeća „Vodovod i kanalizacija“ Požarevac dobili smo odgovor da „JKP Vodovod i kanalizacija“ Požarevac nema ingerencija nad ovim lokalnim vodoizvoristom i mrežom“ (office@vodovod012.rs; 19. februar, 2018). Po svemu sudeći, vodovod postoji, ali ne postoji pouzdana i proverljiva informacija da li je voda bezbedna za korišćenje.

Prema odgovorima iz Ankete, u selu se održavaju **javni skupovi o problemima života** u naselju i negativnom uticaju od kopa i elektrane. Međutim iz odgovora nismo mogli doći do pouzdanije informacije o posećenosti skupova, a naročito njihovog uticaja/učinka na rešavanje problema zbog kojih se i sazivaju.

Štete na imovini i obezvređenost imovine je jedna od vidljivih, merljivih i nespornih posledica uticaja kopa i termoelektrane na naselje Kličevac. Više od četiri petine anketiranih građana tvrde da aktivnosti na vađenju i preradi uglja izazivaju neke **štete na njihovoj imovini**. To su **štete na objektima** (stambeni, pomoćni, poljoprivredni) koje se pokazuju kao pukotine i/ili pucanje zidova, ploča, sleganje tla i sl. , **zagađenje okoline, buka, smrad, prašina, visoke podzemne vode**, koje često nadiru u podrume i ugrožavaju temelje objekata, unose smrad i vlagu i ruiraju objekat, **gubitak vode u bunarima** u pojedinim područjima naselja. Obezvređenost imovine može se ceniti i po gotovo nepostojećoj tržišnoj ceni imovine, koja nema kupca. Ne mali broj sagovornika tvrdi da je razlog što se do sada nisu odselili iz Kličevca nemogućnost da prodaju imovinu.

Od posebnog značaja su stavovi sagovornika da **postoje načini i rešenja za smanjenje zagađenosti životne sredine i negativnih uticaja sa kopa i od rada termoelektrane i ostalih pogona odnosno da je moguće poboljšati uslove života u selu i samim tim obezbediti opstanak i bolju i izvesniju budućnost Kličevca**. Četiri petine sagovornika smatra da **postoje rešenja kojima se značajnije mogu poboljšati uslovi života u naselju**. Iz dobijenih odgovora sledi da gotovo svi sagovornici smatraju da postoje obaveze koje javni akteri (EPS, lokalna samouprava, resorna ministarstva i drugi) imaju prema žiteljima naselja Kličevac, čije trajanje je daleko duže od aktivnosti na eksploataciji i preradi uglja. Pored toga, smatramo važnim mišljenje većine sagovornika da se veliki i sasvim očigledni problemi svakodnevnog života u naselju mogu rešiti, a da to zavisi pre svega od volje i odluke javnog sektora i aktera uključenih u eksploataciju uglja i proizvodnju električne energije.

Više od polovine sagovornika (54,8%) zagovara **preseljenje kao opciju** ukoliko se ne poboljšaju uslovi života u naselju odnosno kao opciju koja je jedino moguća imajući u vidu već dostignuti nivo degradacije životne sredine i uslova života koji ugrožavaju zdravlje, privređivanje i uopšte egzistenciju meštana. Nešto više od trećine sagovornika (34,5%) smatra da **naselje bezuslovno treba da ostane**, ali da se mora raditi na **poboljšanju uslova života i unapređenju životne sredine**.

Više od polovine anketiranih (55,9%) su odgovorili **da bi želeli da se isele** iz Kličevca, dok 42,0% to ne bi uradili. Sagovornici koji su odgovorili da bi se iselili iz Kličevca mahom su ponovili razloge i probleme svakodnevnog života u naselju, za koje oni smatraju da su dovoljan razlog da svoju porodicu izmeste iz ovakvog okruženja. Trećina sagovornika (34,0%) su već razmišljali o iseljavanju iz naselja. **Finansijski razlozi**, tj, nedostatak ili nemanje novca za kupovinu novog stambenog prostora su najčešći razlog zašto se domaćinstvo nije odselilo iz naselja. Ostali razlozi se znatno ređe pominju, kao što su starost, bolest, zaposlenost i sl. Međutim i tu se indirektno pominju finansije bilo kao velika vrednost imovine koja se praktično ne može prodati, bilo kao izneverena obećanja da će situacija u selu biti sanirana a uslovi za život poboljšani.

U završnom kometaru građani su rekapitulirali uslove da se ostane u selu Kličevac i da domaćinstvo tu nastavi da živi. Navodimo neke od najčešće pominjanih uslova: Poboljšanje lokalnih puteva; Izgradnja naseljske kanalizacije; Izgradnja mreže daljinskog grejanja; Rešavanje pitanja gradskog vodovoda i obezbeđivanje zdrave vode za piće; Regulisanje deponovanja otpada, zatvaranje divljih deponija; Zapošljavanje radno sposobnih članova domaćinstva, naročito mladih koji masovno napuštaju selo; Unapređenje kvaliteta javnih usluga, a naročito dostupnosti zdravstvene zaštite (svakodnevno prisustvo lekara u Domu zdravlja u Kličevcu); Odustati od formiranja pepelišta koje će sasvim sigurno doprineti pogoršanju stanja životne sredine; Aktivnija i posvećenija delatnost mesne zajednice i bolja saradnja članova MZ; Uvođenje komunalnog reda i sankcije za građane koji ga ne poštuju; Poštovanje propisa i standarda utvrđenih u dokumentima (Prostorni plan, monitoring stanja životne sredine, javna dostupnost podataka o merenju kvaliteta vazduha, vode i drugih elemenata sredine). Odgovori dobijeni u Anketi nameću **obavezu stalnog monitoringa aktivnosti na ugljenokopu i javnog uvida u evidentirane podatke i vrednosti**. Ovakve obaveze slede kako iz prostorno-planske dokumentacije na osnovu koje je utvrđen pravni osnov (javni interes) za aktivnosti vađenja i prerade uglja, tako i iz normativnog sistema države, koji uključuje i pravno obavezujuće dokumente kao što su Ustav Republike Srbije i Evropska konvencija o ljudskim pravima, koji obavezuju državu i njene službe da garantuju mirno uživanje/korišćenje imovine građana.

Osnovni zaključci iz razgovora u fokus grupama su:

(1)

Evidentna je **pasivnost građana i očekivanje** da će neko drugi (država, partija, neko ko ima moć) da reši probleme svakodnevnog života u naselju. Drugo ograničenje je **strah od bavljenja javnim poslovima**. Izvesno je da postoji strah među građanima od javnog angažovanja i aktivnosti u javnom interesu. U svakoj javnoj aktivnosti prvo se pita koja stranka stoji iza te aktivnosti. Strah od javnih aktivnosti koje se odnose na neposrednu zaštitu osnovnih prava i interesa lokalnog stanovništva (imovinska prava, životna sredina, zdravlje ljudi...) je **osnovni ograničavajući faktor za unapređivanje i intenziviranje udruživanja građana radi ostvarivanja zajedničkih interesa i zaštitu svojih građanskih i imovinskih prava**. Neophodno je na lokalnom nivou razvijati kulturu dijaloga i obrazovati građane o važnosti udruživanja radi rešavanja lokalnih problema.

(2)

Aktivisti lokalne organizacije civilnog društva su detaljno naveli i obrazložili **probleme svakodnevnog života** u naselju Kličevac. Gotovo sve navedene probleme i teme su pominjali anketirani građani tokom sprovođenja Ankete. Nema sumnje da se radi o teškoćama svakodnevnog života koji se godinama gomilaju a koji se ne rešavaju. S jedne strane, očigledna je nedovoljna moć, pasivnost i nepostojanje zajedničke odluke da se problemi stavljaju na dnevni red i da se aktivnije traže načini za njihovo rešavanje. Najčešća reakcija je **pasivno iščekivanje da neko drugi reši probleme i pokrene aktivnosti sa mrtve tačke ili napuštanje naselja** odnosno pripreme da se porodica iseli iz Kličevca. S druge strane, javno preduzeće i zvanični akteri (lokalne i republičke vlasti) koriste poziciju „delanja u javnom interesu“ koje im obezbeđuje činjenica da proizvode električnu energiju, i taj interes smatraju superiornim i od većeg prioriteta u odnosu na osnovna ljudska prava žitelja u naseljima pod uticajem aktivnosti na vađenju i preradi uglja. **Brojne obaveze u odnosu na garantovanje prava (imovina, ekonomska prava) i zaštitu stanovništva (zdravlje, bezbednost, sigurnost) koje su jasno definisane u planskim dokumentima na osnovu koji je utvrđen javni interes za aktivnosti na području Kostolačkog basena** (PPPPN Kostolačkog lignitskog basena, Strateška procena uticaja na životnu sredinu i dr.) **se neispunjavaju i prenebregavaju. Koristi se pozicija jačeg, zaštićenog i amnestiranog od pravnog poretka i vladavine prava.**

(3)

Zvanični **podaci o zdravstvenom stanju stanovništva**, broju obolelih i smrtnim ishodima koje prikupljaju i objavljuju regionalne zdravstvene ustanove (zavodi za javno zdravlje u okruzima) prikazuju se zbirno, po okruzima ili u najboljem slučaju na nivou opštine, dok podaci **po naseljima nisu dostupni**. U izveštajima i analizama koje se mogu naći na mreži, u potpunosti su izostavljeni podaci koji se odnose na seoska naselja. Ni jedan podatak se ne odnosi na naselja pojedinačno. Svakako da ovakav način obaveštavanja ne doprinosi unapređenju informisanosti lokalnog stanovništva, nego je pre razlog za strah i neizvesnost da li se među ugroženim naseljima nalazi i njihovo.

(4)

Na pitanje šta se može učiniti da se situacija u Kličevcu poboljša i unapredi u pogledu **položaja žena**, dati su neki predlozi, od kojih navodimo one koji se mogu realizovati u lokalnoj zajednici: da se žene osposobe i organizuju da privređuju, da budu ekonomski samostalne, da se aktivnije uključe u organizacije i institucije u selu i da muškarci budu ti koji će podržavati i podsticati žene da se uključuju u aktivnosti od javnog interesa u naselju. Po našem sudu, **ekonomsko i imovinsko osamostaljivanje žena je osnovni uslov za ostanak žena u seoskim naseljima, a time i za opstanak naselja i seoskih područja u Srbiji**. Mlade žene u znatno većem procentu napuštaju seoska naselja u Srbiji u poređenju sa njihovim muškim vršnjacima. Jasno je da muškarac bez žene ne može zasnovati porodicu, imati decu i obezediti reprodukciju gazdinstva. Dakle, ekonomsko i imovinsko osnaživanje žena je uslov opstanka ruralnih područja u Srbiji a to se ne može ostvariti bez aktivne i ključne uloge i odluke muškaraca.

SAŽETAK

Organizacija civilnog društva *CEKOR – Centar za ekologiju i održivi razvoj* u saradnji sa lokalnom organizacijom civilnog društva *Kličevački idol* organizovala je sprovođenje anketnog istraživanja s ciljem da se čuju mišljenja i stavovi građana o problemima i teškoćama svakodnevnog života u naselju Kličevac, o aktivnostima koje bi mogle pomoći da se uslovi života unaprede, kao i o budućnosti naselja i njegovim razvojnim perspektivama.

Poslednjih pedeset godina naselje Kličevac beleži kontinuirano opadanje broja stanovnika. U periodu 1961-2011 broj stanovnika je više nego prepolovljen (sa 2.624 na 1.078), a broj domaćinstava je smanjen za nešto manje od jedne polovine (sa 556 na 340), što između ostalog ukazuje na snažan trend iseljavanja i starenja stanovništva. Prema projekcijama kretanja broja stanovnika u naselju Kličevac, datim u *Prostornom planu područja posebne namene Kostolačkog lignitskog basena*, u prvoj varijanti očekuje se dalji pad broja stanovnika – 1020 u 2015. godini i 960 u 2022. godini, dok druga varijanta predviđa blago povećanje broja stanovnika - 1150 u 2015. godini i 1110 u 2022. godini.

Smanjivanje broja stanovnika i domaćinstava u Kličevcu bilo je znatno veće od proseka za kategoriju ostala naselja u opštini Požarevac. Ovo ukazuje da su u naselju Kličevac znatno snažniji faktori koji utiču na iseljavanje i napuštanje naselja, nego što je to slučaj sa većinom ostalih seoskih naselja u opštini Požarevac. Posledice ovakvih demografskih kretanja vidljive su u strukturi domaćinstava i u visokoj prosečnoj starosti građana Kličevca. Samačka i dvočlana domaćinstva čine gotovo polovinu (45,6%) domaćinstava u Kličevcu i može se pretpostaviti da je najveći broj ovih domaćinstava u kategoriji staračkih (bez članova mlađih od 65 godina). Prema podacima iz Popisa 2011 godine, prosečna starost stanovništva u naselju Kličevac je 48,6 godina (47,7 kod muškaraca i 49,5 kod žena) a u seoskim naseljima opštine Požarevac 44,6 godina.

U *Prostornom planu područja posebne namene Kostolačkog lignitskog basena* kao i u *Strateškoj proceni uticaja*, identifikovani su neki od ključnih problema u naselju Kličevac (problemi sa zdravstveno ispravnom pijaćom vodom, smanjenje površine obradivog zemljišta, negativan uticaj iz pravca kopa i termoelektrane i obaveza podizanja imisionih šuma oko ugroženih naselja i dr.). U poglavlju o životnoj sredini Kličevac je svrstan u zonu II – područja ugrožene životne sredine i propisane su brojne tehničko-tehnološke, operativne i organizacione mere radi suzbijanja odnosno smanjenja negativnih uticaja. U poglavlju o ostvarivanju Prostornog plana detaljno su navedeni kriterijumi, mere i instrumenti za ostvarivanje planskih propozicija i obaveza javnog sektora (resorna ministarstva, JP EPS, lokalna uprava).

Anketiranje građana naselja, na osnovu koga je napisan ovaj Izveštaj, urađeno je tokom novembra i decembra 2017. godine. Anketni upitnik, dat u Prilogu, sadrži 36 pitanja od kojih je veći broj sa tzv. otvorenim odgovorima. Učešće u anketi prihvatilo je 188 domaćinstava.

To predstavlja 55,3% domaćinstava u odnosu na broj domaćinstava evidentiran u Popisu 2011. godine, odnosno 55,8% u odnosu na broj stalno nastanjenih stanova prema istom Popisu. Sagovornici na terenu i članovi udruženja građana „Kličevski idol“ procenjuju da je broj aktivnih, odnosno „živih“ domaćinstava u kojima je neko stalno prisutan tokom cele godine oko 303. U odnosu na taj broj, procenat anketiranih domaćinstava je 62%.

Većina sagovornika u Anketi su muškarci (81,4%). Od 34 domaćinstva u kojima je žena bila sagovornik, 11 domaćinstava (32,4%) su jednočlano odnosno samačko domaćinstvo.

Zaposlenost je niska - broj stalno zaposlenih je manji od broja anketiranih domaćinstava. U nekom od pogona Elektroprivrede Srbije zaposleno je 34 lica iz 32 anketirana domaćinstva. Najbrojnija kategorija sa stalnim prihodima su penzioneri, koji čine četvrtinu stanovništva u anketiranim domaćinstvima. Gotovo polovina su poljoprivredni penzioneri (46,4%). Poljoprivredom se bave 49,5% anketiranih domaćinstva. Visok udeo domaćinstava koja se bave poljoprivredom na dnevni red stavlja pitanje o ispunjavanju obaveza koje se tiču zaštite životne sredine i smanjenja odnosno eliminisanja negativnih učinaka rada kopa i termoelektrane. Jer ovde nije u pitanju samo uticaj zagađene životne sredine na zdravlje, nego i direktni negativni uticaji na privređivanje i ekonomsku situaciju domaćinstava.

U Anketi smo dobili podatak da 70,2% domaćinstava ima članove sa zdravstvenim tegobama. Ukupno sa zdravstvenim tegobama označeno je 215 građana, a to je nešto više od četvrtine (26,3%) građana (819) koji žive u anketiranim domaćinstvima. Građani su najčešće navodili kardio-vaskularna obolenja, astmu, bronhitis i plućne bolesti, visok pritisak, oboljenja kičme, kostiju, zglobova i reumatske bolesti, dijabetes, moždana obolenja i neurološke bolesti, bolesti očiju, psihičke teškoće, kancer, gastro-enterološka obolenja, oboljenje štitne žlezde, bubrega i urinarnog trakta, i alergiju. Iz razgovora sa građanima razumeli smo da ne postoje organizovani sistematski pregledi i da ne postoje podaci da li i u kom obimu su oboljenja uzrokovana stanjem životne sredine, a koliko osobenim stilovima života obolelih lica i članova njihovih porodica.

Više od polovine anketiranih je reklo da zna da je životna sredina generalno zagađena i da je to najveći problem života u naselju. Kao drugu najčešću vrstu informacije o problemima sa životnom sredinom navedeni su buka, smrad i drugi štetni uticaji od kopa, približavanje kopa i planirano pepelište. Veći broj anketiranih su naveli probleme sa divljim deponijama, lošom odnosno nepostojećom organizacijom odnošenja smeća i komunalnim službama uopšte, nepostojanjem kontejnera za smeće i sličnim nerešenim pitanjima odlaganja i tretmana otpada u naselju. Ne mali broj anketiranih ukazuje na probleme sa vodom za piće, nepostojanje naseljske kanalizacije, gubljenje vode u bunarima, visoke podzemne vode u pojedinim delovima naselja, snažne vibracije i podrhtavanje tla, pucanja zidova na objektima i dr. Razne vrste zagađenja i štetne posledice radova na kopu i termoelektrane vidljivi su golim okom – prašina, dim, buka, vibracije, propadanje useva, smrad i neprijatni mirisi.

Veliki broj sagovornika kaže da ne postoji praksa sistematskog, kontinuiranog i pouzdanog obaveštavanja građana o stanju životne sredine, što je, treba naglasiti, njihovo osnovno građansko pravo, koje je država obavezna da im garantuje, bez obzira šta je izvor i koji su uzroci zagađenja. Sporadično prenošenje nepotpunih i neproverenih informacija je najgori način informisanja, naročito u okolnostima kada se radi o problemu koji se ne može prikriti i čije postojanje je očigledno. U selu se održavaju javni skupovi o problemima života u naselju i negativnog uticaja od kopa i elektrane. Međutim iz odgovora nismo mogli doći do pouzdanije informacije o posećenosti skupova, a naročito njihovog uticaja/učinka na rešavanje problema zbog kojih se i sazivaju.

Štete na imovini i obezvređenost imovine je jedna od vidljivih, merljivih i nespornih posledica uticaja kopa i termoelektrane na naselje Kličevac. Više od četiri petine anketiranih građana tvrde da aktivnosti na vađenju i preradi uglja izazivaju određene štete na njihovoj imovini. To su štete na objektima (stambeni, pomoćni, poljoprivredni) koje se pokazuju kao pukotine i/ili pucanje zidova, ploča, sleganje tla i sl., zagađenje okoline, buka, smrad, prašina, visoke podzemne vode, koje često nadiru u podrumu i ugrožavaju temelje objekata, unose smrad i vlagu i ružiniraju objekat, gubitak vode u bunarima u pojedinim područjima naselja. Obezvređenost imovine može se ceniti i po gotovo nepostojećoj tržišnoj ceni imovine, koja nema kupca. Ne mali broj sagovornika tvrdi da je razlog što se do sada nisu odselili iz Kličevca nemogućnost da prodaju imovinu.

Anketa je pokazala da većina sagovornika (preko 80%) smatra da postoje rešenja za smanjenje zagađenosti životne sredine i negativnih uticaja sa kopa i od rada termoelektrane i ostalih pogona odnosno da je moguće poboljšati uslove života u selu i samim tim obezbediti opstanak i bolju i izvesniju budućnost Kličevca. Gotovo svi sagovornici smatraju da postoje obaveze koje javni akteri (EPS, lokalna samouprava, resorna ministarstva i drugi) imaju prema žiteljima naselja Kličevac, čije trajanje je daleko duže od aktivnosti na eksploataciji i preradi uglja. Pored toga, smatramo važnim mišljenje većine sagovornika da se veliki i sasvim očigledni problemi svakodnevnog života u naselju mogu rešiti, a da to zavisi pre svega od volje i odluke javnog sektora i aktera uključenih u eksploataciju uglja i proizvodnju električne energije.

Više od polovine sagovornika (54,8%) zagovara preseljenje kao opciju ukoliko se ne poboljšaju uslovi života u naselju odnosno kao opciju koja je jedino moguća imajući u vidu već dostignuti nivo degradacije životne sredine i uslova života koji ugrožavaju zdravlje, privređivanje i uopšte egzistenciju meštana. Nešto više od trećine sagovornika (34,5%) smatra da naselje bezuslovno treba da ostane, ali da se mora raditi na poboljšanju uslova života i unapređenju životne sredine.

Više od polovine anketiranih (55,9%) su odgovorili da bi želeli da se isele iz Kličevca, dok 42,0% to ne bi uradili. Sagovornici koji su odgovorili da bi se iselili iz Kličevca mahom su ponovili razloge i probleme svakodnevnog života u naselju, za koje oni smatraju da su dovoljan

razlog da svoju porodicu izmeste iz ovakvog okruženja. Trećina sagovornika (34,0%) su već razmišljali od iseljavanja iz naselja. Finansijski razlozi, tj, nedostatak ili nemanje novca za kupovinu novog stambenog prostora i poljoprivrednog zemljišta su najčešći razlog zašto se domaćinstvo nije odselilo iz naselja. Ostali razlozi se znatno ređe pominju, kao što su starost, bolest, zaposlenost i sl. Međutim i tu se indirektno pominju finansije bilo kao velika vrednost imovine koja se praktično ne može prodati, bilo kao izneverena obećanja da će situacija u selu biti sanirana a uslovi za život poboljšani.

U završnom komentaru građani su rekapitulirali uslove da se ostane u selu Kličevac i da domaćinstvo tu nastavi da živi. Navodimo neke od najčešće pominjanih uslova: Poboljšanje lokalnih puteva; Izgradnja naseljske kanalizacije; Izgradnja mreže daljinskog grejanja; Rešavanje pitanja gradskog vodovoda i obezbeđivanje zdrave vode za piće; Regulisanje deponovanja otpada, zatvaranje divljih deponija; Zapošljavanje radno sposobnih članova domaćinstva, naročito mladih koji masovno napuštaju selo; Unapređenje kvaliteta javnih usluga, a naročito dostupnosti zdravstvene zaštite (neophodno je svakodnevno prisustvo lekara u Domu zdravlja u Kličevcu); Odustati od formiranja pepelišta koje će sasvim sigurno doprineti pogoršanju stanja životne sredine; Aktivnija i posvećenija delatnost mesne zajednice i bolja saradnja članova MZ; Uvođenje komunalnog reda i sankcije za građane koji ga ne poštuju; Poštovanje propisa i standarda utvrđenih u dokumentima (Prostorni plan, monitoring stanja životne sredine, javna dostupnost podataka o merenju kvaliteta vazduha, vode i drugih elemenata sredine). Odgovori dobijeni u Anketi nameću obavezu stalnog monitoringa aktivnosti na ugljenokopu i javnog uvida u evidentirane podatke i vrednosti. Ovakve obaveze slede kako iz prostorno-planske dokumentacije na osnovu koje je utvrđen pravni osnov (javni interes) za aktivnosti vađenja i prerade uglja, tako i iz normativnog sistema države, koji uključuje i pravno obavezujuće dokumente kao što su Ustav Republike Srbije i Evropska konvencija o ljudskim pravima, koji obavezuju državu i njene službe da garantuju mirno uživanje/korišćenje imovine građana.

Osnovni zaključci iz razgovora u fokus grupama su da je evidentna pasivnost građana i očekivanje da će neko drugi (država, partija, neko ko ima moć) da reši probleme svakodnevnog života u naselju. Drugo ograničenje je strah od bavljenja javnim poslovima. Izvesno je da postoji strah među građanima od javnog angažovanja i aktivnosti u javnom interesu. U svakoj javnoj aktivnosti prvo se pita koja stranka stoji iza te aktivnosti. Strah od javnih aktivnosti koje se odnose na zaštitu osnovnih prava i interesa lokalnog stanovništva (imovinska prava, životna sredina, zdravlje ljudi...) je osnovni ograničavajući faktor za unapređivanje i intenziviranje udruživanja građana radi ostvarivanja zajedničkih interesa i zaštitu svojih građanskih i imovinskih prava. Neophodno je na lokalnom nivou razvijati kulturu dijaloga i obrazovati građane o važnosti udruživanja radi rešavanja lokalnih problema. Aktivisti lokalne organizacije civilnog društva su detaljno naveli i obrazložili probleme svakodnevnog života u naselju Kličevac. Gotovo sve navedene probleme i teme su pominjali anketirani građani tokom sprovođenja Ankete. Nema sumnje da se radi o teškoćama svakodnevnog života koji se godinama gomilaju a koji se ne rešavaju. S jedne strane, očigledna je nedovoljna moć, pasivnost i nepostojanje zajedničke odluke da se problemi stavljaju na dnevni red i da se aktivnije traže načini za njihovo rešavanje.

Najčešća reakcija je pasivno iščekivanje da neko drugi reši probleme i pokrene aktivnosti sa mrtve tačke ili napuštanje naselja odnosno pripreme da se porodica iseli iz Kličevca. S druge strane, javno preduzeće i zvanični akteri (lokalne i republičke vlasti) koriste poziciju „delanja u javnom interesu“ koju im obezbeđuje činjenica da proizvode električnu energiju, i taj interes smatraju superiornim i od većeg prioriteta u odnosu na osnovna ljudska prava žitelja u naseljima pod uticajem aktivnosti na vađenju i preradi uglja. Brojne obaveze u odnosu na garantovanje prava (imovina, ekonomska prava) i zaštitu stanovništva (zdravlje, bezbednost, sigurnost) koje su jasno definisane u planskim dokumentima na osnovu koji je utvrđen javni interes za aktivnosti na području Kostolačkog basena (Prostorni plan područja posebne namene Kostolačkog lignitskog basena, Strateška procena uticaja i dr.) jednostavno se neispunjavaju i prenebregavaju. Koristi se pozicija jačeg, zaštićenog i amnestiranog od pravnog poretka i vladavine prava. Zvanični podaci o zdravstvenom stanju stanovništva, broju obolelih i smrtnim ishodom koje prikupljaju i objavljuju regionalne zdravstvene ustanove (zavodi za javno zdravlje u okruzima) prikazuju se zbirno, po okruzima ili u najboljem slučaju na nivou opštine, dok podaci po naseljima nisu dostupni. U izveštajima i analizama koje se mogu naći na mreži, u potpunosti su izostavljeni podaci koji se odnose na seoska naselja. Ni jedan podatak se ne odnosi na naselja pojedinačno. Svakako da ovakav način obaveštavanja ne doprinosi unapređenju informisanosti lokalnog stanovništva, nego je pre razlog za strah i neizvesnost da li se među ugroženim naseljima nalazi i njihovo. Žene u selu su pasivne i nevidljive. Naše sagovornice u fokus grupi su se složile: da je neophodno se žene osposobljavaju i organizuju da privređuju, da budu ekonomski samostalne, da se aktivnije uključuju u organizacije i institucije u selu i da muškarci budu ti koji će podržavati i podsticati žene da se uključuju u aktivnosti od javnog interesa u naselju. Po našem sudu, ekonomsko i imovinsko osamostaljivanje žena je osnovni uslov za ostanak žena u seoskim naseljima, a time i za opstanak naselja i seoskih područja u Srbiji. Mlade žene u znatno većem procentu napuštaju seoska naselja u Srbiji u poređenju sa njihovim muškim vršnjacima. Jasno je da muškarac bez žene ne može zasnovati porodicu, imati decu i obezediti reprodukciju gazdinstva. Dakle, ekonomsko i imovinsko osnaživanje žena je uslov opstanka ruralnih područja u Srbiji a to se ne može ostvariti bez aktivne i ključne uloge i odluke muškaraca.

SUMMARY

Civil society organization *CEKOR – Center for Ecology and Sustainable Development* in cooperation with local Civil Society Organization „*Kličevački Idol*“ has organized survey in order to examine opinions and views of citizens of Kličevac settlement on problems and difficulties they are facing with in everyday life, activities that could improve living conditions as well as the future of this settlement and its prospect for development.

In the last 50 years, Kličevac settlement characterizes continual decrease in the number of residents. In the period between 1961 and 2011, the number of residents was more than halved (from 2 624 to 1 078 citizens) while the number of households decreased somewhat less than half (from 556 to 340) showing the strong trend of migration and aging. One prediction of migrations in Kličevac municipality, published in *Special Purpose Area Spatial Plan of Kostolac Lignite Basin*, states that further decrease in the number of residents is expected (1020 in 2015 and 960 in 2022) while the other one projects mild increase in the number of residents (1150 in 2015 and 1110 in 2022).

Decrease in the number of citizens and households in Kličevac was far above the average for the category „other settlements“ in Požarevac municipality. This indicates that factors influencing migrations are much strongly present in Kličevac settlement than in majority of other rural settlements in Požarevac municipality. The consequences of such demographic trends are visible in the households' structure and in high average age of Kličevac residents. Single headed households and two-member households accounts for almost one half (45.6%) of all households in Kličevac. It is reasonable to assume that majority of these households are in the category of elderly households (i.e. without members younger than 65). According to 2011 Census, average age of Kličevac residents was 48.6 (47.7 for men and 49.5 for women) while in other settlements in Požarevac municipality was 44.6.

In *Special Purpose Area Spatial Plan of Kostolac Lignite Basin* as well as in *Environmental Impact Assessment Study*, as some of key problems in Kličevac settlement have been identified the following: problems with healthy drinking water, reduction of farmlands, negative impact from the open-pit and thermal power plant, obligation of planting protected green areas around endangered settlements, etc. In the Environment chapter, Kličevac has been placed in Zone II – area with endangered environment, and numerous technical, technological, operational and organizational measures for eradication and lowering of the negative impact have been prescribed. The Chapter on Spatial Plan implementation stipulates detailed criteria, measures and instruments for the implementation of planning propositions and obligations of the public sector (line ministries, EPS public enterprise, local self-government).

Interviews with Kličevac settlement residents, based on which this report is written, were conducted in November-December 2017. The questionnaire (attached to this report) encompasses

36 questions, majority of which are open-ended questions. 188 households took part in the survey which represents 55.3% of the total number of households registered in 2011 Census and 55.8% of the total number of permanently occupied houses according to the same Census. However, respondents and members of „Kličevački idol“ organization estimate that there is 303 „living“ households, i.e. those in which someone actually lives throughout the year in which case the percentage of interviewed households is 62%.

Majority of respondents were man (81.4%) while out of 34 households in which women were respondents, 11 households (32.4%) were single headed households.

Employment is low – the number of permanently employed persons is lower than the number of interviewed households. 34 persons are employed in some of branches of Public Enterprise „Elektroprivreda Srbije“. The most numerous category of residents with steady income are pensioners which accounts for one quarter of residents in interviewed households. Almost half of them are holders of agricultural pensions (46.4%). In addition, 49.5% of interviewed households work in agriculture. The high percentage of households working in agriculture raises the question on fulfilling the obligations pertaining to protection of environment and decreasing and eliminating the negative impact of open-pit and thermo-power plant operations. Namely, it is not only the matter of environmental pollution impact on health but also of its direct negative impact on economy and economic status of households.

The survey shows that 70.2% of households have members with health problems; total of 215 residents have some medical problems which accounts for somewhat more than quarter (26.3%) of residents (819) that live in interviewed households. The most commonly listed illnesses were: cardiovascular, asthma, bronchitis and pulmonary diseases, high blood pressure, problems with spine, bones, joints and rheumatoid diseases, diabetes, various brain diseases and neurological illnesses, eye problems, psychological difficulties, cancer, gastroenterological illnesses, illnesses of thyroid gland, kidney and urinary tract, and allergies. Interviews with citizens show that there are no regular medical check-ups, but also that there are no data whether and to what extent these diseases were caused by environmental conditions or merely by personal life styles of sick persons and members of their families.

More than half of respondents have said that they know that environment is generally polluted and that it is the major problem that affects living in Kličevac. Other problems related to the environment that was listed are as follows: noise, bad smell and other negative impacts from open-pit, approaching the open-pit closer to residential area and planned ash deposit area. Many respondents also pointed to: problems with illegal dumps, poor or absent organization of waste removal and communal services in general, lack of dumpsters and other similar unresolved issues related to garbage disposal and treatment of waste in the settlement. Finally, significant number of respondents underlined problems pertaining to drinking water problems, lack of sewage, loss of water in wells, high underground waters in some parts of the settlement, strong vibrations

and shaking of the ground, cracking of walls on structures, etc. Various types of pollution and negative impact of open-pit and thermo-power plant operations are visible to the naked eye: dust, smoke, noise, vibrations, deterioration of crops, bad smell, etc.

Large number of respondents says that there is no practice of systematic, continual and reliable informing of citizens on the status of environment, which is their basic civic right that state is obliged to guarantee regardless of source and cause of pollution. Sporadic transmission of incomplete and unverified information is the worst way of informing, particularly when the problem cannot be hidden because it is obvious. There are public meetings in Kličevac on the problems of living in the settlement and the negative impact from open-pit and thermal power plant. However, responses did not provide reliable information on the meetings' attendance and in particular on their influence/effect on resolving the issues for which they have been convened.

Damage to the property and depreciation of the property is one of visible, measurable and indisputable consequence of the open-pit and thermal power plant impact to the Kličevac settlement. More than four-fifths of respondents claim that activities on extraction and processing of coal cause some damage to their property such as: damage to structures (residential, auxiliary, agricultural) visible as cracking of walls, floors, soil subsidence, etc., pollution of environment, noise, bad smell, dust, high underground waters which often flood basements and undermine structures' foundation, bring bad smell and mold and ruin the structures and loss of water in the wells in some parts of the settlement. Depreciation of the property is manifested by virtually non-existent market value of property, without buyers. Inability to sell their property is the reason they mentioned for not leaving Kličevac already.

The survey has indicated that the majority of respondents (over 80%) contend that there are solutions for decreasing the environmental pollution and the negative effects of the open-pit and of the thermal power plant and other operating plants. In other words, it is possible to improve the living conditions in the village and thus ensure the survival and better, more feasible future of Kličevac. Almost all of the respondents believe that there are obligations of public actors (EPS, local self-government, the line ministries and others) towards the inhabitants of Kličevac whose history is much longer than the activities related to coal exploitation and processing. Furthermore, we find important the opinions of the majority of respondents claiming that the big and obvious problems of everyday life in the village could be solved and that this primarily depends on the will and decisions of the public sector and actors involved in the exploitation of coal and production of electric power.

More than a half of the respondents (54.8%) advocates resettlement as an option in case that the conditions in their settlement do not improve. In that case, this would be the only option, considering the achieved level of degradation of the environment and living conditions that affect health, economy and existence of the inhabitants. About one third of the respondents

(34.5%) however believe that the settlement should unconditionally remain, but that one should work towards improving the living conditions and environment.

More than a half of the respondents (55.9%) answered that they would leave Kličevac, while 42.0% would not. The respondents who wished to leave Kličevac mainly referred to everyday problems in the settlement considering them as sufficient reason to move their families from such an environment. One third of the respondents (34.0%) have already considered leaving the settlement. Financial reasons, i.e. the lack of money for buying new place of living or land property are the most frequent reason why a household has not left the settlement. Other reasons such as: old age, health problems, employment, etc. are less frequently mentioned. However, financial concerns are indirectly mentioned, too: either as the value of property that practically could not be sold, or as unfulfilled promises that the situation in the settlement and living conditions would be improved.

In their closing comments, citizens summarized the conditions under which they and their households would stay in Kličevac among which the following were mentioned the most: improvement of local roads; construction of sewage; construction of the central heating system; addressing the problem of city's water supply and provision of healthy drinking water; regulation of waste disposal and closing of illegal dumps; provision of employment for inhabitants, in particular the young ones who leave Kličevac in large numbers; improvement of the health care quality (the presence of doctors on daily basis is necessary in Kličevac health center); abandoning the plan of constructing the ash disposal area which will certainly contribute to further deterioration of the environment; more active role and devotion of the local community and better cooperation of its members; enforcing the communal order and sanctions for those who do not respect it; respecting the regulations and standards stipulated by documents such as: Spatial Plan, monitoring of the status of environment, public availability of data on measuring the quality of air, water and other elements. The survey responses raise the necessity of continual monitoring of the coal mine operations and public insight in obtained data and values. This has foundation in spatial-planning documents on which legal ground (public interest) for extraction and processing of coal has been defined, but also in state normative system which includes legally binding documents such as the Constitution of the Republic of Serbia and the European Convention on Human Rights obligating the state and its services to guarantee peaceful enjoyment of possessions by citizens.

Main conclusions that could be drawn from focus groups are - obvious citizens' passiveness and expectations that someone else (state, party, someone powerful) will solve the problems of everyday life in the settlement. There is also a fear of participating in public affairs. Fear of public engagement and performing the activities which are in public interest is evident among citizens. In every public activity, the first question that has been raised is – what political party is behind that activity. The fear of public engagement pertaining to protection of basic rights and interests of local citizens (property rights, environment, public health, etc.) has been the main

limiting factor for improvement and intensification of association of citizens in order to fulfil their common interests and protect their civic and property rights. It is necessary to develop the culture of dialogue at the local level and to educate citizens on the importance of associating for the purpose of solving the local problems. The local civil society organization activists stated in detail and elaborated the problems of everyday living in Kličevac settlement. Almost all of these problems have also been mentioned by interviewed citizens during the survey. It is obvious that these problems have been accumulating for years and not being resolved. On one hand, it is evident that there is insufficient power, passivity and lack of joint decision to put the problems on the agenda and more actively search for means to deal with them. The most common reaction is either passive expectation that someone else will solve the problems and launch activities that would break a deadlock or leaving/preparing to leave the settlements. On the other hand, public enterprise and local and republic authorities use their positions of „working for public interest“, which is secured by the fact that they produce electric power. They consider this interest as superior, and more important, than the basic human rights of the inhabitants in settlements influenced by activities related to mining and processing coal. Numerous obligations concerning the guarantee of rights (property, economic rights) and protection of population (health, security, safety), that are clearly defined in plan documents underlying public interest for the activities in the area of the Kostolac Basin (*Special Purpose Area Spatial Plan of Kostolac Lignite Basin, Environmental Impact Assessment Study*, etc.) are simply ignored and neglected. The position of a more powerful actor, protected and amnestied by the legal authority and rule of law, is used in this context. Official data on the citizens' health condition, number of sick persons and deceased ones, collected and published by regional health institutions (institutes for public health in districts) have been presented as a sum - per districts or at best per municipality- while these data are not available for settlements. In reports and analyses that could be found on the internet, data which pertain to villages are completely omitted. None of this data is related to settlements individually. Of course, this mode of information does not contribute to improving the knowledge of local population; it is rather the reason for fear and uncertainty in case that their own settlement has been included in the list of endangered settlements.

Women in the village are passive and invisible. Our female respondents in the focus group agree: it is necessary that women are enabled and organized to work, to be economically independent, to more actively participate in the village organizations and institutions, as well as that men support and incite women to participate in activities of public interest in their settlement. In our opinion, economic and property independence of women is a basic condition for women to stay in villages, which implies the survival of settlements and rural areas in Serbia. In comparison with their male peers, a greater percentage of young women leave villages in Serbia. It is clear that a man without a woman cannot establish family, have children and provide reproduction of a household. Therefore, economic and property empowerment of women is a precondition for the survival of rural areas in Serbia, and this cannot be achieved without the active, key roles and decisions of men.

PRILOZI

(1)

Vidljivost uslova svakodnevnog života žitelja Kličevca na internetu. Na internetu / mreži smo našli nekoliko informacija o selu Kličevac, koje se odnose na teme kojima smo se bavili u ovom Izveštaju. Navodimo neke od njih kao ilustraciju dostupnosti informacija o problemima svakodnevnog života žitelja ovog naselja koji su uzrokovani faktorima različitim od onih karakterističnih za većinu ostalih seoskih naselja u Srbiji.

1.1. Odluka o utvrđivanju erozionih područja na teritoriji grada Požarevca – (2) Kličevac – Rečica (KO Kličevac, KO Rečica) (Službeni glasnik grada Požarevca, 5/09).

1.2. E-Kapija (19.11.2013) Projekat vodosnabdevanja sela Kličevac u završnoj fazi. Potpisan ugovor o izgradnji 7,8 km vodovodne mreže. Rok za završetak radova je 90 dana. Realizacijom ovog posla biće zakruženo širenje primarne i sekundarne mreže u ukupnoj dužini od 26 km. **Komentar:** Sagovornici su tokom terenskog obilaska rekli da je vodovodna mreža izgrađena, ali da se voda još uvek kategoriše kao tehnička.

1.3. Water supply for Klicevac. (<http://pozarevac.rs/vodosnabdevanje-naselja-klicevac>) „The leaders of the city officials and representatives of Pozarevac company „Termoeletrane i kopovi Kostolac“ visited Klicevac where wall is builded to prevent landslides, construction works on the water spring, and rural water supply network and arrange spaces for recreation rooms within „Dom kulture“. The total value of these investments is more than 200 milion dinars, mainly for supplying healthy drinking water, which represents an investment PD „TE-KO“. (20 January, 2012).

1.4. Kvalitetna pijaća voda meštanima Kličevca. Danas, 16. februar 2016 (<http://www.danas.rs/drustvo/kvalitetna-pijaca-voda-mestanima-klicevca>)

„Povodom okončanja projekta uvođenja zdrave pijaće vode u podunavsko naselje Kličevac, skupu su prisustvovali predstavnici investitora - Privrednog društva „Termoeletrane i kopovi Kostolac“: donedavni direktor Kompanije Dragan Jovanović i novi čelnik ove firme Goran Horvat, koji se ovom prilikom prvi put obratio javnosti u tom svojstvu, kao i predstavnici lokalne samouprave grada Požarevca - gradonačelnik Miomir Ilić, predsednik Skupštine grada Bane Spasović, sa svojim saradnicima i načelnik Braničevskog okruga Aleksandar Đokić. Prošle godine PD „Termoeletrane i kopovi Kostolac“ završilo je realizaciju projekta izgradnje vodovodne mreže u selu Kličevac. U toku 2014. godine, priključivanjem preostala 242 domaćinstva na sekundarnu vodovodnu mrežu, trajno je rešeno pitanje vodosnabdevanja meštana ovog mesta. Nakon posete domaćinstvu porodice Miladinović u Kličevcu vodeći ljudi kostolačke energetske kompanije i grada Požarevca, govorili su o značaju ovog projekta. Goran Horvat, v.d. direktor PD „TE – KO Kostolac“ : „PD „TE – KO Kostolac“ je i ovim činom dokazalo da je društveno odgovorna kompanija i da praktično u svojoj delatnosti, pored osnovne proizvodnje uglja i kilovat – sata, bavi se i poboljšanjem uslova života ljudi iz ovog kraja, kazao je Goran Horvat, na prvom javnom pojavljivanju nakon imenovanja na

mesto v. d. direktora kostolačke kompanije, na početku i nastavio: – Vodoizvorište Kličevac je izgrađeno 2011. godine, a nakon izgradnje primarne i sekundarne mreže za vodosnabdevanje priključeno je 479 domaćinstava na vodovodnu mrežu, znatno su poboljšani uslovi života meštana ovog sela. Tehnički deo posla je urađen, a ostaje da se pitanje vodovoda formalno – pravno reši i zahtev za legalizaciju objekta je poslat gradskoj upravi Požarevca i očekujemo dalje korake od njih“, istakao je Horvat. Govoreći o realizaciji projekta, Dragan Jovanović, izvršni direktor EPS-a za proizvodnju električne energije, naveo je da je ovaj investicioni projekat, koji je PD „TE – KO Kostolac“ sprovodio završen sa tehničke strane i da je cela Mesna zajednica Kličevac opremljena sekundarnim sistemima za snabdevanje vodom. „Zadatak kostolačke kompanije je izvršen i radovi na infrastrukturi, sa ciljem da se ublaže negativni efekti koje proizvodimo radom naših rudarskih sistema“, kaže Jovanović. Predodvodnjavanje rudnika utiče na sliku podzemnih voda i da ne bismo čekali da selo ostane bez vode mi smo izgradili novu vodovodnu mrežu. Bitno je istaći da je intencija Vlade i države Srbije da komunalni sistemi, a pre svega sistemi snabdevanja pitkom vodom, budu u nadležnosti ovlašćenih institucija. U ovom slučaju je to JKP „Vodovod i kanalizacija“ iz Požarevca. Nadam se da će novo vodoizvorište nakon sprovođenja procedura oko imovinsko-pravnih odnosa i legalizacije objekta predati na upotrebu. Bez obzira što mi ovog momenta imamo saznanja da se radi o kvalitetnoj vodi, očekujemo da će to uskoro biti i zvanično i da će meštani Kličevca moći da koriste ovu vodu i za piće u skladu sa svim normativima“. Miomir Ilić, gradonačelnik Požarevca, podsetio je da je Kličevac trebalo da vodu dobije sa novog vodoizvorišta iz investicije koja je trebalo da ide preko Hidroelektrane „Đerdap“ zbog štetnog uticaja plavnih voda i podzemnih voda, koje su ugrožavale vodosnabdevanje meštana. Prilikom posete porodici Miladinović, gradonačelnik Ilić je naveo: „Ovaj projekat nije realizovan, a pošto se kop „Drmno“ razvijao Privredno društvo „TE – KO Kostolac“ je preuzelo obavezu i uradilo kompletan sistem za vodosnabdevanje. Gradska uprava će veoma brzo, imajući u vidu da novi zakon omogućava i zahteva da se što pre i ažurnije obezbede sve neophodne dozvole za izgradnju i legalizaciju vodoizvorišta, pre svega u Starom Kostolcu i Kličevcu. To će omogućiti da se širi vodovodna mreža na celoj teritoriji grada Požarevca. U narednih pet godina grad će obezbediti infrastrukturu vodovodnog sistema za sva seoska naselja u Pomoravskom i Stiškom delu, a time obezbediti bolje uslove za život i rad svih građana“ istakao je Ilić. Predsednik MZ Kličevac Slaviša Ivković zahvalio je vodećim ljudima Privrednog društva „TE – KO Kostolac“ i grada Požarevcu, koji su najzaslužniji za završetak ovog značajnog projekta, koji će omogućiti snabdevanje meštana kvalitetnom i zdravom pijaćom vodom. Ivković je izrazio i očekivanje da će pravna procedura biti brzo završena.

1.5. Predsednici šest mesnih zajednica: CEKOR obmanjuje meštane, manipuliše i stiče korist. E-Braničevo. 03.06-2016. (http://ebranicevo.com/predsednici_sest_mesnih_zajednica_cekor_obmanjuje_mestane) Na ovoj adresi objavljena je vest da su predsednici saveta mesnih zajednica Drmno, Bradarac, Kličevac, Rečica, Bubušinac i Maruljevac obavestili javnost o nedostojnim aktivnostima NVO CEKOR (Centar za ekologiju i održivi razvoj), te da ta „organizacija ne zastupa naše interese, već manipulišući meštanima, uz izgovor da se brinu o zaštiti životne sredine i ekonomskom boljitku ljudi u blizini energetske objekata, promovišu

sebe i stiču značajnu materijalnu korist. Obmanjujući građane, a time i celokupnu javnost Srbije, CEKOR samo ispunjava svoje interese bez namere da ispuni obećanja, koja predstavnici ove nevladine organizacije mesecima nude stanovnicima mesnih zajednica Drmno, Bradarac, Kličevac, Rečica, Bubušinci i Maruljevac“. Predsednici šest mesnih zajednica dalje kažu da „Pod plaštom zaštite životne sredine i promocije obnovljivih izvora, postavljaju se kao zaštitnici i traže novčana sredstva od stranih i domaćih donatora i raznih ministarstava. O tome svedoče i krivične prijave koje su građani naših mesnih zajednica podneli protiv CEKOR-a. Predstavnici CEKOR-a rade u sprezi sa pojedinim advokatima i nije usamljen slučaj jednog od advokata, koji naplaćuje enormne sume za zastupanje građana na sudu, koje prethodno ubede, da samo pred sudom mogu rešiti svoj slučaj. Stvarni ishodi ih demantuju i građanima još na teret padnu veliki advokatski i sudski troškovi. Želimo još jednom da istaknemo da javnost treba da zna da bilo kakvi zahtevi CEKOR-a u ime građana mesnih zajednica Drmno, Bradarac, Kličevac, Rečica, Bubušinci i Maruljevac, nisu legitimni, niti imaju našu podršku. Za sva naša prava borićemo se u zakonskim okvirima i u komunikaciji sa nadležnim institucijama“, navodi se u saopštenju koje su potpisali predsednici ovih šest mesnih zajednica. **U odgovoru na ovo saopštenje, predstavnici CEKOR-a kažu:** „Na primiljenu vest (<http://goo.gl/txyJak>³⁵) od grupe građana koji se predstavljaju kao predstavnici šest mesnih zajednica: Drmno, Babušinci, Bradarac, Kličevac, Maljurevac i Rečica, u kojoj se navodi da je Centar za ekologiju i održivi razvoj (www.cekor.org) samo naizgled zainteresovan za dobrobit svih građana Drmna, a zapravo sa njima manipuliše sa jedinom namerom da se „promoviše i da stekne materijalnu korist“, CEKOR ovu vest ocenjuje kao netačnu i neistinitu i demantuje istu u svom saopštenju u prilogu. Da sumiramo, aktivnosti CEKOR-a u naselju Drmno su isključivo i jedino usmerene da pomognu građanima Drmna da ostvare svoja ustavna i zakonska prava i obezbede pristojne uslove za život svojih porodica i budućnost svoje dece. Građani, ali i EPS, treba da se zapitaju koji su interesi i razlozi zašto jedna mala grupa tzv. predstavnika mesnih zajednica nastoji da opstruiše ova dobronamerna i na zakonu zasnovana nastojanja i aktivnosti. Ipak, pozivamo predstavnike mesnih zajednica na otvoren, pošten, konstruktivan i čovečanski dijalog oko budućnosti naselja Drmno i da se pozabave stvarnim problemima svoga sela odnosno da pomognu da se legitimni zahtev građana i građanki Drmna čuje u EPSu i Vladi Srbije i da se konačno pristupi raseljavanju ovog sela. (03.06.2016) (<http://cekor.org/>)

1.6. „*Ko će da „bdi“ nad gradom*“. Danas, 16 aprila 2015. „Grad Požarevac je raspisao javnu nabavku za usluge zaštite životne sredine, za šta je iz budžetskih sredstava izdvojeno 9.339.000 dinara, tako da će do kraja maja biti poznato ko će pratiti zagađenje površinskih voda, zagađenost vazduha i nivo buke u gradu i okolini. (...) Uzorkovanja i ispitivanje vode iz individualnih bunara obaviće se u 17 naselja (... Kličevac...), i to po 20 seoskih domaćinstava u svakom naselju“.

1.7. *Potpisan ugovor o gasifikaciji Požarevca*. (<http://www.srbijagas.com/press-centar/>) (15.03.2012) „... Pored gradskog dela grada Požarevca, ovim ugovorom predviđena je izgradnja gasovodne mreže u sledećim naseljima: ... Kličevac...“

---

³⁵ Originalnom dokumentu je pristupljeno dana 05.04.2018., a kopiju dokumenta možete naći i na http://www.cekor.org/documents/pages/668_2.pdf

1.8. Neke podatke o zdravlju stanovništva i stanju životne sredine nalazimo u studiji: *Postrojenje za odsumporavanje dimnih gasova TE Kostolac B. Ažurirana studija o proceni uticaja na životnu sredinu*. JP EPS. Energoprojekt – Entel a.d. Juli 2015. (http://www.ekologija.gov.rs/wp-content/uploads/procena_uticaja/)

Poglavlje 5.7. *Zdravstveno stanje stanovništva*. Prikaz je urađen na osnovu redovnog godišnjeg izveštaja „*Analiza zdravstvenog stanja stanovništva Braničevskog okruga, za period 2011-2013. godina*“, koju je uradio „Zavod za javno zdravlje Požarevac“. Data je analiza (rezultati) zbirno za Braničevski okrug. „(...) Najčešća registrovana obolenja za lica lečena na primarnom nivou zdravstvene zaštite u 2013. godini bile su bolesti sistema za disanje (30,8%), bolesti sistema krvotoka (12,5%) i bolesti mokraćno-polnog sistema (8,4%). Slična situacija bila je i u prethodnim godinama“. U poslednjem pasusu ovog poglavlja se kaže: „Na osnovu napred iznetih analiza zdravstvenog stanja stanovništva Braničevskog okruga, može se zaključiti da stanovništvo pripada starijoj populaciji sa niskom stopom nataliteta, visokom stopom opšteg mortaliteta i negativnom stopom prirodnog priraštaja u svim opštinama. Prema podacima kojima raspolaže Zavod za javno zdravlje Požarevac, registrovane su bolesti sistema krvotoka, tumora, dijabetesa i sl. To su bolesti koje pripadaju kategoriji socijalnih i ekoloških bolesti, što znači da su većim delom uslovljene organizacijom socialnog života, strahovima i stilom života, Kod predškolske i školske dece najveći broj slučajeva oboljenja odnosi se na bolesti respiratornih organa“(str.105)

Poglavlje 6. sadrži Opis mogućih značajnih uticaja postrojenja za ODG TE Kostolac B na životnu sredinu i zdravlje ljudi.

Poglavlje 9. sadrži Program praćenja uticaja na životnu sredinu.

Poglavlje 10. sadrži Netehnički rezime podataka navedenih u poglavljljima od 1 do 9. U ovom poglavlju je dat i prikaz aktuelnog stanja životne sredine (10.3.) (str. 132 - 134) u kome se kaže da je „aktuelno stanje životne sredine na području u okolini TE uslovljeno u najvećoj meri radom TE Kostolac A i B, kao i eksploatacijom uglja u PK Drmno“.

Neka od obeležja aktuelnog stanja su:

- Rezultati kontinualnih merenja emisija sumpor-dioksida iz TE Kostolac B1 i B2 pokazuju da se većina izmerenih koncentracija kreće u opsegu od 5.000 do 7.000 mg/m³, što značajno premašuje graničnu vrednost od 200 mg/m³;
- Rezultati merenja pokazuju da su koncentracije ukupnih praškastih materija na izlazu iz elektrofiltera u granicama dozvoljenim zakonom;
- Vrednost kontinualnih merenja emisije NO₂, na bloku 1 za 2012. godinu i bloku 2. za 2014. godinu, pokazuju da se vrednosti koncentracije kreću uglavnom između 350 i 500 mg/m³, što premašuje GVE;

- Na mernim mestima Stari Kostolac i Drmno prekoračena je GVI za ukupne taložne materije na godišnjem nivou. (...)
- Imisije su uglavnom u okviru dozvoljenih vrednosti.
- Nisu evidentirani negativni uticaji na kvalitet voda i zemljište.
- Što se tiče zdravstvenog stanja stanovništva, registrovane su bolesti koje pripadaju kategoriji socijalnih i ekoloških bolesti (bolesti sistema krvotoka, tumora, dijabetesa i sl.), što znači da su većim delom uslovljene organizacijom socijalnog života i načinom života. Kod predškolske i školske dece najveći broj slučajeva oboljenja odnosi se na bolesti respiratornih organa (str. 134).

1.9. Informacije iz Zavoda za javno zdravlje Požarevac, koje su dostupne na mreži.

1.9.1. Analiza zdravstvenog stanja Braničevskog okruga za 2016 godinu. 21.11.2017. godine (<http://zzjzpo.rs/data/document/AnalizaZdrStanjaBranicevski2016>). Podaci su dati na nivou okruga i opština. U dokumentu se navode rezultati ispitivanja ispravnosti vode za piće, ali se ne kaže u kojim seoskim naseljima je utvrđena neispravnost vode u vodovodu (bunarima!) (od ukupno 88 uzetih uzoraka na bakteriološki pregled, 34,09% je bilo neispravno zbog prisustva koliformnih bakterija, a na fizičko-hemijskom pregledu od ukupno 88 uzetih uzoraka, 15,9% je bilo neispravno zbog prisustva nitrita (NO₃), amonijaka i mutnoće. (str.38-39). Ni jedan podatak se ne odnosi na neko od naselja pojedinačno. Svakako da ovakav način obaveštavanja ne doprinosi unapređenju informisanosti lokalnog stanovništva, nego je pre razlog za strah i neizvesnost da li se među ugroženim naseljima nalazi i njihovo.

1.9.2. Ispitivanje kvaliteta vode. Radio Boom 93 (<http://boom93.com/info/lokalne-vesti/ispitivanje-kvaliteta-vode.html>). (11 juli 2017) Zavod za javno zdravlje Požarevac vršiće usluge praćenja i nadzora nad zagađenjem površinskih voda. Uzorkovanje i ispitivanje voda iz individualnih bunara obavlja se u 17 naselja (... , Kličevac, ...) i to po 20 seoskih domaćinstava u svakom naselju.

1.9.3. Završena analiza ispravnosti vode (<http://www.boom93.com/info/lokalne-vesti/završena-analiza-ispravnosti-vode.html>) Na zahtev Štaba za vanredne situacije i gradske uprave Grada Požarevca, Zavod za javno zdravlje uzorkovao je vodu za piće na 10 javnih česmi u gradu Požarevcu i 11 u seoskim naseljima i izvršio osnovne mikrobiološke i fizičko-hemijske analize. Sledi da ispravnu vodu u gradu imaju 4 javne česme, ispravnu vodu u seoskim naseljima imaju 3 javne česme i Seoski vodovod u Kličevcu.

1.9.4. Voda iz bunara opasna po zdravlje (<https://www.blic.rs/vesti/srbija/voda-iz-bunara-opasna-po-zdravlje>), (Blic, 17.02.2010) „Voda u većini sela požarevačkog kraja je neispravna, pokazala je analiza Zavoda za javno zdravlje Požarevca. Od 400 uzoraka uzetih u bunarima iz 20 sela, neispravan je 291, a u Petki, Kličevcu, Beranji i Lučici nijedan od 20 uzoraka nije bio ispravan. U vodi su nađene bakterije fekalnog porekla, a povišene su vrednosti nitrata i elektroprovodljivosti.

(...) Gradonačelnik Požarevca Miodrag Milosavljević kaže da deo krivice za loš kvalitet vode snose i meštani koji su u blizini bunara napravili divlje deponije smeća, izgradili septičke jame, a neki koji su dobili zdravu vodu iz gradskog vodovoda bunare su pretvorili u septičke jame i sada zagađuju putem podzemnih voda i druge bunare po selima“.

1.9.5. „Ispitivanje sadržaja nitrita, nitrata i amonijaka u vodi za piće“. Rajković, Antić, Milojković i Marjanović. *XIX Savetovanje o biotehnologiji. Zbornik radova*, Vol 19(21), 2014. „Zaključak. U okviru rada izvršeno je ispitivanje kvaliteta vode za piće u seoskim naseljima grada Požarevca koja nemaju centralno vodosnabdevanje, na osnovu sadržaja nitrita, nitrata i amonijaka. Najčešći uzrok neispravnosti vode za piće su povišene vrednosti: (1.) nitrata – najviša koncentracija nitrata od 1138,9 mg/dm³ zabeležena je u uzorku vode iz sela Kličevac (20 puta viša od dozvoljene vrednosti – 50ug/dm³ ili 0,03mg/dm³)“.

1.10. Na sajtu grada Požarevca (<https://pozarevac.rs/pregled-mernih-mesta-i-kolicina-zagadjujucih-materija-u-vazduhu-u-pozarevcu/>) našli smo informaciju da se mere sledeći parametri zagađenja vazduha: sumpor dioksid (SO₂), azot dioksid (NO₂), suspendovane čestice (PM₁₀) i čađ, sa ukupnim taložnim materijama (UTM). Prema podacima iz izveštaja sledi da se merenje količine zagađujućih materija u vazduhu radilo tokom 5 meseci (period januar – maj 2017.godine), da nedostaju podaci za merno mesto Kostolac koje je postojalo do decembra 2015.god., da su određena 4 merna mesta od kojih se nijedno ne nalazi u selu Kličevac. Takođe, nedostaju podaci koja ustanova je radila analize, kao i granične vrednosti za svaki parametar kako bi informacija bila potpuna i javno dostupna, naznačena su prekoračenja, ali isto tako pronalazimo i neke nejasnoće koje su verovatno tehničke prirode, neke vrednosti su označene da su iznad MDV, dok u sledećem izveštaju veće vrednosti su ispod MDV, što dovodi do zbunjivanja i nejasnoća. Ovakav dokument u formi izveštaja koji sadrži javnu informaciju bi trebalo da prođe proveru kroz kontrolu overe potpisa kako bi se eventualne greške otklonile. S obzirom na dobijene rezultate, lokalna samouprava bi trebalo da izrađuje Akcione planove za poboljšanje kvaliteta vazduha. Takav dokument, međutim, ne može se naći na sajtu lokalne samouprave.

(2)

Anketni upitnik

(3)

Exel tabela sa odgovorima iz Ankete dostupna je na sajtu: http://www.cekor.org/documents/pages/668_3.xls. U Tabeli su izbrisane prve tri kolone koje se odnose na ime i prezime anketiranog lica, adresu i pol. To je urađeno s razlogom da se obezbedi anonimnost sagovornika i njihovih odgovora. Kao što je već napomenuto, original upitnika u papirnoj verziji i integralna exel tabela sa prenetim i obrađenim odgovorima se nalazi u arhivi organizacije CEKOR.

(4)

Podaci o ponudi nekretnina na prodaju u naselju Kličevac. Na mreži smo našli nekoliko oglasa za prodaju nekretnina u selu Kličevac, od kojih su neki ponovljeni. Može se pretpostaviti da je ovako mala ponuda posledica nezainteresovanosti za kupovinu kuća i placeva, odnosno obezvređenosti nekretnina i njihove niske tržišne vrednosti. Tim pre što je broj nenastanjenih stambenih objekata (privremeno nenastanjenih ili napuštenih) relativno veliki (više od četvrtine), prema Popisu 2011. godine.

1. Kuća od 270 m² (starija oko 150 m², novija nedovršena oko 120 m²). Stanje starog objekta za renoviranje. Ima priključak za vodu, kanalizaciju, struju. Etažno grejanje. Površina placa 6,50 ari. U dva oglasa su date dve cene: 15.000 Evra (datum 05.02.2018) i 123.456 Evra (14.01.2018). U trećem oglasu stoji da je cena po dogovoru.

2. Kuća starije gradnje. 200m². Uknjižena. Površina parcele 150 m². Cena 45.000 Eura (datum 29.03.2017)

3. Vikendica na obali Dunava (vikend naselje Kličevac), površine 40 m², nije priključena na elektrostub udaljen 50 m od kuće, bez parcele (?), cena 6000 EUR.

4. Plac od 6 ari, u ulici Jakova Nenadovića. Posедуje bunar i gradsku vodu. Cena 5.200 Evra

IZVORI

Izveštaj o obavljenom javnom uvidu u Nacrt Izmena i dopuna Prostornog plana područja posebne namene Kostolačkog ugljenog basena i Izveštaj o strateškoj proceni uticaja Izmena i dopuna PPPPN Kostolačkog ugljenog basena na životnu sredinu, MGSI, 1.12.2017

„Ko će da „bdi“ nad gradom“. Danas, 16 aprila 2015

Nacrt Izmena i dopuna Prostornog plana područja posebne namene Kolubarskog lignitskog basena. Radna verzija, Beograd, MGSI i EPS, 2017

Odluka o utvrđivanju erozionih područja na teritoriji grada Požarevca – (2) Kličevac – Rečica (KO Kličevac, KO Rečica) (Službeni glasnik grada Požarevca, 5/09).

Petovar, Ksenija (2016) *Anketa domaćinstava u naselju Drmno*. Subotica, CEKOR.

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. Republički zavod za statistiku. Knjige Popisa

Prostorni plan područja posebne namene Kostolačkog ugljenog basena. Službeni glasnik Republike Srbije, 1/2013

Rajković, Antić, Milojković i Marjanović (2014) *XIX Savetovanje o biotehnologiji. Zbornik radova* „Ispitivanje sadržaja nitrita, nitrata i amonijaka u vodi za piće“. . . , Vol 19(21),

Analiza zdravstvenog stanja Braničevskog okruga za 2016 godinu. 21.11.2017. godine (<http://zzjzpo.rs/data/document/AnalizaZdrStanjaBranicevski2016>)

(<http://cekor.org/>)

(<http://ebranevo.com/rak-grlica-materice-i-dalje-hara-branicevom-smrtnost-velika>)

E-Kapija (19.11.2013) *Projekat vodosnabdevanja sela Kličevac u završnoj fazi*. (http://ebranevo.com/predsednici_sest_mesnih_zajednica_cekor_obmanjuje_mestane)

Ispitivanje kvaliteta vode. Radio Boom 93 (<http://boom93.com/info/lokalne-vesti/ispitivanje-kvaliteta-vode.html>). (11 juli 2017)

Kvalitetna pijaća voda meštanima Kličevca. Danas, 16. februar 2016 (<http://www.danas.rs/drustvo/kvalitetna-pijaca-voda-mestanima-klicevca>)

Postrojenje za odsumporavanje dimnih gasova TE Kostolac B. Ažurirana studija o proceni uticaja na životnu sredinu. JP EPS. Energoprojekt – Entel a.d. Juli 2015. (http://www.ekologija.gov.rs/wp-content/uploads/procena_uticaja/)

Potpisan ugovor o gasifikaciji Požarevca. (<http://www.srbijagas.com/press-centar/>)(15.03.2012)

Voda iz bunara opasna po zdravlje <https://www.blic.rs/vesti/srbija/voda-iz-bunara-opasna-po-zdravlje>, (Blic, 17.02.2010)

Završena analiza ispravnosti vode (<http://www.boom93.com/info/lokalne-vesti/završena-analiza-ispravnosti-vode.html>)

(<http://www.rts.rs/page/magazine/sr/story/2523/nauka/2841489/price-iz-narodnog-muzeja-u-beogradu--klicevacki-idol.html>)

Water supply for Klicevac. (<http://pozarevac.rs/vodosnabdevanje-naselja-klicevac>)

